

ČESKÁ OBČANSKÁ SPOLEČNOST 2004: po patnácti letech rozvoje

Tereza Vajdová

Zpráva z projektu CIVICUS Civil Society Index
pro Českou republiku¹

Praha 2005

Trust for Civil Society
in Central & Eastern Europe
Washington D.C., USA

¹ Mezinárodní akční výzkumný projekt koordinovaný organizací CIVICUS: World Alliance for Citizen Participation.

Tato publikace vyšla díky finanční podpoře programu Trust pro občanskou společnost ve střední a východní Evropě a Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy.

Tereza Vajdová

**Česká občanská společnost 2004: Po patnácti letech rozvoje
Zpráva z projektu CIVICUS Civil Society Index pro Českou republiku**

Pro Nadaci rozvoje občanské společnosti a Fakultu humanitních studií Univerzity Karlovy vydalo AKADEMICKÉ NAKLADATELSTVÍ CERM, s.r.o. Brno v roce 2005

Grafická úprava a návrh obálky: Pavel Křepela, Line&Curve
Vytiskl FINAL TISK s.r.o. Olomučany

Vydání první

ISBN 80-7204-379-X

ISBN 80-7204-380-3 (angl. vydání)

Nadace rozvoje občanské společnosti

NROS je jednou z největších nadací v ČR a ve střední Evropě. Jako taková cítí silnou odpovědnost za rozvoj neziskového sektoru, jeho další směřování, analýzu potřeb, stanovení priorit a dlouhodobých strategií v této oblasti. K naplnění takového úkolu je však nezbytné získat dostatek věrohodných údajů, podkladů, statistik, výzkumných analýz a argumentů, které mohou sloužit nejen NROS, ale celému spektru neziskových organizací, státní správě, podnikatelským subjektům i veřejnosti. Z těchto důvodů se NROS v průběhu minulých let často podílela na řadě výzkumů v oblasti neziskového sektoru a občanské společnosti (např. mezinárodní srovnávací výzkum Johns Hopkins University, 1998, studie Aktivity a potřeby neziskového sektoru v ČR, 1998, výzkum Dárcovství a dobrovolnictví v ČR, 2001).

Výzkum mezinárodní organizace CIVICUS – Index občanské společnosti – tak navázal na předchozí zkušenosti z obdobných výzkumů, zároveň však byl i v mnoha směrech nový a inspirující. V první řadě podnítil novou diskusi o pojmu občanská společnost, jenž po patnácti letech demokratického vývoje je chápán v širších souvislostech a realističtěji, než tomu bylo v počátcích devadesátých let. Přínosem je rovněž samotný průběh výzkumu, který do diskuse o potřebách a problémech občanské společnosti zapojil řadu aktérů a stal se tak příležitostí pro identifikaci problémů, návrhy řešení a vyjasňování definic na nejrůznějších úrovních (např. poradní skupina expertů, studenti a akademici, regionální zástupci neziskových organizací, široká veřejnost). Ačkoli výzkum v samém závěru přináší zdánlivě velmi jednoduché grafické schéma – Diamant občanské společnosti, který slouží zejména jako základ pro mezinárodní srovnání, nenechme se touto jednoduchostí zmýlit. Výzkum ve svém souhrnu představuje řadu konkrétních dat, faktů, srovnání a zjištění, která jsou nová a podstatná nejen pro organizace občanské společnosti, ale i pro profesionály zabývající se vývojem občanské společnosti, veřejnou správu, studenty a širší veřejnost.

Přáli bychom si, aby spolupráce zahájená díky tomuto výzkumu s pracovníky a studenty FHS UK, zahraničními partnery ze střední a východní Evropy, s kolegy z Poradní skupiny a regionů nekončila vydáním této publikace, ale naopak, aby tato publikace byla podnětem a začátkem nových diskusí a další spolupráce v této oblasti.

Hana Šilhánová
ředitelka Nadace rozvoje občanské společnosti

Fakulta humanitních studií UK

V roce 2000 jsem měla možnost na nově vzniklé Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze založit Katedru oboru Občanský sektor. Vycházela jsem kromě jiného ze zkušeností obdobných pracovišť na zahraničních univerzitách. Pro koncipování magisterského studijního oboru Občanský sektor v našem prostředí byly inspirativní zásadní studie profesora Helmuta K. Anheiera, zakladatele a do roku 2002 ředitele Centre for Civil Society (Centrum pro občanskou společnost) na London School of Economics and Political Science. Helmut K. Anheier, jeho blízcí spolupracovníci (zejména Jeremy Kendall, Lester Salamon) a další badatelé se svými výzkumy a intenzivní organizační činností na mezinárodním poli zasloužili o uvedení předmětu „občanská společnost/občanský sektor“ na dráhu vědecké disciplíny.

Tento předmět a posléze i obor se stal důležitou součástí vzdělávacích programů jak na vysokých školách, tak také v různých informačních centrech a agenturách. Na řadě západních univerzit (například Center for Civil Society, School of Public Policy and Social Research, University of California, Los Angeles, USA; Oxford University, Oxford, Velká Británie; Stockholm School of Economics, Stockholm, Švédsko; Università degli Studi, Bologna, Itálie) existují oddělení a ústavy občanské společnosti/občanského sektoru, které konají výuku, provádějí výzkumy a předávají metodologii a empirické poznatky obdobným institucím v jiných zemích.

Katedra oboru Občanský sektor jako jediná v České republice hledá propojení s antropologií, sociologií, filozofií, politologií a ekonomii, aby mohla podat pokud možno celostní obraz problematiky. Na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze řada kurzů pokrývá celou problematiku občanské společnosti a nestátních neziskových organizací. Činnost katedry přispívá k tomu, aby se občanská společnost vytvářela spolu s odpovídajícími strukturami a v nich jsou nestátní neziskové organizace důležitým prostředím pro hodnoty a postoje, které jsou v občanské společnosti nezbytné.

Obor Občanský sektor je na Univerzitě Karlově v Praze otevřen čtvrtým rokem, a to ve formě prezenční i kombinované. Uchazeči jsou studenti končící bakalářské studium na různých vysokých školách v celé České republice, nebo lidé, kteří pracují v nestátních či státních neziskových organizacích. Absolventi se uplatní zejména v nestátních neziskových organizacích (nadace, nadační fondy, občanská sdružení, obecně prospěšné společnosti), v oblasti vzdělávání, poradenství a osvěty, v médiích apod. – v našem prostředí i v mezinárodních institucích a organizacích. Studium je ukončeno obhájením diplomové práce z témat vyplývajících zejména z aktuálních potřeb občanského sektoru.

V nově vzniklém oboru se začíná s vlastní badatelskou prací. Jako jediní v České republice jsme v roce 2003 realizovali mezinárodní výzkum „Role a vize nadací v Evropě“ (Marek Skovajsa). Výzkum souběžně probíhal ve dvaceti evropských zemích. V roce 2004 se katedra stala spolurealizátorem (s Nadací rozvoje občanské společnosti) mezinárodního výzkumného projektu „Civil Society Index“ (Tereza Vajdová a David Stulík). Studenti a vedoucí katedry (Marie Dohnalová) se na výzkumu podíleli od samého počátku a závěrečný seminář byl realizován v prostorách UK v Jinonicích. Vedoucí katedry byla členkou Poradní skupiny projektu.

Při zapojení studentů byla snaha o to, aby pro ně byla účast na výzkumu přínosem. Proto se konalo několik setkání se všemi spolupracujícími studenty pro vysvětlení historie a smyslu projektu, významu metod a konečně vyhodnocení zkušeností z projektu; kromě toho se konaly individuální konzultace studentů nebo v menších skupinách v NROS osobně nebo po e-mailu (s Terezou Vajdovou a/nebo Davidem Stulíkem; oba působí také jako vyučující na FHS UK).

Na projektu se v různé míře podílelo celkem 32 studentů Katedry oboru Občanský sektor FHS UK (kombinované i prezenční studium), kteří pomáhali s překladem dotazníků, vkládáním dat do SPSS, monitoringem médií, případovými a přehledovými studiemi a rešeršemi, při regionálních konzultacích a se zajištěním národního semináře: Julie Čáková, Jitka Čechová, Magdaléna Černá, Eva Drábková, Marek Gajdoš, Elena Germanová, Jan Havlíček, Eva Hejzlarová, Jana Horáčková, Bára Jandová, Anna Jirásková, Kateřina Kalousková, Inka Kleinová, Linda Klvaňová, Martin Kroll, Martin Kryl, Kateřina Kulhánková, Eva Látalová, Jaroslava Lávičková, Martin Novák, Lukáš Pfauser, Jindra Rotschová, Olga Smirnova, Jakub Suchel, Jarka Šimková, Zuzana Šenkýřová, Marcela Šobová, Kristýna Urbanová, Dana Václavková, Eva Vosáhlová, Zuzana Zabová a Jana Zahradníčková.

Katedra oboru Občanský sektor se díky možnosti podílet se na realizaci mezinárodního výzkumu přibližuje své vizi – stát se pedagogickým i badatelským akademickým centrem studií občanské společnosti a občanského sektoru.

Marie Dohnalová
vedoucí Katedry oboru Občanský sektor FHS UK

»» **PODĚKOVÁNÍ**

Výzkum Index občanské společnosti (Civil Society Index, CSI) realizovala Nadace občanské společnosti (NROS) ve spolupráci s Fakultou humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze (FHS UK). Autorem koncepce a metodologie výzkumu je mezinárodní nevládní organizace CIVICUS: World Alliance for Citizen Participation. Celý výzkum byl finančně podpořen Nadací VIA v rámci programu Trust pro občanskou společnost ve střední a východní Evropě (CEE Trust). Vydání této publikace bylo možné díky příspěvku FHS UK a příspěvku z programu CEE Trust.

Index občanské společnosti od počátku spoluutvářela Poradní skupina projektu. Všem jejím členům bych ráda poděkovala za podíl na projektu, čas a podporu: Marii Dohnalové (Fakulta humanitních studií UK), Pavolu Fričovi (Fakulta sociálních věd UK), Haně Frišenské (toho času v sekretariátu Rady vlády pro nestátní neziskové organizace), Oldřichu Haičmanovi (Diecézní charita Brno), Romanu Hakenovi (Centrum pro komunitní práci střední Morava), Janu Hartlovi (Středisko empirických výzkumů), Bohdaně Holé (Český statistický úřad), Petru Holému (Krajský úřad Vysočina), Pavlíně Kalousové (Fórum dárců), Aleši Kroupovi (Výzkumný ústav práce a sociálních věcí MPSV ČR), Ivanu Malému (Fakulta ekonomicko-správní, Masarykova univerzita), Haně Pernicové (Nadace VIA), Miroslavu Pospíšilovi (Centrum pro výzkum neziskového sektoru), Marku Šedivému (Informační centrum neziskových organizací), Josefu Štogrovi (nezávislý konzultant), Ivo Vykydalovi (Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR).

Také bych ráda poděkovala pracovníkům Krajského úřadu Karlovarského kraje, Krajského úřadu kraje Vysočina a Krajského úřadu Zlínského kraje, kteří nám pomohli při organizaci regionálních konzultací a poskytli místo pro jejich konání. Dále bych chtěla s díky zmínit výzkum, který pro NROS zpracovalo Středisko empirických výzkumů (STEM) a který byl klíčovým zdrojem dat.

Pracovala jsem jako manažerka projektu a jsem také autorkou této zprávy, ale výzkum by nebyl možný bez spolupráce a podpory Davida Stulíka, kolegy z NROS, a bez pomoci třiceti studentů FHS UK, kteří se významně podíleli na sběru dat a na organizaci Národního semináře.

Tato zpráva využívá nápadů, argumentů a příkladů, které byly získány v průběhu práce Poradní skupiny, skrze diskuze s kolegy v NROS, v průběhu regionálních konzultací a Národního semináře, který se konal v závěru projektu. Všichni tito účastníci přispěli ke vzniku zprávy. V neposlední řadě bych chtěla poděkovat týmu CSI v organizaci CIVICUS, hlavně Mahi Khallaf a Volkhartu Finnu Heinrichovi, za jejich podporu v průběhu projektu a neocenitelnou spolupráci při editování a dokončování finální verze této zprávy.

Tereza Vajdová
manažerka projektu v Nadaci rozvoje občanské společnosti

» OBSAH

PŘEDMLUVA	3
PODĚKOVÁNÍ	6
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	9
SHRNUTÍ STUDIE	10
ÚVOD	14
I. INDEX OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI: HISTORIE A METODOLOGIE	16
I.1 Index občanské společnosti	16
I.2 Koncepce a metodologie projektu	17
I.2.1 <i>Pojmový rámec</i>	17
I.2.2 <i>Metodologie projektu</i>	18
I.2.3 <i>Index občanské společnosti jako akční výzkum</i>	20
II. OBČANSKÁ SPOLEČNOST V ČR	21
II.1 Specifika občanské společnosti	21
II.2 Pojetí občanské společnosti	22
II.3 Kreslení občanské společnosti	24
III. ANALÝZA OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI	27
III.1 STRUKTURA	27
III.1.1 <i>Šíře participace lidí v občanské společnosti</i>	27
III.1.2 <i>Intenzita participace lidí v občanské společnosti</i>	29
III.1.3 <i>Různorodost občanské společnosti</i>	30
III.1.4 <i>Úroveň organizace</i>	32
III.1.5 <i>Vzájemné vztahy uvnitř občanské společnosti</i>	34
III.1.6 <i>Zdroje občanského sektoru</i>	35
III.2 PROSTŘEDÍ	36
III.2.1 <i>Politický kontext</i>	37
III.2.2 <i>Základní lidská práva a svobody</i>	39
III.2.3 <i>Sociálně-ekonomický kontext</i>	40
III.2.4 <i>Sociokulturní kontext</i>	41
III.2.5 <i>Právní prostředí</i>	42

III.2.6	<i>Vztah mezi občanskou společností a státem</i>	44
III.2.7	<i>Vztah mezi občanskou společností a firemním sektorem</i>	46
III.3	HODNOTY	48
III.3.1	<i>Demokracie</i>	49
III.3.2	<i>Průhlednost (transparentnost)</i>	50
III.3.3	<i>Tolerance</i>	52
III.3.4	<i>Nenásilí</i>	53
III.3.5	<i>Rovnost mužů a žen</i>	54
III.3.6	<i>Boj s chudobou</i>	55
III.3.7	<i>Ochrana životního prostředí</i>	56
III.4.	VLIV	57
III.4.1	<i>Vliv na veřejnou politiku</i>	57
III.4.2	<i>Kontrolování státu a firem</i>	61
III.4.3	<i>Reagování na společenské zájmy</i>	62
III.4.4	<i>Posilování schopnosti občanů rozhodovat za sebe a bránit své zájmy či práva</i>	63
III.4.5	<i>Schopnost řešit společenské potřeby</i>	65
IV.	SILNÉ A SLABÉ STRÁNKY ČESKÉ OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI A DOPORUČENÍ DO BUDOUCNA	67
IV.1	Silné a slabé stránky české občanské společnosti.....	67
IV.2	Doporučení do budoucna.....	70
V.	ZÁVĚR	74
	SEZNAM PŘÍLOH	77
	BIBLIOGRAFIE	117

» SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

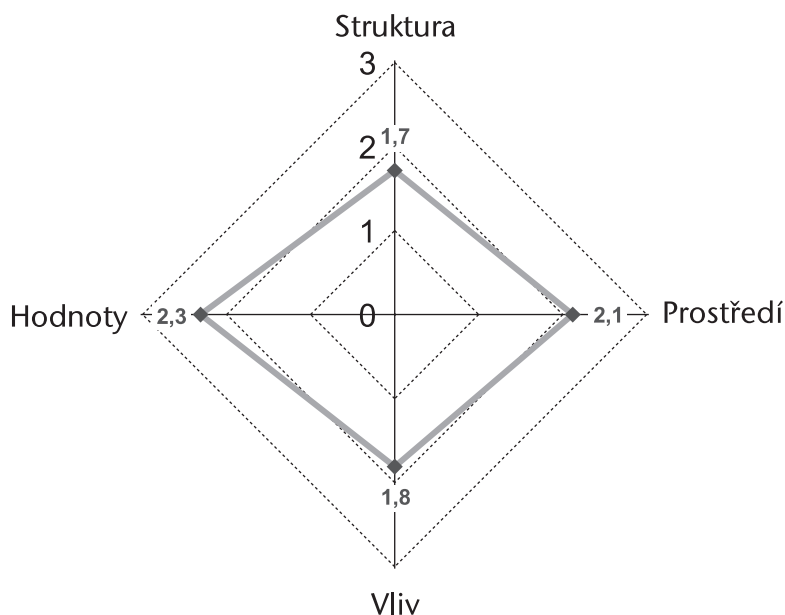
CEET	Trust pro občanskou společnost ve střední a východní Evropě
CSI	Civil Society Index (Index občanské společnosti)
CSR	corporate social responsibility (společenská odpovědnost firem)
CVVM	Centrum pro výzkum veřejného mínění
ČR	Česká republika
EU	Evropská unie
FHS UK	Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy
HDP	hrubý domácí produkt
ICN	Informační centrum neziskových organizací
NGO	non-governmental organisation (nevládní organizace)
NNO	nestátní nezisková organizace
NROS	Nadace rozvoje občanské společnosti
OS	občanská společnost
STEM	Středisko empirických výzkumů

» SHRNU TÍ STUDIE

Česká občanská společnost po 15 letech rozvoje: Aktivní, ambiciózní a různorodá, ale stále čelící problémům

Toto shrnutí představuje hlavní poznatky, zajímavosti a důsledky projektu Index občanské společnosti (CIVICUS Civil Society Index) v České republice, který realizovala Nadace rozvoje občanské společnosti ve spolupráci s Fakultou Humanitních studií Univerzity Karlovy.

V roce 2004 byla v rámci projektu posbírána řada informací, dat a podnětů od představitelů občanské společnosti, občanů, expertů a výzkumníků o stavu občanské společnosti v ČR. Hlavním zdrojem dat je reprezentativní průzkum názorů populace ČR, který provedl STEM, a dále regionální šetření, případové studie, expertní interview a monitoring médií. Na základě těchto dat a komplexního rámce 74 indikátorů Národní poradní skupina posoudila celkový stav občanské společnosti v zemi. Výsledek stručně ukazuje vizuální graf (viz Obrázek 1), diamant občanské společnosti. Výsledný diamant je středně velký a poměrně vyvážený ve všech čtyřech dimenzích, tedy z hlediska struktury, prostředí, hodnot a vlivu.

Obrázek 1: Diamant občanské společnosti pro Českou republiku

Česká občanská společnost se může pochlubit mnoha silnými stránkami, mezi jiným docela silnou základnou občanů, úspěšným působením neziskových organizací v oblasti ochrany přírody, celkově pozitivním vztahem s veřejnou správou a kladnými hodnotami a každodenní praxí mnoha neziskových organizací. Česká občanská společnost však není bez problémů. Projekt ukázal na téma veřejné vykazatelnosti a interního řízení organizací jako na jedny z klíčových problémů, kterým by se měly organizace občanské společnosti věnovat.

Index občanské společnosti přinesl mnoho nových poznatků, které mohou zpochybnit tradiční názory na občanskou společnost v ČR. Některé z nich stručně shrneme níže.

1. Polovina českých občanů se aktivně angažuje v občanské společnosti

Možná je načase zbořit mýty o pasivitě a malé angažovanosti občanů. Čtyřicet sedm procent občanů poskytlo v posledním roce materiální či peněžní dar některé neziskové organizaci. Stejný podíl občanů je členem neziskových organizací a polovina z nich je dokonce členem více než jedné! Téměř 60 % občanů se podílí na nejrůznějších společenských aktivitách v obci, jako jsou brigády, pomoc starším občanům nebo pomoc při organizaci plesů a oslav nebo kulturních a sportovních akcí.

2. Česká občanská společnost je aktivní a různorodá

V ČR existují tisíce organizací občanské společnosti. Občané jsou nejčastěji členy sportovních organizací, odborů, pěstitelských a chovatelských zájmových organizací nebo sborů dobrovolných hasičů. Vedle člensky nejsilnějších sportovních a zájmových organizací však existují také aktivní i vlivné dobrovolné organizace s méně významnou členskou základnou, které se zabývají například poskytováním služeb tělesně či mentálně postiženým nebo sociálně slabým lidem, drogovou prevencí, pomocí lidem při katastrofách, ochranou přírody nebo ochranou spotřebitelů. Mnohé z nich umí nastolit opomíjená témata a dosáhnout pozitivních společenských změn (jmenujme příklad domáčího násilí nebo vnímání problematiky umírajících osob).

3. Problém zastřešujících organizací

Podle odhadů existuje v ČR asi 80 zastřešujících organizací a sítí na regionálním či oborovém základu. Většina střech poskytuje svým členům úspěšně odbornou a technickou podporu a mnoho z nich také hraje pozitivní roli v tom, že vytvářejí společná pravidla a vyžadují jejich plnění od svých členů. Na druhou stranu mnoho střech existuje bez velké členské základy a chybí jim dostatečná důvěra a respekt ostatních občanských organizací. Přesto se staví do role mluvčích občanského sektoru a partnerů veřejné správy, což ostatní občanské organizace vnímají jako nelegitimní.

4. Od komunikace ke skutečnému partnerství

Existuje řada mechanismů pro komunikaci mezi státem a občanskou společností, např. poradní orgány vlády a ministerstev, komise a výbory krajských zastupitelstev a rad nebo tripartita. Monitoring médií, provedený v rámci projektu, ukázal, že stát většinou komunikuje s odbory a hospodářskými či profesními svazy. Většina jiných aktérů ob-

čanské společnosti v postavení respektovaných a silných partnerů zatím není. Pozitivní vliv má působení Rady vlády pro nestátní neziskové organizace a také princip partnerství Evropské unie, který začíná přinášet první pozitivní změny.

5. Firmy jsou vůči občanské společnosti stále převážně lhostejné

Velké podniky umí používat rétoriku sociální zodpovědnosti a začínají v tomto směru skládat účty, ale často jsou podezírány spíše z reklamy a sebe-propagace. Malé firmy pojem sociální zodpovědnosti neznají, přesto se někdy chovají zodpovědně v místech, kde působí, a podporují komunitní aktivity. Spolupráce mezi podniky a občanskou společností je však stále spíše výjimečná. Proto také dvě třetiny představitelů neziskových organizací označují postoj firem k aktivitám občanské společnosti za lhostejný.

6. Nízká důvěra a občanská společnost

Jen necelá pětina českých občanů souhlasí s tím, že druhým lidem se dá věřit. To vyjadřuje obecně velmi nízkou míru mezilidské důvěry ve společnosti. Pro srovnání v Německu je podíl důvěřujících lidí 40 % a v Norsku 65 %. Nízká míra důvěry, typická pro postkomunistické země, svým způsobem představuje překážku rozvoje občanské společnosti. Můžeme se však domnívat, že posílení občanské společnosti by dlouhodobě mohlo naopak napomoci rozvoji důvěry ve společnosti obecně. Tomu nasvědčuje i fakt, že míra důvěry mezi členy neziskových organizací je vyšší, než mezi nečleny.

7. Korupce ve veřejné správě má v občanské společnosti paralelu

V posledních letech organizace Transparency International hodnotila ČR jako značně zkorumpovanou zemi a řadila ji asi na 50. místo ve světovém žebříčku podle míry vnímání korupce. Korupce je celospolečenský problém a má tedy pochopitelně paralelu i v občanské společnosti. Představitelé neziskových organizací však spíše hovoří o zneužívání vlivu a postavení konkrétní organizace ve svůj prospěch a na úkor druhých, než o korupci jako takové. Tomuto neprůhlednému a nestandardnímu prostředí může nahrávat soutěž mezi neziskovými organizacemi o omezené zdroje stejně jako proměňující se pravidla financování a poskytování grantů.

8. Dvě vlajkové lodi české občanské společnosti: ochrana přírody a sociální služby

Představitelé neziskových organizací vnímají roli občanské společnosti především v oblasti ochrany přírody a v oblasti pomoci sociálně slabým. Narozdíl od mnoha jiných témat, jako je ochrana lidských práv, boj s korupcí nebo nezaměstnanost, hodnotili představitelé neziskových organizací jednoznačně kladně jak aktivitu, tak úspěšnost neziskových organizací v těchto dvou oblastech. Ochránci přírody a ekologové se dokázali stát víc než jen ochránci přírody a zasazují se o práva občanů a monitorují rozhodování veřejné správy ve věcech životního prostředí. Organizace v sociální oblasti se dokázaly etablovat jako poskytovatelé potřebných sociálních služeb.

V rámci Indexu proběhlo první komplexní a participativní posouzení občanské společnosti v ČR. Součástí projektu je snaha, aby získané poznatky pomohly rozvoji české občanské společnosti v budoucích letech. Jak ukazuje Index občanské společnosti, bu-

de další rozvoj občanské společnosti v ČR záležet na posílení její struktury, především síťování, spolupráce a komunikace mezi neziskovými organizacemi. Dalším slabším místem se ukázal být dopad aktivit organizací občanské společnosti na veřejnou politiku a společnost jako celek. Zde by se neziskové organizace měly více a účinněji věnovat sledování aktivit státu a podniků, ale také investovat více do budování důvěry mezi širokou veřejností.

Doufáme, že tento projekt položil základ pro konkrétní iniciativy občanské společnosti a jiných aktérů a institucí, které posílí českou občanskou společnost a přispějí k jejímu dlouhodobému rozvoji.

» ÚVOD

Předkládáme Vám výsledek projektu, který v České republice proběhl od prosince 2003 do listopadu 2004 v rámci mezinárodního srovnávacího výzkumu Civil Society Index (CSI), který jsme do češtiny přeložili jako Index občanské společnosti.

Mezinárodní Index občanské společnosti je participativní akční výzkum, který posuzuje stav občanské společnosti v různých zemích světa. Projekt propojuje posouzení stavu občanské společnosti s reflexí a plánováním ze strany zainteresovaných aktérů občanské společnosti s cílem posílit občanskou společnost. Snaží se kombinovat hodnocení, reflexi a konkrétní společné akce a tím přispět k diskusi o vztahu mezi výzkumem a praxí.

Index v každé zemi realizují národní koordinační organizace (v České republice NROS) pod vedením národní Poradní skupiny a týmu CSI v organizaci CIVICUS. Národní koordinační organizace sbírají data a informace o občanské společnosti z různých primárních a sekundárních zdrojů. Na základě těchto informací hodnotí Poradní skupina 74 indikátorů, jež dohromady komplexně popisují stav občanské společnosti. Poznatky jsou diskutovány v závěru projektu na Národním semináři, kde také pozvaní aktéři občanské společnosti identifikují konkrétní silné a slabé stránky občanské společnosti a hledají doporučení, jak občanskou společnost posílit. Mezinárodní tým CSI v organizaci CIVICUS poskytuje koordinačním organizacím v jednotlivých zemích technickou pomoc a konzultace ohledně metodologie a dohlíží na určitý standard realizace a výstupů projektu.

Index občanské společnosti je mezinárodní srovnávací výzkum, do kterého je zapojeno přes 50 zemí z celého světa. Projekt byl vytvořen se dvěma hlavními explicitními cíli: (1) získat užitečné znalosti o občanské společnosti a (2) zvýšit odhodlání posilovat občanskou společnost. První cíl obsahuje jisté napětí mezi poznatky specifickými pro každou zemi a poznatky, které by byly srovnatelné v globálním měřítku. CIVICUS řešil napětí mezi oběma cíli tím, že dal jistou možnost upravit metodologii i sadu více než 70 indikátorů na míru každé zemi. Této možnosti jsme částečně využili, ale přesto jsme celkovou koncepci považovali za danou. Nicméně jistý rozpor mezi snahou o globální srovnatelnost (a z toho plynoucí rigiditou daného rámce) a flexibilitou, která by umožnila přesně vystihnout národní poměry, se promítl do celého výzkumu i do této publikace.

Pro NROS bylo důležité koordinovat výzkumné aktivity a udržet srovnatelnost v rámci regionu, především se sousedním Polskem. Hlavní přínos projektu jsme však viděli v získání zajímavých a užitečných dat v rámci ČR a především v aplikaci koncepce Indexu v prostředí české občanské společnosti. V tom jsme viděli výzvu a příležitost k diskusi, protože Index pojímá občanskou společnost široce a z mnoha úhlů a nastoluje otázky, které jsme považovali za nové a podnětné.

Struktura publikace

Kapitola I „Index občanské společnosti: historie a metodologie“ ve větším detailu popisuje historii Indexu, jeho koncepci a metodologii.²

Kapitola II „Občanská společnost v ČR“ se věnuje některým specifickým české občanské společnosti. Také popisuje pojetí občanské společnosti v ČR a především vysvětluje pojetí občanské společnosti použité v Indexu. Také zde píšeme o procesu a výsledcích „kreslení“ občanské společnosti, které proběhlo jako součást projektu ve čtyřech regionech.

Kapitola III „Analýza občanské společnosti“ představuje více než polovinu publikace a je dále členěna do čtyř částí – Struktura, Prostředí, Hodnoty a Vliv – , které odpovídají čtyřem hlavním dimenzím Indexu. Prezentace výsledků podle jednotlivých dimenzí a subdimenzí tvoří základnu dat a faktů zprávy. Naopak celková interpretace je obsažena v závěru. Ke třetí kapitole se také vztahují stručné výtahy z případových a přehledových studií v přílohách 3 – 5.

Kapitola IV „Silné a slabé stránky české občanské společnosti a doporučení do budoucna“ shrnuje nápady, argumenty a názory účastníků Národního semináře Index občanské společnosti, který se konal 16. října 2004 v prostorách Univerzity Karlovy v Praze Jinonicích. Národní seminář byl součástí metodologie projektu. Prezentovali jsme tam výsledky a dosažené hodnocení v podobě „Diamantu“ občanské společnosti. Téměř 50 účastníků – lidí z občanských organizací i akademiků – mělo příležitost výsledky komentovat, kritizovat a doplňovat v plénu a v rámci menších diskusních skupin. Jedním z úkolů bylo identifikovat hlavní silné a slabé stránky české občanské společnosti a formulovat doporučení, jak občanskou společnost posílit. Čtvrtá kapitola přináší shrnutí těchto diskuzí.

Konečně závěr v kapitole V přináší Diamant občanské společnosti³ a nabízí interpretace a důsledky zprávy pro celkový stav české občanské společnosti.

² Viz též příloha 1 Přehled indikátorů a popis bodového hodnocení a příloha 2 Přehled metod.

³ Diamant občanské společnosti (Civil Society Diamond) je vizuálním nástrojem, který vytvořil CIVICUS a Helmut Anheier, ředitel Center for Civil Society na University of California v Los Angeles, USA. Diamant prezentuje celkové poznatky z projektu Indexu občanské společnosti ve formě grafu ve tvaru diamantu.

» I./INDEX OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI: HISTORIE A METODOLOGIE

» I.1/INDEX OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI

Myšlenka Indexu občanské společnosti má kořeny již v roce 1997, kdy mezinárodní nevládní organizace CIVICUS: World Alliance for Citizen Participation vydala „New Civic Atlas“ s profily občanské společnosti v 60 zemích světa (CIVICUS 1997). CIVICUS se rozhodl zlepšit mezinárodní srovnatelnost a kvalitu informací v New Civic Atlas a vytvořit komplexní nástroj pro posouzení občanské společnosti – Index občanské společnosti (Heinrich and Naidoo 2001, Holloway 2001). Na tvorbě koncepce Indexu se mimo jiné v roce 1999 významně podílel Helmut Anheier, tehdy ředitel Centra pro občanskou společnost na London School of Economics (Anheier 2004). Koncepce byla ověřena ve čtrnácti zemích v pilotní fázi v letech 2000–2002. Po ukončení pilotní fáze byl projekt vyhodnocen a dopracován. Od roku 2003 se projekt pod vedením organizace CIVICUS rozběhl ve více než padesáti zemích světa (viz tabulka č. 1).

Tabulka 1: Země, které v současnosti realizují Index občanské společnosti

Anglie	Honduras	Německo
Argentina	Hong Kong	Nigérie
Arménie	Chorvatsko	Palestina
Austrálie	Indie (Orissa)	Polsko
Ázerbájdžán	Indonésie	Portoriko
Bangladéš	Itálie	Rumunsko
Bolívie	Jamajka	Rusko
Bosna & Hercegovina	Jižní Karolína (USA)	Severní Irsko
Bulharsko	Jižní Korea	Skotsko
Burkina Faso	Kolumbie	Srbsko
Čína	Kostarika	Sierra Leone
Česká republika	Kypr	Slovinsko
Egypt	Libanon	Taiwan
Ekvádor	Makedonie	Turecko
Etiopie	Malawi	Uganda
Fidži	Mauricius	Ukrajina
Gambie	Mexiko	Uruguay
Ghana	Mongolsko	Uzbekistán
Gruzie	Mosambik	Východní Timor
Guatemala	Nepál	Wales

V ČR byl projekt realizován od prosince 2003 do listopadu 2004 v Nadaci rozvoje občanské společnosti (NROS), která je členem organizace CIVICUS od roku 1994.

▶ I.2/KONCEPCE A METODOLOGIE PROJEKTU

Index občanské společnosti se zakládá na široké definici občanské společnosti a vyznačuje jej komplexní přístup a směs různých výzkumných metod. Posouzení stavu občanské společnosti v dané zemi se zakládá na čtyřech dimenzích občanské společnosti, tedy na její struktuře, vnějším prostředí, hodnotách a vlivu. Každá z těchto dimenzí se skládá ze sady subdimenzí, a ty se opět skládají z určitého počtu jednotlivých indikátorů. Indikátory jsou základem pro sběr dat, včetně sekundárních zdrojů, průzkumu populace, regionálních konzultací zainteresovaných aktérů, monitoringu médií či případových studií, a vychází z nich také hodnocení Poradní skupinou. Poznatky z výzkumu diskutují zainteresovaní aktéři na semináři, kde identifikují také klíčové silné a slabé stránky a doporučení na posílení občanské společnosti.

Zbytek této části se věnuje popisu projektu Indexu, jeho pojmového rámce, metodologie výzkumu a metodologie hodnocení.⁴

▶ I.2.1/POJMOVÝ RÁMEC

Jak definovat občanskou společnost?

V jádru pojmového rámce Indexu je samozřejmě koncept občanské společnosti. CIVICUS definuje občanskou společnost jako prostor mezi rodinou, státem a trhem, kde se lidé sdružují za účelem sledování svých zájmů (CIVICUS 2003). Výzkum má přitom dva zajímavé rysy. Zaprvé, nezaměřuje se jen na formální a institucionalizovaná sdružení a organizace, ale všimá si také neformálních sdružení a skupin. A zadruhé, přestože je občanská společnost obvykle považována za sféru pozitivních aktivit a hodnot, CIVICUS se snaží do výzkumu zahrnout i negativní projevy občanské společnosti. Pojetí občanské společnosti tak zahrnuje nejen charitativní spolky či organizace ochránců přírody, ale také skupiny, jako jsou skinheads nebo party agresivních sportovních fanoušků. Index sleduje nejen to, nakolik organizace občanské společnosti podporují demokracii a toleranci, ale také to, nakolik jsou samy netolerantní nebo neprůhledné.

Držet se tohoto pojetí občanské společnosti v praxi nebylo jednoduché. Český tým považoval širokou definici za výzvu, které však bylo možné dostat jen částečně. Obvykle se naše chápání zužovalo na organizace, a to na „pozitivně“ orientované organizace. Neformálnost občanské společnosti a její negativní stránky se do obrázku dostávají jen na některých místech. Jedna z nejtěžších diskuzí v Poradní skupině se soustředila právě na vymezení občanské společnosti. Část II.2 popisuje, jak byla definice občanské společnosti přizpůsobena kontextu ČR.

Index nebyl teoretickým projektem. Proto se zde objevují bez hlubší teoretické reflexe pojmy jako „občanská společnost“ nebo „sociální kapitál“, ke kterým se jinak váží sociologické a politologické odborné texty. Vymezení klíčového pojmu občanská společnost pro účel tohoto projektu se však věnujeme v kapitole II.

⁴ Pro detailní popis přístupu CSI viz Heinrich (2004).

Jak se dívat na stav občanské společnosti?

Index občanské společnosti posuzuje stav občanské společnosti analyticky podle čtyř hlavních dimenzí:

- ⊕ Struktura občanské společnosti (např. počty členů, velikost dárcovství a dobrovolnictví, zastřešující organizace, lidské a finanční zdroje organizací)
- ⊕ Vnější prostředí, v němž občanská společnost existuje a funguje (např. legislativní, politický či ekonomický rámec, vztah občanské společnosti s veřejnou správou i firmami)
- ⊕ Hodnoty praktikované a podporované občanskou společností (např. demokracie, tolerance či ochrana přírody v praxi organizací občanské společnosti a zároveň jak je aktivně propagují v celé společnosti)
- ⊕ Vliv aktérů občanské společnosti (např. nakolik organizace občanské společnosti reagují na celospolečenské zájmy, jaký dopad mají jejich aktivity v oblasti lidských práv nebo formování národního rozpočtu)

Každá z těchto hlavních dimenzí je rozdělena do pěti až šesti subdimenzí, které obsahují konkrétní indikátory. Celkem jsme sledovali 74 indikátorů.⁵ Členění na indikátory, subdimenze a dimenze předsatvuje základní strukturu, podle které probíhal sběr dat, psaní výzkumné zprávy, hodnocení české občanské společnosti Poradní skupinou a prezentace na Národním semináři. Členění se drží také hlavní část této publikace.

➤ I.2.2/METODOLOGIE PROJEKTU

Jak měřit občanskou společnost?

Index občanské společnosti vychází z předpokladu, že platné a vyčerpávající posouzení občanské společnosti se musí zakládat na různých perspektivách – pohled z národní i regionální úrovně, perspektiva lidí z občanských organizací, pohled dalších zainteresovaných aktérů i pohled zvenku. Proto Index zahrnuje několik základních metod: (1) přehled existujících informací, (2) regionální konzultace, (3) průzkum populace, (4) monitoring médií, (5) případové a přehledové studie.

Tato směs různých metod by měla vést jak k získání přesných a užitečných údajů a informací, tak k zohlednění odlišností uvnitř občanské společnosti. Důraz na využití existujících zdrojů informací by měl předejít tomu, aby se znovu vynalézalo jednou vyzkoumané. Konečně, výzkumná metodologie byla výslovně navržena tak, aby podporovala učení a v konečném důsledku dala i podnět k jednání ze strany účastníků. Procesy sběru dat měly přispívat k učení například formou skupinových diskuzí, které podněcují účastníky k tomu, aby se viděli jako součást většího celku, aby vzali do úvahy více než jen obvyklý kontext vlastní organizace či sektoru, aby přemýšleli strategicky o vztazích uvnitř občanské společnosti a ve vztahu k ostatním částem společnosti, identifikovali klíčové silné a slabé stránky a uměli posoudit společné potřeby.

⁵ Viz příloha 1.

Pro Index občanské společnosti v České republice jsme využili celou škálu navržených výzkumných technik:⁶

- ⊕ Regionální dotazník: ve 4 vybraných krajích byli dotazováni představitelé organizací občanské společnosti (osloveno bylo dohromady asi 120 osob a celkem pracujeme se 73 vyplněnými a navracenými dotazníky).
- ⊕ Regionální konzultace: ve stejných 4 krajích byly tytéž osoby vyzvány k účasti na celodenní diskuzi o výsledcích předchozího regionálního dotazníkového šetření a dalších tématech (dohromady se konzultací zúčastnilo 43 osob).
- ⊕ Reprezentativní dotazníkové šetření na vzorku populace ČR: dotazován byl vzorek 1018 dospělých občanů ČR a byly zjišťovány údaje o členství občanů v organizacích občanské společnosti, o míře dárcovství a dobrovolnictví, názorech na roli organizací občanské společnosti atd.; v této publikaci k šetření odkazujeme jako Občanská společnost 2004.
- ⊕ Případové a přehledové studie: studenti magisterského oboru Občanský sektor FHS UK v rámci svých seminárních prací shromáždili množství důležitých podkladů k vybraným kauzám;
- ⊕ Monitoring médií: po dobu 3 měsíců bylo sledováno 6 vybraných médií (televize, rozhlas, noviny) a způsob, jak reportují o aktérech občanské společnosti, souvisejících tématech a hodnotách atd.
- ⊕ Expertní interview: v rámci projektu bylo realizováno celkem 19 expertních interview, z nich některá jen formou elektronické konzultace.
- ⊕ Sekundární zdroje: občanské společnosti nebo jejím aspektům již byla v ČR věnována řada výzkumů; při posuzování české občanské společnosti jsme se snažili využít existující data a výzkumy.

Diamant občanské společnosti a proces hodnocení indikátorů

Hlavním výstupem projektu je Diamant občanské společnosti pro Českou republiku. Tento obrazec se čtyřmi vrcholy symbolicky vystihuje sílu a slabiny občanské společnosti v ČR.⁷ Obrazec vznikl bodovým ohodnocením indikátorů podle čtyř hlavních dimenzí Indexu. Hodnoty se pohybovaly od nuly do tří, kde nula vyjadřuje nejnižší hodnocení a tři nejvyšší hodnocení. Hodnocení probíhalo pro každý indikátor zvlášť a opíralo se o krátký popis indikátoru a převážně kvalitativně definovanou stupnici hodnot od nuly do tří.⁸ Stav občanské společnosti posuzovala Poradní skupina jako skupina „soudců“ na základě „důkazového materiálu“ shrnutého ve výzkumné zprávě.

Členové Poradní skupiny hodnotili materiál individuálně. Z jejich hodnocení byl připraven průměr pro každý indikátor (a z toho byly vypočítány hodnoty pro subdimenze a dimenze). Přibližně u čtvrtiny indikátorů bylo hodnocení jednoznačné na základě kvantitativně definované stupnice a tedy ani nevyžadovalo zvláštní posouzení (např. indikátor 1.1.1 nebo 2.4.1). V případě 30 indikátorů se hodnocení členů Poradní skupiny lišila více než o 1 bod. O těchto sporných indikátorech Poradní skupina diskutovala

⁶ Další informace o těchto metodách a jejich použití viz příloha 2.

⁷ Uvádíme jej v kapitole V. Závěr.

⁸ Viz příloha 1.

na celodenním setkání a znovu o nich hlasovala. Hlasovalo se také o subdimenzích a dimenzích pro případ, že by se průměr a spontánní hodnocení výrazně lišily. Již bylo řečeno, že do hodnocení mohli zasáhnout také účastníci Národního semináře. Došlo k tomu jen v případě jednoho indikátoru – míry korupce v občanské společnosti.⁹

› 1.2.3/INDEX OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI JAKO AKČNÍ VÝZKUM

Index občanské společnosti není striktně akademický výzkumný projekt. Vzhledem k tomu, že jeho deklarovaným cílem je vtáhnout aktéry občanské společnosti do procesu výzkumu, přispět k diskuzi a posílit občanskou společnost jej můžeme zařadit do kategorie akčního výzkumu. V případě ČR se participativní rozměr výzkumu odrazil v několika momentech.

Zprv, od samého počátku se na projektu podílela širší skupina konzultantů a rádců – Poradní skupina projektu. Ve skupině byli představitelé organizací občanské společnosti, krajské veřejné správy, politici a odborníci, kteří se zabývají výzkumem občanské společnosti. Poradní skupina měla možnost na začátku projektu pozměnit vymezení občanské společnosti pro účel projektu a vyjádřit se k použitým metodám. Sledovala průběžně výstupy z projektu a v závěru potom vytvořila výsledné hodnocení stavu občanské společnosti v ČR, tzv. Diamant občanské společnosti.¹⁰

Dalším interaktivním prvem Indexu byly čtyři celodenní regionální konzultace se 43 představiteli organizací občanské společnosti, které proběhly ve čtyřech vybraných krajích (Kraj Vysočina, Zlínský kraj, Karlovarský kraj, Liberecký kraj). Cílem bylo oslovit představitele celé škály organizací – rybáře, filatelisty, zástupce Sokola, ekology, poskytovatele sociálních a zdravotních služeb, sportovce, myslivce i odbory nebo profesní komory –, přivést je k jednomu stolu a nechat hovořit o tom, co patří do občanské společnosti v naší zemi, jaký mají názor na negativní chování v občanské společnosti nebo jakou roli mohou mít pro občanské organizace psaná pravidla a kodexy.

Konečně, v závěru projektu se konal celodenní Národní seminář, který měl výzkum otevřít a iniciovat aktivní účast těch, kdo byli předtím spíše „předmětem“ výzkumu (jako respondenti). Na semináři byl prezentován Diamant občanské společnosti a hlavní poznatky z výzkumu. Ve druhé části měli účastníci možnost ve čtyřech menších skupinách výsledky diskutovat, komentovat a dokonce i změnit bodové hodnocení přidělené Poradní skupinou. Diskuze byly nahrávány a tvořily další vklad do projektu.¹¹

Celkově jsme se snažili realizovat projekt v celém průběhu velmi otevřeně. Projekt měl svoji www stránku, v polovině projektu v červnu 2004 se konala tisková konference a průběžné výstupy jsme publikovali v časopisu neziskového sektoru i jinde (Vajdová 2004a, b, c).

⁹ Viz část III.3.2.

¹⁰ Viz kapitola V. Závěr.

¹¹ Viz shrnutí výstupů z Národního semináře v kapitole IV.

» II./ OBČANSKÁ SPOLEČNOST V ČR

► II.1/ SPECIFIKA OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI

Občanská společnost má v českých zemích dlouhou tradici a sehrála svou roli v historii národa – při národním obrození v 19. století, v období vzniku ČSR v roce 1918 nebo při tzv. sametové revoluci v roce 1989 (historie české občanské společnosti viz Dohnalová et al 2003, Frič et al 1998, Müller 2002). Tradice byla svým způsobem zpřetrhána v době nacistického a poté komunistického režimu. V tomto období některé organizace a skupiny působily v ilegalitě nebo byly státem stíhané (např. Charta 77). Jednotný odborový svaz – Revoluční odborové hnutí – měl ve státě výsadní místo. V socialistickém Československu existovalo mnoho zájmových, sportovních nebo kulturních organizací, které sdružovaly velké počty lidí, ale fungovat směly pouze jako součást Národní fronty. To však neznamená, že se v jejich rámci neodvíjela spontánní občanská aktivita včetně dílčí kritiky státního režimu (např. kritika přístupu k životnímu prostředí v rámci sdružení ochránců přírody, viz Jehlička a Kostelecký 1995).

Minulost komunistického režimu (1948 – 1989) je jistě specifikem, které ovlivňuje občanskou společnost v Česku. Toto dědictví se například projevuje v přetrvávající silné roli státu, v paternalistických postojích veřejnosti, v absenci silné střední třídy, v přerušovaných tradicích dárcovství či dobrovolnictví a tak bychom mohli pokračovat dál. Zkušenost postkomunistické transformace k tomuto dědictví připojuje deziluzi a tolikrát citovanou „blbou náladu“. Vysoká míra nedůvěry ve druhé lidi i v demokratické instituce potom charakterizuje všechny post-komunistické země.

Sametová revoluce v roce 1989 byla zlomovým bodem pro českou společnost. Byla přijata nová legislativa a začaly vznikat tisíce nových organizací občanské společnosti (pro etapy vývoje nestátních neziskových organizací po roce 1989 viz Frištenská 2003).

Při pohledu na posledních patnáct let rozvoje občanské společnosti bychom patrně měli upozornit na několik specifických momentů, které charakterizují českou občanskou společnost. Někteří autoři upozorňují na rozdíl mezi „starými“ organizacemi občanské společnosti, které existovaly již před rokem 1989 a které z této doby mají poměrně rozsáhlé členství, materiální zajištění, ale i nálepku „starých struktur“ (např. Svaz žen nebo organizace mládeže Pionýr), a „novými“ organizacemi, které začaly vznikat po roce 1989 a které se vnímají jako „skutečné“ organizace občanské společnosti. Podle Friče (1998) představují „staré“ organizace asi čtvrtinu neziskových organizací v ČR.

V 90. letech byly představy o občanské společnosti ovlivněny polemickou debatou dvou vůdčích politických osobností, Václava Havla (tehdy prezidenta) a Václava Klause (tehdy premiéra). Klíčovou otázkou byla otázka reprezentativnosti a legitimacy organizací občanské společnosti hájit veřejný zájem a účastnit se veřejné politiky (v kontrastu k voleným politickým zastupitelům).

Na počátku 90. let do ČR vstoupili zahraniční dárci, kteří podporovali rozvoj občanské společnosti jako součást rozvoje nové demokracie. Přinesli s sebou „svá“ témata

i finanční prostředky a částečně tak ovlivnili strukturu témat, kterými se česká občanská společnost zabývá. V současnosti představuje výzvu přesun priorit zahraničních dárců do jiných zemí a s tím spojená nutnost hledat jiné zdroje financování nebo jiná témata. Konečně, od roku 1998 se ČR přibližovala k Evropské unii, jíž se roku 2004 stala členem. Hodnoty, priority a finanční podpora EU se tak staly silnými činiteli při rozvoji a utváření občanské společnosti v zemi.

▶ II.2/ POJETÍ OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI

V českém veřejném i odborném diskurzu občanská společnost obvykle znamená pozitivní sdružování občanů, které je nezávislé na státu, přispívá k rozvoji občanských hodnot a sociálního kapitálu a je vůči demokracii jako společenskému režimu v podstatě konstruktivní. Narozdíl od definice Indexu se jiné typy sdružování a aktivity občanů jako součást občanské společnosti obvykle nevnímají a spadají do aktivit v příhrádkách extremismus, nacionalismus, rasismus nebo nezákonná činnost.

Na rozdíl od širokých definic občanské společnosti (např. Srovnávací projekt neziskového sektoru University Johnse Hopkinse, viz Salamon, Anheier et al 1999, nebo definice Indexu) se v ČR částečně pod vlivem Rady vlády pro nestátní neziskové organizace ujala užší definice „nestátní neziskové organizace“ či „NNO“, která pokrývá pouze ty organizace, které mají právní formu občanské sdružení, nadace nebo nadační fond, obecně prospěšná společnost a církevní právnická osoba. Nepsaným hlediskem přitom byla snaha o podporu těch neziskových aktivit, které před rokem 1989 neměly žádnou povolenou organizační podobu (Müller 2003).

Podle výzkumu Centra pro výzkum veřejného mínění jen asi 40 % respondentů deklaruje, že ví, co znamená pojem „občanská společnost“, i když se s ním setkalo dvakrát tolik lidí. Mnohem známější jsou pojmy „dobrovolník, dobrovolnictví“, se kterými se setkal prakticky každý občan a více než 80 % zná jejich význam (CVVM 2003b). V ČR se často používá pojem „neziskové organizace“, ale jak si všimá Frič, lidé „ani neví, co vlastně neziskové organizace jsou (např. neví, že mezi ně patří valná většina fotbalových klubů, hasičských sborů, myslivecké společnosti, církve, odborové organizace atd.), s jejichž členy a aktivitami se setkávají běžně“ (Frič 2001). Pokud mají lidé jmenovat organizace spontánně, jmenují především organizace pořádající veřejné sbírky; povědomí o nich souvisí s propagací v masmédiích (některé sbírky zná až 80 % lidí) a s osobní zkušeností přispění (v české populaci je relativně mnoho peněžních a nepeněžních dárců).

V současné době se v ČR diskutují nové definice občanské společnosti v souvislosti se třemi událostmi: (a) vstup do EU, který přinesl možnost čerpat podporu ze Strukturálních fondů; ty však neobsahují žádný program, který by byl specificky zaměřený na „NNO“; (b) zapojení ČR do projektu Statistické divize OSN a Johns Hopkins University, který usiluje o vytvoření satelitního účtu neziskových organizací, tedy o mezinárodně kompatibilní statistické sledování „neziskového sektoru“ (United Nations 2003); (c) probíhá příprava nového občanského zákoníku, který by nově právně vymezil organizace občanské společnosti a patrně také přijal první definici veřejné prospěšnosti.

Pojetí občanské společnosti v tomto výzkumu

Jak již bylo zmíněno v kapitole I.2.1, definice občanské společnosti podle organizace CIVICUS je široká a zahrnuje jak “pozitivní” tak “negativní” organizace a neformální formy občanské participace. Uvést tuto definici do praxe nebylo snadné. Širokou koncepci jsme vnímali jako výzvu či standard, kterého se však nebylo vždy možné držet. V průběhu výzkumu jsme se obvykle zaměřili na “pozitivní” organizace a neformálnost občanské společnosti či její negativní aspekty se staly součástí Indexu jen na některých místech (např. neformální a “negativní” skupiny v indikátorech 3.3.1 a 3.3.2).

Kromě otázky šíře definice občanské společnosti bylo nutné ve spolupráci s Poradní skupinou učinit rozhodnutí ohledně organizačních typů, jejichž náležitost k občanské společnosti není v literatuře jednoznačná a závisí na specifickém kontextu každé země.

CIVICUS navrhl pro použití v regionálním a národním dotazníku výčet 20 typů organizací, kterého jsme se v zásadě drželi. Poradní skupina měla za úkol seznam „aktualizovat“ pro české prostředí a rozhodla o třech větších změnách.

Zprvé, do výčtu jsme po bouřlivé diskuzi nezahrnuli politické strany. Z hlediska metodologie organizace CIVICUS byla otázka politických stran otevřená, ale v zásadě byly otázky stability, spektra a soutěže politických stran řešeny v rámci dimenze Prostředí – tedy spíše jako externí faktor vůči občanské společnosti. Důvody pro vynechání politických stran byly následující: (a) mají za cíl získání státní moci nebo podíl na ní a některé se jí také pravidelně účastní; (b) politické strany v ČR mají velmi nízkou důvěru veřejnosti, což je odlišuje od dobrovolných neziskových organizací; kdybychom je zahrnuli do jedné množiny, vznikla by tak vnitřně příliš nesourodá kategorie, která by například v dotazníkovém šetření vedla k nespolehlivým odpovědím;¹² (c) většina politických stran v ČR je vázaná na Parlament a stát mnohem víc než na své členy a konstituenty a po většinu 90. let je vyznačoval centralismus (Perrotino 2003); (d) vývoj politických stran v Evropě obecně směřuje od stran jako výrazu občanské participace k větší vázanosti politických stran na stát (viz teorie kartelových stran, Katz a Mair 1995).

Zadruhé, po jisté debatě bylo rozhodnuto, že ve výčtu organizací občanské společnosti neuvedeme družstva, protože s sebou dosud nesou specifickou minulost a za socialismu byla fakticky ryze hospodářskou organizační formou bez rysů občanské aktivity; sociální družstva (jak je známe ve Francii či Itálii) jsou v ČR zatím výjimkou.

Zatřetí, kategorie zájmových organizací byla rozdělena do šesti samostatných skupin (viz typy 20-25 v tabulce 2), což se v důsledku ukázalo jako dobré, protože do této jediné kategorie spadala čtvrtina všech členství v organizacích občanské společnosti. Výsledný seznam typů organizací ukazuje následující přehled.

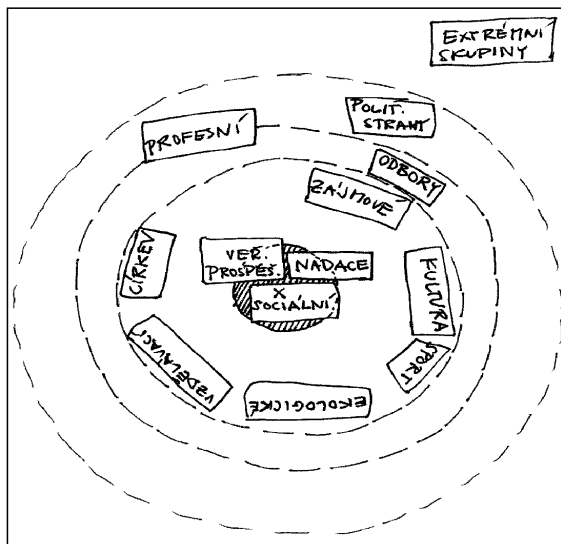
¹² Jen 12 % občanů důvěřuje politickým stranám (Eurobarometr 2002, cit. ve Frič a kol. 2003) a podle průzkumu Občanská společnost 2004 mají u téměř 80 % občanů mnohem větší důvěru dobrovolné neziskové organizace než politické strany.

Tabulka 2: Typy organizací občanské společnosti ve výzkumu

1. Hospodářské svazy a komory	16. Organizace na ochranu lidských práv
2. Odbory	17. Organizace na ochranu životního prostředí, ekologické organizace
3. Profesní organizace a zaměstnanecké svazy	18. Politické iniciativy
4. Náboženské a duchovní organizace	19. Místní a sousedské organizace k řešení problémů v místě bydliště
5. Kulturní organizace	20. Sběratelé, filatelisté
6. Sportovní organizace	21. Myslivci
7. Vzdělávací organizace	22. Včelaři a další chovatelé
8. Studentské a rodičovské organizace při školách	23. Hasiči
9. Organizace v oblasti péče o zdraví	24. Zahrádkáři a pěstitelé
10. Organizace v oblasti sociálních služeb	25. Rybáři
11. Humanitární organizace	26. Jiné zájmové spolky a sdružení
12. Organizace mládeže	27. Pohřební spolky
13. Ženské organizace	28. Vzájemné úvěrové spořitelny (kampeličky)
14. Etnické, národnostní a krajské organizace	
15. Organizace na podporu občanských aktivit	

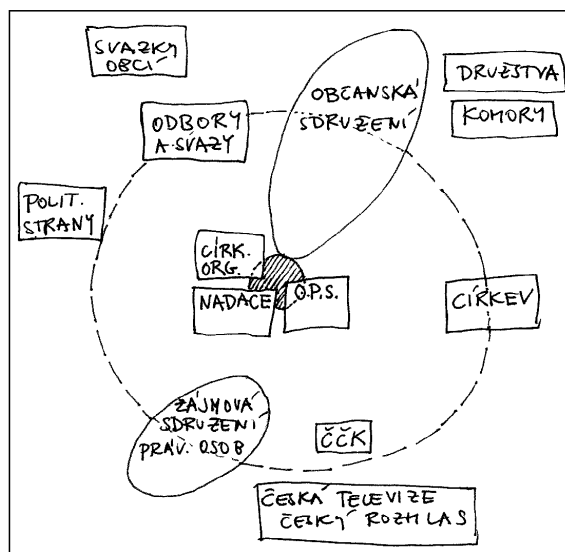
II.3/ KRESLENÍ OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI

Součástí metodologie Indexu byl úkol rozmístit hlavní typy organizací občanské společnosti prostorově na tabuli a vytvořit tak jakousi „mapu“ občanské společnosti. Cílem metody bylo vytvořit vizuální obrázek hlavních součástí občanské společnosti a vztahů mezi nimi. V České republice jsme toho cvičení použili při regionálních konzultacích. Účastníci měli nakreslit občanskou společnost jako sadu soustředných kruhů, kde ve středu leží organizace, které jsou v jádru občanské společnosti. Vzdálenost organizací od středu tak ukazuje, jaké místo v občanské společnosti zaujímají a zda do ní vůbec patří.

Obrázek 2: Ukázka mapy občanské společnosti (Zlín)

Na této mapě byly do středu občanské společnosti umístěny organizace v sociální oblasti, veřejně prospěšné organizace a nadace. U sociálních organizací je křížkem označeno, že jsou v samém centru občanské společnosti. Do druhé „vrstvy“ občanské společnosti byly umístěny církve, zájmové, vzdělávací, kulturní, sportovní a ekologické organizace. O něco dále od centra občanské společnosti se nachází odbory a profesní organizace. Na samém kraji, avšak stále v občanské společnosti, leží politické strany. Extrémní skupiny byly umístěny již za hranice občanské společnosti.

Obrázek 3: Ukázka mapy občanské společnosti (Jihlava)

Na druhé mapě byly do jádra občanské společnosti umístěny církevní organizace, obecně prospěšné společnosti a nadace. Některá občanská sdružení patří do centra občanské společnosti, zatímco jiná až za její okraj - to zcela záleží na obsahu jejich činnosti. Podobně v případě různých zájmových sdružení právnických osob. Jako příklad organizace, která do občanské společnosti určitě patří, byl uveden Český červený kříž. Na hranici občanské společnosti leží odbory, profesní svazy a církve. Politické strany do občanské společnosti podle této mapy nepatří a ve skupině byla svedena diskuze o to, zda se alespoň „rohem“ občanské společnosti dotýkají či ne. Již jednoznačně za hranicemi občanské společnosti potom leží svazky obcí, družstva a hospodářská či agrární komora, stejně jako veřejnoprávní televize či rozhlas.

Účastníci se museli vyrovnat s tím, že narozdíl od pojmů neziskový sektor nebo nestátní nezisková organizace, které často používá veřejná správa i samotný neziskový sektor, je pojem občanská společnost nezvyklý a vyžaduje určité zamyšlení. Přesto právě tuto část regionálních konzultací hodnotili účastníci velice kladně. Lidé si zkrátka o tom, „co je občanská společnost“ rádi a s velkým zaujetím popovídali. V regionálních konzultacích byly tři klíčové momenty, které diskuzi o jádru občanské společnosti vedly:

- ⊕ právní forma organizace,
- ⊕ nezisková forma organizace
- ⊕ a především náplň činnosti.

Nejdůležitějším kritériem pro posouzení místa organizací v občanské společnosti byla jejich činnost. Do centra mapy občanské společnosti byly umísťovány aktivity jako poskytování zdravotních a sociálních služeb nebo ochrana přírody. Činnost se stala i klíčem pro posouzení náležitosti nadací k jádru občanské společnosti. Podle některých účastníků nadace „neprovozují činnost, jenom spravují toky financí“ a „nadace jsou bokem, protože jsou prostředníkem, zprostředkujícím činnost subjektů umístěných ve středu“. Otázka činnosti byla klíčem i v diskuzi o postavení dalšího, spornějšího typu subjektů, a to sdružení měst a obcí. Na jednom regionálním setkání se vytvořil většinový názor, že sdružení měst a obcí patří do občanské společnosti, protože se zabývají ochranou přírody, prosazují společné zájmy v oblasti ekologie, udržují lyžařskou magistrálu pro tisíce lidí nebo zřizují značené cyklostezky. Jak řekl jeden účastník, „Podle toho, co u nás dělají, do občanské společnosti patří.“

Dalším sporným subjektem byly odbory, které podle mnoha účastníků do občanské společnosti nepatří, protože jsou „uzavřené“ a zaměřují se na úzký výsek vztahů mezi

zaměstnanci a zaměstnavatelem. Na druhé straně stáli obhájci odborů, kteří upozorňovali, že odbory kdysi pořádaly kulturní akce, kroužky pro děti, společné rekreace a utužovaly solidaritu mezi zaměstnanci a také dnes často fungují v širším záběru („pořád se jezdí na zájezdy“). Občanskost odborů v tomto případě záležela především na míře jejich otevřenosti, na tom, jestli jen hájí úzké zájmy jedné skupiny lidí nebo něco dělají i pro druhé a přispívají k rozvoji obecnějších hodnot.

Vedle konkrétních oblastí a příkladů činností, které patří do občanského sektoru, jsme se v diskuzi setkali také s obecnějším pojmenováním důležitého kritéria občanské společnosti – s obecnou či veřejnou prospěšností. Obecně prospěšné společnosti byly umístěny do samého jádra občanské společnosti, „protože vytváří prospěšné hodnoty pro společnost jako celek“. Naopak jiný účastník argumentoval následovně, proč např. Svaz průmyslu a obchodu není součástí občanské společnosti: „Posláním organizace by měla být prospěšnost společnosti, ne prospěch jednotlivé firmě“. Podobně další účastník mínil že „sdružení a komory podnikatelů nepatří do občanské společnosti rozhodně, protože se sdružují, aby podpořili své podnikání, lobují za podnikání – ne za obecný prospěch“. Být v jádru občanské společnosti tedy znamená něco přinášet společnosti, ne jen svým členům. Několikrát se objevila formulace „vracet zpátky společnosti“. Na obecnou prospěšnost si přitom dělali oprávněný nárok všichni účastníci regionálních konzultací. A to se týkalo nejen organizací, které se věnují péči o sociálně slabé a postižené, ale také například svazů rybářů nebo včelařů a sportovních klubů, které pořádají aktivity pro mládež. Jak kdosi ze svazu rybářů poznamenal, „Jde o získání mladých lidí pro tu správnou občanskou aktivitu.“

» III./ ANALÝZA OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI

V této kapitole prezentujeme hlavní údaje, které jsme v průběhu projektu shromáždili k jednotlivým indikátorům, tak, jak byly prezentovány Poradní skupině při hodnocení stavu občanské společnosti v ČR. Do této verze jsme se však pokusili promítnout a zakomponovat náměty, připomínky a argumenty, které zazněly jednak při diskuzi Poradní skupiny o tomto materiálu a jednak v průběhu Národního semináře. Rozsah otázek, které jsme v rámci projektu měli zmapovat, byl tak široký, že jsme se nutně některým indikátorům věnovali do větší hloubky než jiným. Zejména v dimenzi Prostředí, která pokrývá legislativní, právní, politický ad. kontext občanské společnosti, jsme často pouze převzali základní hodnocení ze zdrojů, které doporučila organizace CIVICUS (např. zprávy organizace Freedom House).

Kapitola je členěna do čtyř částí, respektive dimenzí: Struktura, Prostředí, Hodnoty a Vliv. Na začátku každé části je graf, který shrnuje výsledné hodnocení dané dimenze (udává bodové hodnocení 0-3 pro jednotlivé subdimenze). Každá část je potom strukturována podle daných subdimenzí; v rámečku vždy uvádíme přehled indikátorů, za kterých se subdimenze skládala, a jejich bodové ohodnocení.¹³

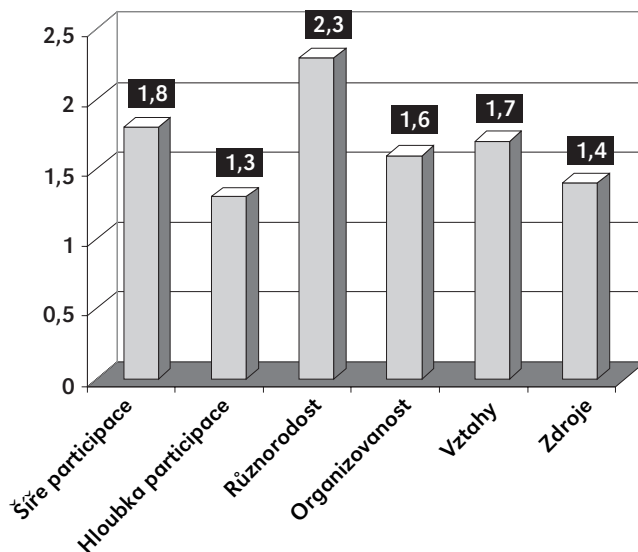
▷ III.1/ STRUKTURA

Tato část popisuje a analyzuje celkovou velikost, sílu a různorodost občanské společnosti z hlediska lidských i ekonomických zdrojů a organizačního zázemí. Výsledné hodnocení této dimenze je 1,7, což ukazuje na středně velkou občanskou společnost. Graf 1 uvedený níže prezentuje hodnocení pro šest subdimenzí v rámci dimenze Struktura.

▷ III.1.1/ ŠÍŘE PARTICIPACE LIDÍ V OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI

Tato subdimenze sleduje rozsah různých forem občanské participace v české občanské společnosti. Tabulka 3 shrnuje hodnocení jednotlivých indikátorů.

¹³ Pro porozumění kapitole III. je důležité pracovat zároveň s přílohou 1 Přehled indikátorů a popis bodového hodnocení.

Graf 1: Přehled hodnocení subdimenzí v rámci dimenze Struktura

Tabulka 3: Hodnocení šíře participace občanů podle jednotlivých indikátorů

1.1.1 Nestranické politické aktivity	1,9
1.1.2 Dárcovství	2,0
1.1.3 Členství v organizacích OS	1,0
1.1.4 Dobrovolná práce	2,0
1.1.5 Komunitní aktivity	2,0

1.1.1 Nestranické politické aktivity: Podle průzkumu Občanská společnost 2004, který v rámci Indexu občanské společnosti provedla agentura STEM, za posledních 5 let napsalo alespoň jednou dopis do novin asi 12 % české populace, asi 14 % se zúčastnilo protestní demonstrace a 43 % podepsalo petici. Alespoň jedné z těchto aktivit se za posledních 5 let účastnilo 48 % českých občanů.

1.1.2 Dárcovství: Podle průzkumu Občanská společnost 2004 za posledních 12 měsíců darovalo některé organizaci OS¹⁴ finanční částku nebo věcný dar 47 % lidí. Podle kritérií organizace CIVICUS je to významná část a také ve srovnání s Poláky dávají Češi dary mnohem častěji (Gumkowska 2004). Za poslední 4 roky došlo v ČR k mírnému rozšíření dárcovství o 4 % (STEM 2004).

¹⁴ V této zprávě se držíme terminologie organizace CIVICUS a používáme pojem "organizace občanské společnosti" i přesto, že pojem "občanská společnost" není v ČR obecně známý. Naproti tomu v dotazníku jsme zvolili termín "dobrovolná, nezisková organizace", aby byl srozumitelný široké veřejnosti, které byl adresován. Tato distinkce platí všude, kde odkazujeme k výsledkům průzkumu Občanská společnost 2004.

1.1.3 Členství v organizacích OS: Podle průzkumu Občanská společnost 2004 je 47 % občanů ČR členem alespoň jedné organizace OS. To je o mnoho vyšší číslo, než údaj získaný v průzkumu z roku 2000, kdy jen 29 % českých občanů deklarovalo členství v alespoň jedné organizaci OS (Frič 2001). Za tímto dramatickým nárůstem je třeba spatřovat odlišnou formulaci otázky, protože ve druhém průzkumu většina účastníků tvrdila, že jsou členy stejného počtu organizací jako před pěti lety.¹⁵ Největší členství je ve sportovních organizacích (16 %) a odborech (13 %), v organizacích pěstitelů a chovatelů (6 %), dobrovolných hasičů (6 %), náboženských a duchovních organizacích (6 %) a organizacích rybářů (5 %).

1.1.4 Dobrovolná práce: Podle průzkumu Občanská společnost 2004 v uplynulém roce dobrovolně pracovalo 32 % občanů ČR. Podle kritérií Indexu je to jen menšina, ale ve srovnání s Polskem je v ČR procento lidí, kteří dobrovolně pracovali alespoň jednou v minulém roce, dvakrát vyšší (Gumkowska 2004). Rozdíl v dobrovolnictví stejně jako rozdíl v dárcovství může souviset s rozdílnou rolí církve v občanské společnosti v obou zemích. V Polsku hraje církev velkou roli, zatímco ČR je s 59 % nevěřících jedna z nejvíce nevěřících zemí v Evropě (ČSÚ 2004). Církev v tomto projektu nebyla zahrnuta mezi typy organizací OS a proto značná část dobrovolné aktivity, která se odehrává v Polsku v rámci církve, nebude zjištěna.

1.1.5 Komunitní aktivity: Ve výzkumu jsme se rozhodovali, zda „komunitní“ interpretovat jako „obecní“. Především v malých obcích, kterých je v ČR většina, by tato interpretace odpovídala – obecní schůze, brigády a další aktivity v obci patří ke komunitnímu životu. Obce prostě nejde z našeho komunitního světa „odpárat“. Přestože instrukce organizace CIVICUS byla interpretovat „komunitní“ ve smyslu zvláštní komunity, která není totožná s obcí, použili jsme zde jako podklad výsledek průzkumu Občanská společnost 2004. Podle něj se jako pořadatel, dobrovolník nebo organizátor různých akcí v *obci* – společenské akce, péče o životní prostředí, záchrana historických památek, práce s dětmi, brigády, sportovní akce, kulturní a vzdělávací podniky, pomoc nemocným, starým a sociálně slabým občanům – zapojilo 15 až 30 % občanů. Nejvíce lidí se podílelo na brigádách v obci (30 % občanů). Alespoň jedné z těchto aktivit se účastnilo 57 % občanů, což je překvapivě vysoké číslo vzhledem k tomu, že často slyšíme argumenty o pasivitě českých občanů k zapojování do společných aktivit.

➤ III.1.2/ INTENZITA PARTICIPACE LIDÍ V OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI

Tato subdimenze sleduje hloubku různých forem občanské participace v české občanské společnosti. Tabulka 4 shrnuje hodnocení jednotlivých indikátorů.

¹⁵ V průzkumu z roku 2004 byl respondentů předložen seznam 27 typů organizací, včetně dobrovolných hasičů, sportovních klubů ap. Mnoho respondentů si běžně neuvědomí, že tyto organizace lze také zahrnout pod pojem „nezisková“ organizace. V roce 2000 byla položena otázka „Jste členem nějakého občanského sdružení (klubu, spolku,...)?“

Tabulka 4: Hodnocení hloubky participace občanů podle jednotlivých indikátorů

1.2.1 Dárcovství	1,0
1.2.2 Dobrovolnictví	2,0
1.2.3 Členství v organizacích OS	1,0

1.2.1 Dárcovství: Podle průzkumu Občanská společnost 2004 celková hodnota věcného nebo finančního daru v minulém roce u dvou třetin dárců nepřesáhla 700 Kč. Průměr na jednoho dárce za minulý rok je 1161 Kč. Při průměrném čistém příjmu za rok na osobu v roce 2001 ve výši 83 000 Kč to představuje 1,4 % ročního příjmu osoby. Největší podíl individuálních dárců je mezi osobami s vysokoškolským vzděláním (64 % v minulém roce darovalo). Podnikatelé, lidé s příjmy nad 15 000 Kč za měsíc, lidé z vyšší společenské vrstvy a věřící se na dárcovství podílejí častěji než jiní. Čeští občané dary nejčastěji podporují děti (49 %), tělesně postižené (35 %) a lidi postižené přírodní katastrofou v naší zemi (24 %). Tyto často podporované skupiny ani jejich pořadí se v posledních letech nemění (STEM 2004).

1.2.2 Dobrovolnictví: Podle průzkumu Občanská společnost 2004 v roce 2004 u poloviny respondentů nepřesáhla dobrovolná práce za poslední měsíc 5 hodin. Necelá třetina lidí však pracovala 5-14 hodin a ostatní i více. Průměrně za rok odpracoval jeden dobrovolník 79 hodin, tedy za měsíc asi 6 a půl hodiny. Dobrovolnictví souvisí s podobnými faktory jako dárcovství. Rozsah dobrovolné práce byl největší pro člensky početné organizace, jako jsou sportovní organizace nebo svazy dobrovolných hasičů.

1.2.3 Členství v organizacích OS: Podle průzkumu Občanská společnost 2004 je členem alespoň jedné organizace OS 47 % občanů; 23 % občanů uvedlo členství ve více než jedné organizaci. Téměř polovina členů organizací OS tedy patří k více než jedné organizaci. Ve srovnání s průzkumem z roku 2000 se jedná o čtyřnásobný nárůst (v roce 2000 bylo jen 6 % občanů členem více než jedné organizace OS).¹⁶

III.1.3/RŮZNORODOST OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI

Tato subdimenze sleduje různorodost a reprezentativnost občanské společnosti a zkoumá, zda se v občanské společnosti podílí všechny společenské skupiny rovně či zda jsou některé skupiny dominantní či naopak vyloučené. Tabulka 5 shrnuje hodnocení jednotlivých indikátorů.

¹⁶ Sem se vztahuje stejná metodologická poznámka jako v případě indikátoru 1.1.3, tj. odlišná formulace otázky v dotazníku.

Tabulka 5: Hodnocení různorodosti členů občanské společnosti

1.3.1 Zastoupení sociálních skupin mezi členy organizací OS	2,2
1.3.2 Zastoupení sociálních skupin ve vedení organizací OS	1,8
1.3.3 Rozmístění organizací OS na území státu	3,0

1.3.1– 2 Zastoupení sociálních skupin mezi členy a ve vedení organizací OS: Zádáním organizace CIVICUS bylo posoudit zastoupení pěti společenských skupin (ženy, obyvatelé venkova, etnické/jazykové menšiny, náboženské menšiny a chudí obyvatelé, což jsme si přeformulovali jako „sociálně slabé skupiny“) mezi členy a ve vedení organizací občanské společnosti. Zeptali jsme se na to v regionálním šetření. Zastoupení žen a občanů venkova mezi členy i ve vedení organizací bylo velkou většinou účastníků šetření označeno za přiměřené. Na zastoupení dalších dvou skupin byl názor spíše rozpačitý nebo negativní a v případě náboženských menšin až polovina respondentů odpověděla, že neví. Mohlo by to souviset s tím, že otázka náboženství se v naší společnosti považuje za otázku spíše privátní, kterou je tedy obtížné kompetentně posuzovat.

Výsledky mohou naznačovat, že otázka zastoupení různých skupin v občanské společnosti není pro představitele organizací OS „politické“ téma, na které by měli připravený názor.

Účastníci Národního semináře věnovali otázce reprezentativnosti jakožto otázce odborné poměrně důkladný rozbor. Diskutovali, zda by vůbec měla občanská společnost některé skupiny reprezentovat a pokud ano, do jaké míry. Nepřítomnost jiných skupin v občanské společnosti může být dobrovolná a nemusí znamenat žádný „nedostatek“. Na základě těchto metodologických a koncepčních úvah potom došli k závěru, že reprezentativnost občanské společnosti nelze posoudit, avšak že česká občanská společnost je velmi různorodá.

1.3.3 Rozmístění organizací OS na území státu: Organizace OS existují na celém území ČR, i když je zde jistá koncentrace organizací ve velkých městech a především v hlavním městě Praze (viz tabulka 6 níže). Většina krajů má mezi 400 a 500 občanskými sdruženími na 100 tisíc obyvatel, méně mají jen kraje Moravskoslezský a Zlínský, kde je občanských sdružení asi 350 a 380 na 100 tisíc obyvatel. Výjimkou je Praha, kde je počet výrazně vyšší než v jiných krajích. Vliv na to má mimo jiné fakt, že v hlavním městě sídlí řada celostátních organizací.¹⁷

¹⁷ Část tohoto odstavce a tabulka 6 je převzata ze Zprávy o neziskovém sektoru v ČR (Rada vlády pro nezástní neziskové organizace 2005).

Tabulka 6: Počty vybraných typů nestátních neziskových organizací podle krajů

Kraj	Občanská sdružení		OPS		Nadace		Nadační fondy	
	počet	index ¹⁸	počet	index	počet	index	počet	index
Hl. m. Praha	8 237	709	164	14	146	13	213	18
Jihočeský	2 936	470	52	8	13	2	70	11
Jihomoravský	4 775	426	50	4	39	3	97	9
Karlovarský	1 393	458	15	5	8	3	12	4
Královéhradecký	2 712	494	24	4	11	2	50	9
Liberecký	1 959	458	28	7	11	3	14	3
Moravskoslezský	4 384	347	52	4	14	1	68	5
Olomoucký	2 620	411	30	5	15	2	57	9
Pardubický	2 335	461	27	5	5	1	36	7
Plzeňský	2 483	452	33	6	12	2	18	3
Středočeský	6 392	566	46	4	17	2	33	3
Ústecký	3 794	463	53	6	11	1	21	3
Vysočina	2 548	492	17	3	6	1	36	7
Zlínský	2 236	377	18	3	14	2	74	12
CELKEM	48 804	-	609	-	322	-	799	-

ČSÚ, Odbor gesčního zpracování, oddělení zpracování statistiky neziskových organizací, Brno. Indexy dopočítány autorkou. Předběžné údaje ČSÚ za rok 2003.

III.1.4/ ÚROVEŇ ORGANIZACE

Tato subdimenze sleduje rozsah infrastruktury a organizovanosti uvnitř české občanské společnosti. Tabulka 7 shrnuje hodnocení jednotlivých indikátorů.

Tabulka 7: Hodnocení míry organizovanosti

1.4.1 Existence zastřešujících organizací	1,5
1.4.2 Efektivita zastřešujících organizací	1,8
1.4.3 Vlastní regulace uvnitř sektoru	1,9
1.4.4 Podpůrná infrastruktura	1,8
1.4.5 Mezinárodní propojení	1,2

1.4.1 Existence zastřešujících organizací: Údaje o tom, jaké procento organizací OS je sdruženo v zastřešujících organizacích, nejsou k dispozici. Více než polovina respondentů v regionálním dotazníku se přiklonila k názoru, že v zastřešujících organizacích je sdružena spíše nebo určitě většina organizací OS. K tomu bychom se mohli přiklonit, když vezmeme v úvahu, že nejvíce organizací, navíc s nejpočetnější členskou základ-

¹⁸ Index vyjadřuje počet NNO na 100 tisíc obyvatel; při výpočtu byly použity údaje ČSÚ o počtu obyvatel v krajích ke 31. 12. 2002.

nou, je z oblastí, které mají oborová zastoupení i na národní úrovni (sociální, volný čas mládeže, sport, životní prostředí). Na druhou stranu v některých oblastech střechy neexistují vůbec a jindy je členství jen formální.

1.4.2 Efektivita zastřešujících organizací: Otázkou efektivit zastřešujících organizací jsme se zabývali v regionálním dotazníku. Nejprve respondenti posoudili důležitost 12 vybraných cílů zastřešujících organizací.¹⁹ Prvních šest v pořadí je zde uvedeno (80 % – 60 % respondentů řeklo, že tyto cíle jsou „určitě důležité“):

1. Obhajoba a prosazování společných zájmů OS jako celku
2. Koordinace společného postupu členských organizací vůči veřejné správě
3. Ochrana práv a zájmů členů
4. Zlepšení přístupu k finančním prostředkům pro členy
5. Podpora činnosti a rozvoje členů (servisní, odborná)
6. Rozvíjení spolupráce s ostatními organizacemi OS (domácí i zahraniční)

Střecha nebo střechy, které respondenti sami znají, jsou v plnění těchto cílů podle většiny z nich spíše nebo určitě úspěšné (nejlépe byla hodnocena efektivita servisní a odborné podpory činnosti členů). Naopak podle většiny respondentů střechy nedokáží zlepšit přístup k finančním prostředkům pro členy.

1.4.3 Vlastní regulace uvnitř sektoru: Regionální dotazník naznačuje, že asi 60 % organizací OS má psaná pravidla vnitřního fungování (jiná, než ze zákona povinný statut organizace). Na základě regionálních diskuzí jsme zjistili, že pod těmito pravidly lidé obvykle míní (a) jednací řády, (b) organizační řády, (c) směrnice hospodaření, (d) standardy kvality, (e) různé dílčí řády, pravidla, opatření, směrnice, (f) etické kódexy, (g) usnesení orgánů sdružení a další. Většinou se nejednalo přímo o etické kódexy, ale přesto jde o psaná pravidla, která regulují chování organizací (např. s kým jít do koalice nebo jak se chovat ke klientům).

Na základě ankety, kterou jsme oslovili 26 nám známých oborových střech (viz příloha 2), se dá odhadovat, že vnitřní pravidla má až 90 % oborových střech a že získání členství v těchto střechách je ve většině případů podmíněno souhlasem s těmito pravidly. Přímou převzetí společných pravidel členskou organizací požadují střechy ve čtvrtině případů. Polovina střech má vypracovaný systém kontroly pravidel a mají stanoveny sankce za jejich porušení. Můžeme tedy shrnout, že oborové sítě mají pravidla častěji než „řadová“ občanská sdružení a často hrají aktivní roli v šíření pravidel.

1.4.4 Podpůrná infrastruktura: Organizace, které se zabývají informační a servisní činností, lze rozdělit jak podle geografické působnosti tak podle zaměření činnosti. Na celostátní rovině působí plošně zaměřené Informační centrum neziskových organizací (ICN) a vedle toho specializované organizace, např. Econnect (webové stránky a informační technologie), o.s. Spiralis (služby PR), Centrum pro komunitní práci (komunitní

¹⁹ Cíle byly stanoveny na základě analýzy statutů a programů vybraných zastřešujících organizací (Zahradníčková 2003).

rozvoj), o.s. Tereza (fundraising). Kromě toho existují organizace s celostátní působností, které se věnují konkrétnímu oboru; především sem patří zastřešující organizace, které poskytují servisní a odbornou podporu členům.

Na regionální nebo okresní/městské rovině působí řada organizací, např. Centrum informací pro občanskou společnost (CIPOS) v Prostějově, Vita v Moravskoslezském kraji, Informační kancelář neziskových organizací (INKANO) v Písku, EkoCentrum Brno, Občanské poradenské středisko v Hradci Králové, Informační a poradenské středisko občanských aktivit (IPSOA) ve Vyškově, Společnost pro Jizerské hory v Liberci. Posledních šest organizací je spolu s ICN sdruženo v Asociaci poradenských informačních středisek (APIS). Některé regionální mezioborové asociace se také snaží poskytovat informační servis. Celkově je regionální obsazení servisními organizacemi napříč kraji nevyrovnané. Mnoho organizací dělá podpůrnou činnost jako přídavek k jiné činnosti.

1.4.5 Mezinárodní propojení: Mezinárodní propojení je v současné době do velké míry záležitostí střež nebo velkých organizací s národní reprezentací. V anketě oborových sítí 90 % střež deklarovalo, že spolupracuje se zahraničními zastřešujícími organizacemi (a to bylo více než s domácími střežami). Je otázka, nakolik je taková deklarovaná spolupráce aktivní; na druhou stranu nesmíme zapomínat, že např. odbory a hospodářské komory jsou na mezinárodní rovině velmi dobře zasítované a odráží se to v jejich činnosti.

III.1.5/VZÁJEMNÉ VZTAHY UVNITŘ OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI

Tato subdimenze zkoumá vztahy mezi aktéry občanské společnosti v ČR. Tabulka 8 shrnuje hodnocení jednotlivých indikátorů.

Tabulka 8: Hodnocení vzájemných vztahů uvnitř občanské společnosti

1.5.1 Komunikace mezi organizacemi OS	1,8
1.5.2 Spolupráce mezi organizacemi OS	1,5

1.5.1 Komunikace mezi organizacemi OS: V občanské společnosti existují periodika (např. Grantis nebo Konec konců); jistou komunikační roli směrem dovnitř i ven plní kampaň 30 dní pro neziskový sektor, kterou každoročně organizuje ICN. Pořádání konferencí a seminářů, kterých se účastní organizace OS, někdy i veřejné správa nebo firmy, je docela běžné. Více než polovina respondentů v regionálním šetření označila úroveň komunikace mezi organizacemi v OS za dobrou. Na druhou stranu se často hovoří o přehnaném soupeření mezi organizacemi OS.²⁰

²⁰ Viz část III.3.2.

1.5.2 Spolupráce mezi organizacemi OS: V ČR je více oborových aliancí než mezi-sektorových. Na mezisektorovém principu fungují v některých krajích krajské asociace²¹ a jedna celorepubliková asociace, Asociace nestátních neziskových organizací v ČR, která podle svých slov sdružuje 50 zakládajících členů, mezi nimi i některé oborové asociace a většinu existujících krajských uskupení.

Jinou otázkou by bylo, zda spolu komunikují a spolupracují všechny součásti občanské společnosti – například odbory nebo profesní komory se za součást občanské společnosti ani nepovažují a přes jisté pokusy o spolupráci se na tomto projektu podílely jen minimálně.²² Některé typy organizací, které se vnímají v jádru občanské společnosti (ochrana lidských práv, ochrana přírody, pomoc sociálně slabým), zase nepovažují za součást občanské společnosti sportovní nebo zájmové organizace. Zcela jistě zde tedy neexistuje jedna velká aréna – občanská společnost -, vzájemně propojená a vnímající se jako jeden celek.

III.1.6/ ZDROJE OBČANSKÉHO SEKTORU

Tato subdimenze zkoumá zdroje, které mají k dispozici organizace občanské společnosti v ČR. Tabulka 9 shrnuje hodnocení jednotlivých indikátorů.

Tabulka 9: Hodnocení zdrojů občanské společnosti

1.6.1 Finanční zdroje	1,0
1.6.2 Lidské zdroje	1,3
1.6.3 Technické zázemí	1,8

1.6.1 Finanční zdroje: Regionální dotazník ukázal, že finanční zdroje považuje velká většina organizací OS za nedostatečné (téměř 80 % respondentů). Jistě je otázka, nakolik by takové hodnocení platilo i pro odbory nebo hospodářské komory i některá movitá občanská sdružení. Hodnocení vypovídá o subjektivním vnímání nedostatku – o reálném finančním zázemí organizací občanské společnosti nemáme údaje.

1.6.2 Lidské zdroje: Naopak lidské zdroje (znalosti a zkušenosti zaměstnanců) označila velká většina (asi 85 %) respondentů regionálního dotazníku za dostatečné. Jak však poukázala Poradní skupina, mnoho organizací spoléhá na práci dobrovolníků bez možnosti

²¹ Celkem můžeme uvést 12 organizací: ANNA KK - Asociace nestátních neziskových aktivit Karlovarského kraje; ANNOLK - Asociace NNO Libereckého kraje; ANOÚK - Asociace NO Ústeckého kraje; BANNO - Brněnská asociace NNO; CNOP - Centrum neziskových organizací Plzeň; Volné neformální sdružení NO Podblanicka; Komunitní koalice NNO Pardubicka; Koordinační seskupení nezávislých organizací; Královehradecká koalice NO; OKNO - Olomoucká koalice NO; PRKNO - Prostějovská koalice NO; Sdružení NNO České Budějovice; použité zdroje: <http://www.neziskovky.cz>, <http://www.spiralis-os.cz>, www.mvcr.cz a webové stránky asociací a koalic (Zahradníčková 2003).

²² V regionálním šetření jsme obdrželi 4 vyplněné dotazníky od představitelů profesních a hospodářských svazů a 5 od představitelů odborů. Na následných konzultacích se však již podílel jen jeden představitel agrární komory. Z pozvaných představitelů odborů se diskuzí nezúčastnil nikdo, ale několik členů odborů se účastnilo "mimořádně", protože byli pozvaní jakožto členové jiných organizací.

profesionálního zázemí a pouze velké a zavedené organizace si mohou dovolit zaměstnávat fundraisera, kvalifikovaného účetního či právníka. Zdá se tedy, že spíše než stav lidských zdrojů ukázala odpověď na tuto otázku to, že organizace problematiku lidských zdrojů chápou zúženě a „někdy ani neví, že by to potřebovaly.“

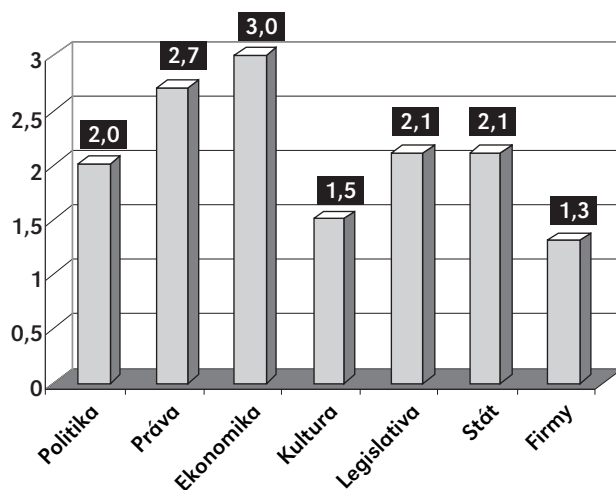
Expertní názor Poradní skupiny převládl. Organizace občanského sektoru spoléhají na dobrovolnost, mají minimum placených zaměstnanců a chybí některé profese (účetnictví, fundraising, počítače, management, public relations). Podle průzkumu Centra pro výzkum neziskového sektoru (2004) pouze 25 % nadací uvádí, že má alespoň jednoho zaměstnance. Poradní skupina tedy indikátor přehodnotila o více než 1 bod směrem dolů oproti původnímu hodnocení, založenému na výsledku regionálního šetření. Tím se indikátor dostal do souladu se skeptickým hodnocením finančních zdrojů.

1.6.3 Technické zázemí: Technické vybavení organizace (kancelář, počítače, internet, telefon, fax a podobně) více než polovina respondentů regionálního dotazníku označila za dostatečné. Podle průzkumu obecně prospěšné společnosti Attavena (Cihlářová 2003)²³ velká většina organizací OS vlastní počítač (60 %) nebo k němu má alespoň přístup (90 %). Podle průzkumu Attaveny považují počet počítačů a jejich kvalitu za dostačující. Více než 90 % organizací používá ke své práci Internet a každá druhá má vlastní připojení. Většina má své vlastní www stránky, které si vytvářejí většinou svépomocí. Ve srovnání s rokem 1998 (Frič 1998) stouplou využití e-mailu z 26 % na 72 %; využití pro prezentaci www stránek z 21 % na 58 %.

▶ III.2/ PROSTŘEDÍ

Tato část popisuje a analyzuje celkový politický, sociální, ekonomický, kulturní a právní kontext, ve kterém občanská společnost existuje a působí. Výsledné hodnocení této dimenze je 2,1, což ukazuje na docela vstřícné prostředí pro občanskou společnost. Graf 2 prezentuje hodnocení pro sedm subdimenzí v rámci dimenze Prostředí. Je vidět, že slabé sociokulturní normy a nízká podpora podnikového sektoru jsou jedinými prvky, které snižují jinak pozitivní prostředí občanské společnosti v ČR.

²³ Na celorepublikovém průzkumu NNO Attavena spolupracovala s agenturou Taylor Nelson Sofres Factum Praha a s občanským sdružením Econnect; 1400 respondentů (nadace, nadační fondy, občanská sdružení, obecně prospěšné společnosti a církevní zařízení), návratnost 23 %.

Graf 2: Přehled hodnocení subdimenzí v rámci dimenze Prostředí

III.2.1/ POLITICKÝ KONTEXT

Tato subdimenze se zaměřuje na politickou situaci v ČR a její dopad na občanskou společnost. Tabulka 10 shrnuje hodnocení jednotlivých indikátorů.

Tabulka 10: Hodnocení politického kontextu

2.1.1 Politická práva	3,0
2.1.2 Politická soutěž	2,9
2.1.3 Vláda zákona	1,8
2.1.4 Korupce	1,3
2.1.5 Efektivní stát	2,0
2.1.6 Decentralizace	1,0

2.1.1 Politická práva: Občané ČR mohou svobodně volit své zástupce, organizovat se v politických stranách, mají právo shromažďovací, spolkové, petiční atd. Celkový index politických práv podle mezinárodní organizace Freedom House (2004a) je nejvyšší, tedy 1.²⁴

2.1.2 Politická soutěž: V ČR je v současnosti pět parlamentních stran, které reprezentují celé politické spektrum levice – pravice. Strany, které překonají 3 % ve volbách do Poslanecké sněmovny, dostanou státní finanční příspěvek podle počtu hlasů. Čtyři z pěti současných parlamentních stran existují od roku 1991 nebo déle a jedna vznikla odštěpením od jedné z velkých stran v roce 1997. Strany jsou institucionalizované a existuje standardní soutěž politických stran.

²⁴ Znamky 1 – 7, kde 1 je nejlepší.

2.1.3 Vláda zákona: Soudní systém ČR se skládá ze tří úrovní: okresní, regionální a nevyšší soudy. Občané mohou podávat žaloby pro porušení základních práv u Ústavního soudu. Nezávislost soudů je ustavena v Ústavě. Soudce navrhuje ministr spravedlnosti a jmenuje na doživotí prezident republiky. V roce 2002 vstoupil v platnost zákon, který udělal krok k samosprávě soudů tím, že ustavil soudní rady. Dlouhodobě je problémem soudního systému v ČR příliš dlouhý soudní proces. Soudům důvěřuje 35 % českých občanů (průměr EU je 49 %), tedy méně než armádě (48 %) nebo policii (51 %).²⁵ Zpráva organizace Freedom House (2004b) upozorňuje na zhoršení soudních průtahů v roce 2003 a na fakt, že ČR u Soudního dvora pro lidská práva ve Štrasburku vinou toho prohrála několik případů. Zpráva hodnotí situaci v ČR v oblasti ústavy, práva a soudního systému známkou 2,5.²⁶

2.1.4 Korupce: Podle Transparency International byla v roce 2004 ČR na 51. místě světového žebříčku vnímání korupce s indexem vnímání korupce 4,2.²⁷ Freedom House (2004b) ohodnotil korupci v ČR v roce 2004, stejně jako minulý rok, známkou 3,5.²⁸ Za vážný problém označila korupci a ekonomickou kriminalitu také Komise EU ve své pravidelné zprávě za rok 2002 a posléze kritizovala neprůhledné zadávání veřejných zakázek. Podle Freedom House (2003) třetina Čechů zažila úplatky a pětina tvrdí, že je nabízela. Polovina občanů si myslí, že je ČR zkorumpovaný stát. V dubnu 2002 vláda přijala vlastní Zprávu o stavu korupce, která potvrdila neutěšený stav. Podle průzkumu GfK Praha (cit. ve Frič 2004) souhlasí 64 % občanů ČR s tím, že žijeme ve zkorumpovaném státě. Od roku 2001 je to nárůst o 10 %, avšak k podobnému nebo většímu nárůstu došlo i v Polsku (92 %) a Maďarsku (72 %); na Slovensku se názor na korupci nezměnil (83 %). Na poněkud sugestivní otázku, zda zkorumpovaní politici, úředníci a podnikatelé vytvářejí propojenou síť a vzájemně se podporují, odpovědělo kladně 77 % občanů ČR (v Polsku a na Slovensku to bylo 91 %, v Maďarsku 81 %).

2.1.5 Efektivní stát: Stát je schopen plnit své definované funkce. V červnu 2004 se ČR stala členem EU, přičemž administrativní kapacita byla jedním z kritérií. Byl schválen zákon o státní službě, avšak jeho platnost byla odložena a platy úředníků ve státní správě jsou stále relativně nízké. Úplatky a neprůhledné veřejné zakázky jsou považovány za problém českého státu. S počínáním úředníků ve státní a veřejné správě je spokojena jen třetina občanů, zatímco více než polovina spokojena není (54 %) (CVVM 2003a). Vládě důvěřuje 37 % občanů, což se podobá průměru v 15 starších zemích Evropské unie (38 %). Státní správě důvěřuje o něco méně lidí – 36 % (průměr EU je 44 %).²⁹

2.1.6 Decentralizace: V ČR byly kraje zrušeny po roce 1989 a dlouhou dobu zde byla ze strany vlády neochota zabývat se regionální decentralizací a mezi vládou a více než 6 000 převážně malými obcemi neexistovala žádná další úroveň samosprávy (pouze

²⁵ Zdroj: Eurobarometer 2002, cit. v Frič a kol. (2003).

²⁶ Znamky 1 – 7, kde 1 je nejlepší.

²⁷ Na stupnici 0-10, kde 0 znamená silnou korupci a 10 neznamená žádnou korupci.

²⁸ Znamky 1 – 7, kde 1 je nejlepší.

²⁹ Eurobarometer (2002), cit. v. Pavol Frič a kol. (2003).

okresní úřady jako výkon státní správy). Nové kraje vznikly až v roce 1997 a první volby do krajských zastupitelstev byly v roce 2000. Dalším krokem k decentralizaci bylo ukončení činnosti okresních úřadů na konci roku 2002 a převedení jejich agendy na orgány územních samosprávných celků. V současné době probíhá proces postupné relokace veřejných financí z centrální na regionální úroveň (spolu s převodem majetku a zodpovědností ve vztahu ke školám, muzeím, nemocnicím, cestám ad.). Podíl výdajů územních samosprávných celků na celkových veřejných výdajích v roce 2002 byl 23 % (Český statistický úřad 2003).³⁰ Proces decentralizace je procesem historického významu a důležitou součástí postkomunistické transformace. Jde o dlouhodobý proces, ale důležité kroky již byly učiněny.

III.2.2/ZÁKLADNÍ LIDSKÁ PRÁVA A SVOBODY

Tato subdimenze zkoumá, nakolik jsou v ČR zákonem zajištěny a v praxi naplňována základní práva a svobody. Tabulka 11 shrnuje hodnocení jednotlivých indikátorů.

Tabulka 11: Hodnocení základních práv a svobod

2.2.1 Občanské svobody	2,9
2.2.2 Právo na informace	2,3
2.2.3 Svoboda tisku	2,9

2.2.1 Občanské svobody: Listina základních práv a svobod garantuje základní lidská práva a svobody. ČR ctí svobodu slova, občané se mohou volně shromažďovat, sdružovat a podávat petice. Odbory a profesní sdružení jsou svobodné a v mnoha ohledech mají výsadní postavení a účastní se institucionalizované tripartity. Menšiny mají obecně zaručena všechna práva. Existuje poradní orgán vlády pro romskou menšinu, ale romská menšina musí stále čelit jisté diskriminaci a rasově motivovaným útokům. Existuje Rada vlády pro lidská práva. Vláda respektuje svobodu náboženského vyznání. Celkový index občanských svobod v ČR podle organizace Freedom House (2004a) je 2.³¹

2.2.2 Právo na informace: Roku 1998 byl přijat zákon o přístupu k informacím o životním prostředí a roku 1999 všeobecný zákon o svobodném přístupu k informacím. Zákon o svobodném přístupu k informacím je založený na principu apriori publicity, který neplatí ve vymezených případech – o tom, co je nebo není utajovaná informace v nejvyšší instanci, rozhoduje soud. Vládní instituce a obce mají povinnost zveřejnit na svých www stránkách určité důležité informace. Praktické naplňování tohoto zákona přesto pokulhává.³² V ČR platí zákony o posuzování vlivů na životní prostředí (EIA,

³⁰ Pramen: Ministerstvo financí ČR; výdaje (včetně poskytnutých půjček) konsolidovaného vládního sektoru za rok 2002 byly 1 071 433 mil. Kč; výdaje (včetně poskytnutých půjček) územních samosprávných celků byly 243 884 mil. Kč.

³¹ Znamky 1 – 7, kde 1 je nejlepší.

³² Organizace Open Society Fund/Otevřená společnost ve spolupráci s autorem zákona o svobodném přístupu k informacím Oldřichem Kužilkem pořádá soutěž „Otevřeno x zavřeno“, kde vyhledává dobré a špatné příklady aplikace zákona.

SEA), které zakládají přístup k informacím a účast občanů na rozhodování. Česká republika podepsala Aarhuskou úmluvu o přístupu k informacím, účasti veřejnosti na rozhodování a přístupu k právní ochraně v záležitostech životního prostředí v roce 1998 (v roce 2004 ji schválila Poslanecká sněmovna). Přesto například jednotlivá ministerstva nezveřejňují na internetu pracovní verze připravovaných návrhů zákonů a dalších dokumentů (Drhová 2004). Pozitivní je, že Parlament ČR zveřejňuje na svých www stránkách doslovné přepisy všech debat v Poslanecké sněmovně, stejně jako návrhy zákonů a další dokumenty a na www stránkách Úřadu vlády lze vyhledávat v usneseních vlády a najít elektronické programy a zápisy z jednání vlády od roku 1991.

2.2.3 Svoboda tisku: V ČR jsou čtyři národní televizní stanice (dvě veřejné a dvě soukromé) a asi 60 soukromých rozhlasových stanic. Vláda respektuje svobodu slova a tisku, ale urážka zůstává trestným přečinem a novináře by v případě odsouzení čekal trest. Organizace Freedom House (2004c) ohodnotila svobodu médií v ČR známkou 23.³³

III.2.3/ SOCIÁLNĚ-EKONOMICKÝ KONTEXT

Tato subdimenze zkoumá socio-ekonomickou situaci v ČR a její dopad na občanskou společnost. Tabulka 12 shrnuje hodnocení daných indikátorů.

Tabulka 12: Hodnocení socio-ekonomického kontextu

2.3.1 Sociálně-ekonomický kontext	3,0
Uvedený indikátor se snaží postihnout základní socio-ekonomický kontext, postačující pro rozvoj občanské společnosti, ve světovém měřítku. Na uvedených 8 kritériích se odpovídá jen ano či ne.	
2.3.1.1 Chudoba	
2.3.1.2 Občanská válka	
2.3.1.3 Závažný etnický nebo náboženský konflikt	
2.3.1.4 Vážná hospodářská krize	
2.3.1.5 Závažná společenská krize	
2.3.1.6 Závažné socio-ekonomické nerovnosti	
2.3.1.7 Negramotnost	
2.3.1.8 Chybějící informační technologie	

Uvedená kritéria ukazují negativní dopad socio-ekonomického kontextu na občanskou společnost. Ani jedno z těchto kritérií v ČR neplatí.

1. V ČR se nedá hovořit o rozšířené chudobě (přes 40 % lidí nežije za méně než 2 USD na den). Za hranicí chudoby jsou v České republice 3 % domácností.
2. ČR během posledních 5 let nezakusila ozbrojený konflikt.
3. ČR zažila jistý národnostní konflikt v roce 1992, kdy k 1. 1. 1993 došlo k rozdělení České a Slovenské federativní republiky; to však nebylo během posledních 5 let.

³³ Znamka 0-30 znamená svobodná média, 31-60 částečnou svobodu médií a 61-100 nesvobodu médií.

4. ČR není ve vážné ekonomické krizi; HDP není menší než zahraniční dluh.
5. ČR v posledních 2 letech neprošla vážnou společenskou krizí (způsobenou hladem, HIV/AIDS nebo přírodní katastrofou).
6. V ČR sice existují výrazné sociální a ekonomické nerovnosti, např. ve vztahu k Romům nebo zahraničním nelegálním dělníkům, ale tzv. Gini koeficient za rok 2001 byl 0,25,³⁴ tedy menší než 0,4.
7. V ČR není rozšířená negramotnost (ne více než 40 % dospělé populace). Negramotnost v ČR je na úrovni 3 % dospělé populace. Jedná se především o starší lidi, lidi z venkova a lidi romské národnosti.
8. V ČR je relativně rozšířené vlastnictví počítačů v domácnostech i připojení na Internet (přístup k Internetu doma má 26 % české populace starší 18 let) (BMI 2004).

III.2.4/ SOCIOKULTURNÍ KONTEXT

Tato subdimenze zkoumá, nakolik jsou sociokulturní normy a postoje přínosem či naopak překážkou pro občanskou společnost. Tabulka 13 shrnuje hodnocení daných indikátorů.

Tabulka 13: Hodnocení sociokulturního kontextu

2.4.1 Důvěra	1,0
2.4.2 Tolerance	1,9
2.4.3 „Veřejný duch“	1,5

2.4.1 Důvěra: Podle průzkumu Občanská společnost 2004 si jen necelá pětina českých občanů (17 %) myslí, že většině lidí se dá věřit.³⁵ Nedůvěra je tedy v české společnosti rozšířená. Zkušenost totalitního režimu a nedávné postkomunistické transformace zanechala zklamání a posílila nedůvěru ve společnosti, což je rys společný všem postkomunistickým zemím.

2.4.2 Tolerance: V české společnosti je tolerance jednoznačně přijímanou normou; na druhou stranu existuje problém zvýšené xenofobie a netolerance, především ve vztahu k romské menšině. Podle průzkumu Občanská společnost 2004 by za svého souseda snesla Romy dobře jen necelá pětina občanů (19 %). Lidi s AIDS by bez problémů snesla čtvrtina obyvatel (27 %). Sousedství zahraničních dělníků, muslimů, Vietnamců a homosexuálů by snesla dobře jen necelá polovina občanů. Lidi s mentálním postižením by za sousedy bez problémů sneslo již 58 % občanů. Relativně nejtolerantnější by Češi byli v případě tělesně postižených (79 %) nebo Židů (74 %).³⁶ CIVICUS zakládá

³⁴ Zdroj: Český statistický úřad.

³⁵ Otázka: Celkově vzato, řekl(a) byste, že většině lidí se dá věřit nebo že při jednání s druhými lidmi opatrnosti nikdy nezbyvá?

³⁶ Otázka: Jak byste nesla, kdybyste měla za souseda: člověka s nemocí AIDS; homosexuála; člověka s mentálním postižením; člověka s tělesným postižením; zahraničního dělníka; Žida; Muslima; Vietnamce; Ro-

hodnocení tohoto indikátoru na indexu tolerance (průměrná hodnota tolerance u vybraných 5 skupin). Tento index je roven hodnotě 1,3.³⁷

2.4.3 „Veřejný duch“: Jako „veřejný duch“ jsme na počátku pracovně přeložili anglický termín „public spiritedness“ a již jsme u tohoto lehce nadneseného pojmenování zůstali, přestože by byl pravděpodobně přesnější překlad „veřejná kázeň“. CIVICUS tento indikátor operacionalizuje jako tendenci k obcházení veřejných norem. Jak ukázal průzkum Občanská společnost 2004, tendence k obcházení norem a zákonů není v české společnosti nijak výjimečná. Nejčastěji se projevuje sklon jezdit veřejnou dopravou bez placení – pro více než dvě pětiny lidí (44 %) je „jízda na černo“ alespoň někdy omluvitelná. Podvádět na daních považují za ospravedlnitelné téměř tři desetiny lidí. Pro každého čtvrtého občana není problém žádat o státní příspěvek, i když na něj nemá nárok. CIVICUS zakládá hodnocení tohoto indikátoru na souhrnném indexu,³⁸ který má hodnotu 2,6, což odpovídá bodu 2. V Poradní skupině však převládla tendence vnímat „veřejného ducha“ mnohem víc široce, jako schopnost být solidární a nejednat jen ve vlastním zájmu. Většina Poradní skupiny byla názoru, že čeští občané podle těchto norem dostatečně nejednají. Index se znovu hlasoval a výsledkem bylo snížení hodnocení o půl bodu.

III.2.5/PŘÁVNÍ PROSTŘEDÍ

Tato subdimenze zkoumá právní prostředí občanské společnosti a posuzuje, nakolik je vstřícné či naopak obtížné pro občanskou společnost. Tabulka 14 shrnuje hodnocení daných indikátorů.

Tabulka 14: Hodnocení právního prostředí

2.5.1 Registrace organizací OS	2,1
2.5.2 Svoboda organizací OS kritizovat vládu	2,6
2.5.3 Daňové výhody pro organizace OS	1,7
2.5.4 Daňové výhody pro dárcovství (filantropii)	1,9

2.5.1 Registrace organizací OS: Existuje několik právních forem občanských organizací a tomu odpovídají odlišné procedury registrace.

Občanské sdružení: Existuje centrální registr sdružení pod Ministerstvem vnitra. Registrace je bez poplatků a obvykle trvá několik týdnů. Zakládající výbor musí mít minimál-

ma. Odpovědi: velmi dobře, bez problémů; nebylo by mi to příjemné; nesla bych to těžce; pokládala bych to za zcela nepřijatelné.

³⁷ V původním dotazníku organizace CIVICUS byla nabídka odpovědí pouze „snesl“ – „nesnesl“ za souseda. Proto jsme odpovědi v dotazníku OS 2004 překódovali tak, že „velmi dobře, bez problémů“ a „nebylo by mi to příjemné“ je „snesl“ a naopak „nesla bych to těžce“ a „pokládala bych to za zcela nepřijatelné“ je „nesnesl“.

³⁸ Vyjmenované 3 typy nesprávného jednání jsou 1=vždy ospravedlnitelné, 2 = někdy ospravedlnitelné a 3 nikdy; index je vypočítán jako průměr těchto hodnot.

ně 3 členy a spolu s žádostí o registraci dokládá statut sdružení. Odbory mají zvláštní režim registrace v tom, že je ministerstvo neschvaluje, jen bere na vědomí (de facto „okamžitá“ registrace).

Nadace a nadační fondy: Nadace se registrují u krajských soudů, které kontrolují náležitosti (statut, nadační jmění ad.). Registrace obvykle trvá několik měsíců.

Církevní právnické osoby: Církevní právnické osoby eviduje Ministerstvo kultury.

Obecně prospěšné společnosti: Obecně prospěšné společnosti se registrují stejně jako nadace u krajských soudů. Registrace obvykle trvá několik týdnů.

Proces registrace sám o sobě, jak je definován zákonem, nemá závažné nedostatky, ale existují technické problémy a prodlevy při praktickém použití a projevuje se odlišný přístup v různých regionech, u různých institucí a úředníků. Z právních typů organizací se proces registrace dá označit za komplikovaný pro obecně prospěšné společnosti. Také postavení církevních právnických osob se stalo předmětem kontroverze. Církev má sice nezpochybnitelné právo zřizovat si „právnické osoby v církvi“ podle svých vnitřních předpisů, ale jejich postavení má platnost jen uvnitř církve. Tyto „právnické osoby v církvi“ nemají postavení potřebné pro vystupování v různých právních vztazích, ať již procesních (před soudy a správními úřady), smluvních či jiných, vně církve jako právnické osoby podle právního řádu ČR, dokud je neeviduje Ministerstvo kultury ČR.

2.5.2 Svoboda organizací OS kritizovat vládu: Organizace OS nemají žádné formální překážky kritizovat vládu a veřejnou správu. V souvislosti s návrhem nového zákona o shromažďování v roce 2001-2002 se objevily pokusy omezit protestní práva občanů, ale změny se neprosadily (Liga lidských práv 2003). Na druhou stranu si některé kritické organizace (aktivní především v oblasti ochrany přírody a s tím spojeným bojem proti korupci ap.) vysloužily ze strany úředníků a politiků negativní vnímání jako „zdržovači“ rozhodovacích procesů či „ekoteroristé“ a některé byly dokonce zařazeny na seznam extremistických skupin a osob. Dalším problémem je skutečnost, že tyto kritické organizace málokdy dostávají nebo budou dostávat podporu státu (možná jen spotřebitelské organizace).

2.5.3 Daňové výhody pro organizace OS: Daňové výhody pro dárcy existují: fyzické osoby si mohou odečíst dary od daňového základu v minimální výši 1000 Kč nebo 2 % ze základu daně (maximálně 10 %) a právnické osoby si mohou odečíst minimálně 2000 Kč a maximálně 5 % ze základu daně. Systém však podle názoru Poradní skupiny není dostatečně motivující a vstřícný a k darování dostatečně nevybízí.

2.5.4 Daňové výhody pro dárcovství (filantropii): Dary, dotace, granty, členské poplatky a příspěvky z veřejných fondů nepodléhají dani z příjmu. Daňové výhody se vztahují na všechny organizace OS, pokud je jejich hlavní činnost nezisková, nevztahují se však na vedlejší, ziskové aktivity. Celkově jsou daňové zákony vzhledem k organizacím OS poněkud komplikované a nejasné (různé definice zvýhodněných organizací v různých zákonech, obtížné administrativní postupy, obtížné odlišení

hlavní a vedlejší činnosti). Darovací smlouvy některé úřady v praxi neuznávají a celkově se neumí se specifickým postavením neziskových organizací vypořádat. Nový zákon o dani z přidané hodnoty, který vstoupil v platnost v roce 2004, situaci ještě více zkomplikoval.

III.2.6/VZTAH MEZI OBČANSKOU SPOLEČNOSTÍ A STÁTEM

Tato subdimenze popisuje a hodnotí povahu a kvalitu vztahů mezi občanskou společností a českým státem (veřejnou správou). Tabulka 15 shrnuje hodnocení daných indikátorů.

Tabulka 15: Hodnocení vztahů mezi státem a občanskou společností

2.6.1 Autonomie OS	2,5
2.6.2 Dialog mezi OS a státem	1,8
2.6.3 Podpora OS ze strany státu	2,1

2.6.1 Autonomie OS: Autonomie organizací občanské společnosti vůči státu je v ČR diskutována především v souvislosti s finanční závislostí organizací na státu. V regionálním dotazníku jsme položili otázku, zda je problémem nepřiměřená kontrola ze strany veřejné správy. Pětina respondentů na tuto otázku neuměla odpovědět a z těch, co odpověděli, to více než 80 % za problém nepovažuje. Respondenti, kteří to označili za problém (16 %), měli na mysli finanční kontrolu při vykazování dotací obdržených od veřejné správy. Regionální dotazník naopak spíše ukázal, že jistý druh „interference“ ze strany veřejné správy by byl naopak vítaný a je ho nedostatek: organizace OS by uvítaly koncepčnější přístup ze strany veřejné správy a aktivní výzvy ke spolupráci, především ve smyslu finanční podpory a nákupu služeb.

Podle organizace CIVICUS by se ideálně mělo vměšování státu do aktivit organizací OS omezovat na ochranu „jasných a legitimních veřejných zájmů“. Problém ČR je, že veřejný zájem není tradičně ustálený pojem a není definovaný ani v zákonu; naopak je často používán jako ke všemu vhodný argument. Problémovým momentem byl a je např. vztah státu či politiků ke kritickým environmentálním organizacím – často vedou spor právě o to, co je veřejný zájem a kdo má mandát jej hájit.

2.6.2 Dialog mezi OS a státem: Existuje řada mechanismů dialogu mezi státem a organizacemi OS. Na úrovni vlády ČR existují poradní orgány, kde jsou organizace OS zastoupeny (Vládní výbor pro zdravotně postižené občany, Rada pro národnostní menšiny, Rada pro lidská práva, Rada pro záležitosti romské komunity, Rada pro koordinaci protidrogové politiky, Rada pro nestátní neziskové organizace³⁹). Na úrovni jednotli-

³⁹ Rada vlády pro NNO vznikla v roce 1992, tehdy jako Rada pro nadace. V roce 1998 vláda rozšířila její kompetence na celou problematiku NNO. Rada je součástí Úřadu vlády ČR, je vedena členem vlády a jeho prostřednictvím má přímý kontakt s vládou. V současné době má 35 členů, kteří zastupují NNO, mi-

vých ministerstev i některých krajů existují další poradní orgány a pracovní skupiny, kde mají některé organizace OS zastoupení (jako odborníci nebo představitelé zainteresovaných skupin). Významným impulsem pro dialog s občanskou společností bylo přistoupení k EU, protože se začíná uplatňovat princip partnerství mezi organizacemi občanské společnosti a veřejnou správou na všech úrovních veřejné správy. Představitelé některých organizací OS jsou v monitorovacích výborech, kde by mohli fungovat jako „hlídací psi“.

Klíčovým mechanismem dialogu mezi státem a občanskou společností je však tripartita, která v ČR funguje jako Rada hospodářské a sociální dohody. V řadě krajů a okresů existují podobné místní hospodářské a sociální rady, právní formou občanská sdružení. Stát také pravidelně komunikuje s profesními komorami. Monitoring médií ukázal, že když stát vstupuje do dialogu s občanskou společností (a objeví se to v médiích), týká se to téměř v 70 % případů odborů či profesních organizací.

Dá se říci, že poradní orgány vytváří mechanismy pro systematický dialog s občanskou společností, ale otázka je, jak hodnotit záběr organizací, s nimiž stát komunikuje. Tripartita a komunikace s profesními komorami je jedna věc, dialog s „malými“ organizacemi je věc druhá. Mnoho organizací je nespokojených, že právě s nimi nikdo nekomunikuje (v regionálním dotazníku téměř 60 % respondentů uvedlo jako problém to, že kraje komunikují jen s několika málo vybranými organizacemi). To souvisí s chybějícími legitimními a zažitými střešními strukturami, s pociťovanou „špatnou komunikací“ v občanské společnosti, s tím, že větší organizace nerespektují menší, menší jim nedůvěřují atd.⁴⁰

2.6.3 Podpora OS ze strany státu: Český stát organizace občanské společnosti finančně podporuje, ale souhrnné údaje nemáme. Celková částka dotací ze všech úrovní veřejných rozpočtů v roce 2003 dosáhla 5,4 miliardy korun. Toto číslo však zachycuje dotace jen z vybraných veřejných rozpočtů, jen některým typům organizací OS a jen v hlavních oblastech státní dotační politiky. Dosud jednoznačně převažuje centralizovaný charakter podpory NNO a finanční prostředky ze státního rozpočtu jsou dominantní. Ministerstva v roce 2003 poskytla 3,3 miliardy korun. Ve srovnání s předchozími roky to znamená každoroční zvýšení přibližně o 15 % a během posledních 4 let se celková částka poskytnutá ministerstvy zvýšila o 75 %. Z krajských a obecních rozpočtů dostaly neziskové organizace v roce 2003 jen polovinu toho, co z rozpočtů ministerstev. Postupně pokračující decentralizace veřejných rozpočtů však může vést k tomu, že se tento poměr v budoucnu změní.

Dotace z úrovně ministerstev směřovaly především do oblasti poskytování sociálních služeb (36 %), sportu a tělovýchovy (34 %) a kultury včetně záchrany kulturního dědictví (11 %). Dohromady tyto tři oblasti dostanou 80 % prostředků. Rozsah organizací, které podporu dostávají je obtížné posoudit. Objevují se názory, že nepoměrně velká

nisterstva a kraje. Rada vlády hrála roli v rozdělení prostředků z NIF; od roku 1998 prosadila určitý rámec státního financování NNO, tzv. Státní dotační politiku, jejíž plnění každoročně sleduje prostřednictvím Rozboru financování NNO; v neposlední řadě se zasadila o přítomnost představitelů NNO ve výborech, které dohlíží na implementaci Strukturálních fondů EU v ČR.

⁴⁰ Viz část III.3.2.

podpora jde do oblasti sportu; na druhou stranu by šlo argumentovat, že organizace v oblasti sportu mají také nejvíce členů.⁴¹

Organizace občanské společnosti tedy obdrží z veřejných rozpočtů přinejmenším 5,4 miliardy Kč.⁴² Nadace a nadační fondy (včetně firemních) celkem poskytly v roce 2002 nadační příspěvky ve výši 880 milionů korun, což je 16 % podpory z veřejných rozpočtů. O rozsahu individuálního dárcovství nemáme údaje, ani o velikosti prostředků generovaných z členských poplatků a prodeje služeb. Podle starších údajů z výzkumu Johns Hopkins University (Salomon, Anheier et al 1999; data z roku 1995) tvoří členské poplatky a příjmy z prodeje služeb právě největší položku – 47 % (oproti 39 % z veřejných rozpočtů a 14 % z filantropie).

III.2.7/VZTAH MEZI OBČANSKOU SPOLEČNOSTÍ A FIREMNÍM SEKTOREM

Tato subdimenze popisuje a hodnotí povahu kvalitu a vztahů mezi občanskou společností a českým státem (veřejnou správou). Tabulka 16 shrnuje hodnocení daných indikátorů.

Tabulka 16: Hodnocení vztahů mezi státem a občanskou společností

2.7.1 Postoj firemního sektoru k OS	1,0
2.7.2 Společenská odpovědnost firem	1,4
2.7.3 Firemní filantropie	1,6

2.7.1 Postoj firemního sektoru k OS: Podle české veřejnosti mají velké společnosti pomáhat vládě řešit sociální problémy země (76 %), ale podle většiny se vedení velkých společností o možnosti podpory vlády při řešení sociálních problémů nezajímá (67 %) (Kalmická a Pavlů 2004). Dvě třetiny lidí se také domnívají, že firma by měla dělat víc než jen vytvářet zisk a platit daně, ale na firmy pohlížejí občané celkově kriticky a nezodpovědné chování firem tvoří předem očekávanou normu (Jeřábková a Hartl 2003).

V regionálních dotaznících popsaly postoj firem k organizacím OS téměř dvě třetiny respondentů jako lhostejný. Podle dvou třetin respondentů se také firmy spíše nestarají o dopad svých činností na lidi a životní prostředí.

2.7.2 – 3 Společenská odpovědnost firem a firemní filantropie: Koncept společenské odpovědnosti firem má tři hlavní aspekty: odpovědný přístup k zaměstnancům, odpovědný přístup k životnímu prostředí a odpovědný přístup k lidskému společenství,

⁴¹ Tento odstavec a předchozí je převzat z Zprávy o stavu neziskového sektoru v ČR. Data pochází z Rozboru financování nestátních neziskových organizací z vybraných veřejných rozpočtů v roce 2003 (Rada vlády pro nestátní neziskové organizace 2004).

⁴² Kromě každoročních dotací z veřejných rozpočtů je třeba zmínit vznik Nadačního investičního fondu (NIF) v roce 1992, kde bylo rozhodnutím vlády vyděleno 1 % akcií určených k privatizaci a který měl sloužit k financování nadací. Cílem bylo podpořit finanční nezávislost nadací, aby se mohly podílet na rozvoji občanského sektoru. Po určitých průtazích bylo nadacím v letech 1998 - 2004 přiděleno asi 2,3 miliardy Kč.

komunitě, kde firma působí. V Poradní skupině převládl názor, že žádná firma v ČR společenskou odpovědnost ve všech těchto aspektech zároveň neplní. Přesto průzkum výročních zpráv největších firem v ČR ukázal,⁴³ že se téměř všechny zkoumané firmy ve svých výročních zprávách věnují tématům spojeným s péčí o zaměstnance a většina se také věnuje životnímu prostředí (i když jde hlavně o firmy, které mají negativní dopad na životní prostředí) nebo veřejně prospěšným aktivitám. Podle průzkumu mezi firmami se většina velkých firem domnívá, že firma by se měla aktivně angažovat ve prospěch společnosti. 76 % firem deklaruje, že se stará o své zaměstnance. Péči o životní prostředí deklaruje 44 % firem, zejména firmy, jejichž činnost má přímé dopady na životní prostředí (Business Leaders Forum 2004).⁴⁴

V občanské společnosti a v médiích je však markantní opatrnost vůči „zodpovědnému“ chování firem. V ČR se ještě neustálilo povědomí o rozdílu mezi korupcí a sponzoringem a některé organizace jsou velmi opatrné. Například Nadace Partnerství, která podporuje projekty a organizace v environmentální oblasti, odmítla dar tabákového koncernu Philip Morris ČR. Dalším diskutovaným příkladem byl dar společnosti Appian Group Národnímu parku České Švýcarsko (Pudil 2004). Přitom propojení např. firem poškozujících přírodu a ekologů není úplně výjimečné, viz vytvoření obecně prospěšné společnosti Biosférická rezervace Dolní Morava, kde se spojily Moravské naftové doly, Lesy ČR, Okresní hospodářská komora a člen Českého svazu ochránců přírody a Ekologického institutu Veronika (Fránek 2004). Takové propojení lze vidět jako přínosné a stejně tak jako snahu o legitimizování záporných kroků. V situaci, kdy je nutně nedostatek přesných informací, je postoj součástí minulých zkušeností a důvěry, která je v české společnosti velmi nízká.

V posledních letech se společenská odpovědnost stává stále častěji tématem výzkumů, konferencí, kulatých stolů, projektů. Zabývá se jí také několik organizací občanské společnosti. Některé velké firmy vytvořily při Fóru dárců klub firemních dárců DONATOR; podobně v rámci projektu Transparency International ČR existuje projekt Viva Etika.⁴⁵ Nadace VIA se několik let věnuje rozvíjení spolupráce podnikatelského sektoru s organizacemi občanské společnosti a od roku 2001 uděluje cenu VIA Bona jako ocenění firemních dárců. První velké firmy vydávají samostatné zprávy o společenské odpovědnosti (např. Plzeňský prazdroj, ČEZ).

Ke společenské odpovědnosti firem patří i firemní filantropie. Do konce roku 2002 zřídily firmy 39 nadací (nadace založené s.r.o. nebo a.s.). Podle asociace nadací, Fóra dárců, byla první firemní nadace registrována v červenci 1998. Firemní nadace rozdělily v roce 2002 ve formě nadačních příspěvků 74,9 milionů korun, tedy asi 10 % z nadačních příspěvků všech nadací v ČR (Centrum pro výzkum neziskového sektoru 2004). Přesto fakt, že existují firemní nadace či nadační fondy, neznamená nutně firemní filantropii (firmy je mohou využívat k různým účelům).

⁴³ Viz příloha 5.

⁴⁴ Průzkum na vzorku 111 firem, návratnost 42 %.

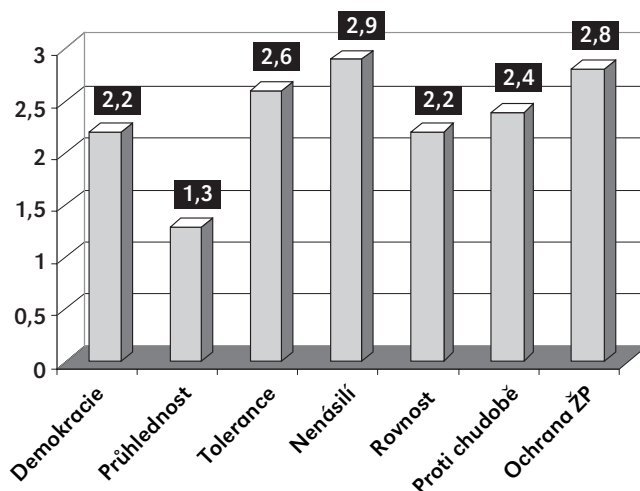
⁴⁵ Do projektu Viva Etika jsou zapojené firmy, které deklarují podporu průhlednému hospodaření a podnikání. Nesnáze spojené s realizací takového projektu ukazují články Davida Macháčka „Z protikorupčního projektu zmizely dvě třetiny firem“ a „Nejsme kontroloři, kteří hlídají firmy, zda se chovají eticky“ v Hospodářských novinách 7. 10. 2004.

CIVICUS se v této subdimenzi zaměřil na velké firmy. Přesto jsme vyslechli mnoho názorů, že je nutné rozlišovat mezi malými českými firmami a velkými firmami, často se zahraničním kapitálem nebo součástí nadnárodních korporací, protože mají rozdílný přístup k občanské společnosti či společenské odpovědnosti. Velké nadnárodní firmy jsou ohledně společenské odpovědnosti uvědomělé (zahraniční praxe hraje v kultivaci prostředí rozhodnou roli), mají vlastní strategie dárcovství atd. Malé firmy nejenže nemají tyto možnosti, ale především ani nerozumí významu společenské odpovědnosti a nepřikládají jí důležitost. Z druhé strany malé (rodinné, místní) firmy často podporují občanská sdružení materiálně (dávají k dispozici například auto, prostory, část výrobků – pečivo, nábytek apod.); jsou automaticky součástí dané komunity a chovají se zodpovědně, aniž by věděly, že tím naplňují koncept „společenské odpovědnosti firem“.

Tomu odpovídají výsledky z regionálního šetření, podle kterých polovina respondentů je názoru, že se malé a středně velké firmy podílí na aktivitách občanské společnosti „někdy“,⁴⁶ zatímco jen méně než čtvrtina zastává ten samý názor pro velké firmy. Naopak polovina respondentů zastává názor, že velké podniky se podílí na aktivitách občanské společnosti jen „výjimečně“.

▶ III.3/ HODNOTY

Tato část popisuje a analyzuje hodnoty, které česká občanská společnost podporuje a v praxi se o ně opírá. Výsledné hodnocení této dimenze je 2,3, což ukazuje na celkově pozitivní hodnotové založení české občanské společnosti. Graf 3 prezentuje hodnocení pro sedm subdimenzí v rámci dimenze Hodnoty. Jako problematická se jeví subdimenze Transparentnost, která má výrazně nižší hodnocení než ostatní subdimenze.

Graf 3: Přehled hodnocení subdimenzí v rámci dimenze Hodnoty

⁴⁶ Možné odpovědi byly „výjimečně“, „někdy“, „často“ a „nevím“.

III.3.1/ DEMOKRACIE

Tato subdimenze zkoumá, nakolik aktéři občanské společnosti v ČR podporují a v praxi realizují demokracii. Tabulka 17 shrnuje hodnocení daných indikátorů.

Tabulka 17: Hodnocení demokracie

3.1.1 Demokratická praxe uvnitř organizací OS	2,6
3.1.2 Aktivity občanské společnosti podporující rozvoj demokracie	1,8

3.1.1 Demokratická praxe uvnitř organizací OS: CIVICUS použil typ volby vedení organizace a míru vlivu členů na rozhodování jako indikátory vnitřní demokracie v organizacích. V regionálním dotazníku jsme získali údaje za více než sto organizací občanské společnosti:⁴⁷ ve třech čtvrtinách z nich je vedení voleno členy (v ostatních případech je jmenováno a jen v méně než pěti případech se vedení „vybere samo“). Vliv řadových členů na rozhodování považovali respondenti v případě tří čtvrtin organizací za určité nebo spíše velký.

Tyto indikátory však platí především pro členské organizace s dobrovolným členstvím. Naopak je řada organizací, které například poskytují sociální služby a vystupují jako zaměstnavatel desítek lidí. Uvnitř takové organizace může být „demokracie“ (jako nárok každého člena/zaměstnance do všeho mluvit) spíše negativní hodnotou a „cestou do záhuby“. Někteří účastníci Národního semináře navrhovali demokracii chápat jako kvalitu řízení a rozhodování, tedy jako schopnost vedení komunikovat se členy/zaměstnanci a zaangažovat je na rozhodování v organizaci, ale na druhou stranu i ochotu členů/zaměstnanců participovat a poté respektovat přijatá rozhodnutí. V tomto smyslu by byla podle účastníků Národního semináře „interní demokracie“ hodnocena o něco hůře.

Podporou demokracie jako explicitním a hlavním tématem se zabývají např. Demokratický klub, Vzdělávací středisko na podporu demokracie, Sdružení pro výchovu k občanství a demokracii, Český svaz bojovníků za svobodu, Konfederace politických vězňů, Mladí sociální demokraté atd. Kampaní či aktivit na podporu demokracie jako režimu je v občanské společnosti málo. Příčinou může být, že demokracie v ČR (narozdíl např. od Slovenska v éře Vladimíra Mečiara) nebyla nikdy v mezinárodní komunitě zpochybněna a (proto) zde ani nebyly prostředky od zahraničních dárců přímo určené na podporu demokracie.

V 90. letech v ČR probíhal spor o to, zda organizace občanské společnosti vůbec patří k demokracii a jaká je jejich legitimita hájit zájmy občanů (oproti většinové legitimitě politických stran). Koncem 90. let se také objevila občanská petiční hnutí – „Děkujeme, odejděte“ a „Impuls 99“ -, která vystupovala proti praktikám politických stran, především tzv. Opoziční smlouvě mezi dvěma největšími stranami, která byla vnímána jako ohrožení demokracie. Některé petiční skupiny s oporou v osobě tehdejšího preziden-

⁴⁷ Dotazníky vyplnilo 73 respondentů, ale někteří byli členem/členkou až 3 organizací a některé údaje vyplňovali za každou z nich (proto máme celkem údaje za 107 organizací).

ta Václava Havla vyústily v pokusy vytvořit nové politické strany – Naděje a Cesta změny (Perrotino 2003). Otázka, koho občanské organizace reprezentují, zůstává nastolená.

Regionální dotazník naznačuje, že občanská společnost v ČR vidí svoji roli převážně na poli sociálních služeb a ochrany přírody. S výrokem, že bez organizací OS by nemohla fungovat demokracie, souhlasí tři čtvrtiny respondentů, ale z nich „určitě souhlasí“ jen necelá polovina. Přitom s dalšími možnými rolemi občanského sektoru (podpora solidarity nebo pomoc sociálně slabým) je souhlas mnohem jednoznačnější. Podle průzkumu Občanská společnost 2004 jen polovina občanů souhlasí s tím, že bez dobrovolných neziskových organizací by demokracie nemohla dobře fungovat.

III.3.2/ PRŮHLEDNOST (TRANSPARENTNOST)

Tato subdimenze zkoumá, nakolik aktéři občanské společnosti v ČR podporují a v praxi realizují transparentnost. Tabulka 18 shrnuje hodnocení daných indikátorů.

Tabulka 18: Hodnocení transparentnosti

3.2.1 Korupce v občanské společnosti	1,7
3.2.2 Finanční transparentnost organizací OS	1,0
3.2.3 Aktivity OS na podporu průhlednosti	1,2

3.2.1 Korupce v občanské společnosti: Transparency International ČR definuje korupci jako zneužívání veřejné pravomoci k osobnímu prospěchu. Co znamená korupce ve veřejné správě je celkem jasné, ale v průběhu výzkumu se ukazovalo, že význam korupce v občanské společnosti je mnohem těžší definovat (přínejmenším proto, že tam „veřejnou pravomoc“ jako takovou nikdo nemá). Již v rámci diskuzí v Poradní skupině se objevilo širší pojetí korupce jako zneužívání postavení ve vlastní prospěch, poskytování výhod známým osobám či skupinám a klientelismus. Převládlo však užší pojetí korupce jako uplácení veřejné správy či přijímání úplatků např. od firem. Téma se znovu otevřelo na Národním semináři, ale tentokrát bylo hlasováním rozhodnuto použít širší pojetí korupce jako zneužívání vlivu a klientelismus. To vedlo také k přehodnocení indikátoru z 2,5 bodu na 1,7 bodu.⁴⁸ Vzhledem k tomu, že se korupce/zneužívání vlivu během výzkumu vyprofilovala jako jedno z hlavních témat, rádi bychom mu zde věnovali více prostoru.

V regionálním dotazníku jsme se dotázali jak na výskyt korupce tak na zneužívání vlivu organizace v její prospěch.⁴⁹ V případě korupce celá polovina respondentů odpověděla, že neví. Z těch, kteří odpověděli, se jich polovina setkala s korupcí občas nebo

⁴⁸ Jde o jediný indikátor, který byl změněn jako důsledek Národního semináře. Všichni členové Poradní skupiny vyjádřili souhlas se změnou interpretace i s novým bodovým ohodnocením (nově hlasovala 11-členná diskusní skupina a průměr byl 1,5). Avšak dva členové Poradní skupiny odmítli tak nízké hodnocení a navrhly 2 a 2,5 bodu. Rozhodla jsem se proto toto jejich hlasování doplnit do hlasování 11-členné diskusní skupiny a vypočítat nový průměr.

⁴⁹ Otázka: Někdy se může stát, že se přímo v občanském sektoru objeví příklady negativního chování. Jak často se podle Vás uvedené chování objevuje mezi organizacemi, iniciativami nebo hnutími přímo ve Vašem kraji?

docela často. Na základě následných regionálních konzultací s lidmi z organizací občanské společnosti se dá říci, že korupce je vnímána jako jednání spojené především s veřejnou správou a firmami, a proto o ní v kontextu občanské společnosti nacházeli účastníci setkání řeč jen velmi těžko. Ti, kdo o korupci hovořili, měli na mysli situace, kdy si někdo z občanské společnosti nechá zaplatit, aby se vzdal ideálů nebo aby udělal špatnou věc (např. organizace ustoupí od blokády určité stavby, protože dostane zapláceno). Korupce tedy není vyšlapávání cestiček a využívání konexí, kde se těžko hledá hranice mezi přípustným a nepřípustným, ale úmyslně negativní chování.

Úplně jinou věcí je zneužívání vlivu. Na rozdíl od korupce zde v regionálním dotazníku více než tři čtvrtiny respondentů měly a sdělily svůj názor. Z těch, kteří odpověděli, se celé dvě třetiny se zneužíváním vlivu setkaly občas nebo docela často. Také na regionálních konzultacích se hodně hovořilo o „hledání cestiček“, tedy o nestandardních způsobech, jak dosáhnout svého, které ubírají prostor pro otevřenou soutěž, o klientelismu či „já-na-bráchismu“, o rivalitě a neochotě spolupracovat. Příklady zneužívání vlivu pokrývaly vše od přehnané konkurence až po negativně vnímané lobování („prosazování projektů určitých organizací jednotlivci v radě města“; „lobování některých vlivných organizací u zastupitelů kraje“; „vyšlapaná cestička přímo k radním“).

To, že je „zneužívání vlivu“ ve všech jeho podobách pocítováno jako tak velký problém, může být důsledek soutěže o omezené zdroje – vše začíná u peněz, říká se mezi českými neziskovkami („neziskovek je hodně, peněz na granty málo, poptávka převyšuje možnosti“). Může to být také spojeno s malou stabilitou zdrojů. Mění se pravidla, mění se výška a priority dotací, mění se zdrojová místa (přesun na kraje). Při každé změně může profitovat ten, kdo dřív získal správné informace. Nestabilita nahrává nestandardním řešením a přispívá k udržování nepředvídatelného (neprůhledného) prostředí. A konečně, jak řekl jeden z členů Poradní skupiny, „nic neopravňuje k názoru, že občanská společnost je jiná, než zbytek společnosti“.

3.2.2 Finanční transparentnost organizací OS: Jako indikátor finanční průhlednosti chápe CIVICUS podíl organizací občanské společnosti, které vydávají výroční zprávu s výkazem o hospodaření. Z více než sta organizací, o nichž jsme se dověděli prostřednictvím regionálního dotazníku, výroční zprávu vydává přes 80 %.⁵⁰ Tento údaj se blíží ještě optimističtějšímu výsledku z průzkumu, který uskutečnila Nadace Partnerství na vzorku environmentálních organizací a podle kterého vydává výroční zprávu asi 90 % těchto organizací (Nadace Partnerství 2004). Oba vzorky však obsahovaly výběr organizací, které jsou zcela (Nadace Partnerství) nebo částečně (výzkum NROS) příjemci finančních dotací od nadací. Nadace od příjemců dotací obvykle vyžadují roční výkaz o využití prostředků, a proto tyto organizace v rámci občanské společnosti jako celku tvoří jakýsi předvoj ve vydávání výročních zpráv.

Výroční zprávy nejsou samozřejmostí ani v případě nadací, přestože podle zákona o nadacích a nadačních fondech (č. 227/1997 Sb.) musí každý nadační subjekt ukládat každoročně výroční zprávu do sbírky listin na rejstříkových soudech, která je přístupná

⁵⁰ Bohužel otázka v anketě byla formulována tak, že nám nedovoluje rozlišit, zda výroční zpráva opravdu obsahovala i výkaz o hospodaření. Předpokládáme však, že většina zpráv určitou finanční uzávěrku obsahovala.

veřejnosti. Centrum pro výzkum neziskového sektoru prozkoumalo všech 7 rejstříkových soudů a jejich poboček a došlo k závěru, že počet výročních zpráv za rok 2002 uložený ve sbírce listin nadačních rejstříků nedosáhl ani jedné třetiny z celkového počtu nadačních subjektů (požadavek splnila polovina nadací a necelá třetina nadačních fondů). Samostatnou otázkou je informační hodnota zpráv (Centrum pro výzkum neziskového sektoru 2004). Otázka finanční průhlednosti byla v Poradní skupině i na Národním semináři dlouho diskutována. Jsou organizace finančně transparentní, když „nic neskrývají“? Stačí, že by měly vše v pořádku, „kdyby se někdo podíval“? Nebo je podmínkou transparentnosti systematické preventivní zveřejňování určitých věcí? A pokud ano, máme zde systém, který by transparentnost de facto umožňoval (tedy praxe, návodů a známé vzorce na to, co a jak zveřejňovat)?

3.2.3 Aktivity OS na podporu průhlednosti: Průhledností veřejné správy a firem se v občanské společnosti zabývá jen relativně úzký okruh organizací. Mezi tyto tzv. „watchdog“ organizace (či „hlídací psy“) patří např. Transparency International ČR nebo Ekologický právní servis a další. Podle průzkumu Občanská společnost 2004 60 % občanů souhlasí s tím, že dobrovolné neziskové organizace pomáhají lidem v boji proti byrokracii státních institucí. Monitoring tisku poukázal na dva typy organizací, které se v kontrolní roli objevují v médiích: tzv. advokační organizace (kam by patřily dvě již zmíněné organizace) a profesní a hospodářské asociace (Hospodářská komora, Svaz zdravotních pojišťoven, Svaz průmyslu a dopravy, Česká lékařská komora ad.). Právě profesní a hospodářské asociace v mnoha ohledech vytváří silnou protiváhu veřejné správy a plní kontrolní roli; při zúženém pohledu na občanskou společnost se však na jejich zásadní roli zapomíná.

III.3.3/TOLERANCE

Tato subdimenze zkoumá, nakolik aktéři občanské společnosti v ČR podporují a v praxi realizují tolerance. Tabulka 19 shrnuje hodnocení daných indikátorů.

Tabulka 19: Hodnocení tolerance

3.3.1 Tolerance v občanské společnosti	2,2
3.3.2 Aktivity OS na podporu tolerance	2,9

3.3.1 Tolerance v občanské společnosti: V regionálním dotazníku třetina respondentů neuměla nebo nechtěla vyskyt netolerance, diskriminace nebo rasismu v občanské společnosti posoudit. Z těch, kteří odpověděli, tvořili největší skupinu respondenti, podle kterých se netolerance vyskytuje v OS jen výjimečně.

V občanské společnosti v ČR se jako v jiných evropských zemích vyskytují také otevřeně rasistická, diskriminační uskupení. V rámci občanské společnosti jako celku jsou však marginální a netolerantní chování je občanskou společností odsuzováno. Trochu jinou kapitolou je obecně nízká tolerance české veřejnosti vůči romské menšině. Roma za souseda by bez problémů snesla jen pětina české populace; téměř polovina by to ne-

sla těžce nebo to pokládá za nepřijatelné. Postoje populace však nejsou z hlediska organizace CIVICUS rozhodující – hlavní je, zda se občanská společnost proti případům rasismu a netolerance aktivně ohrazuje.

3.3.2 Aktivity OS na podporu tolerance: Existují organizace občanské společnosti, které se cíleně zabývají rozvojem tolerance ve společnosti, především tolerance vůči Romům, ale také např. vůči mentálně a zdravotně postiženým spoluobčanům nebo uprchlíkům (zde jsou osvětové kampaně někdy spojené se sbírkovými akcemi na podporu cílové skupiny). Řada organizací se tolerancí cíleně nezabývá, ale podpora tolerance a osvěta většinové populace jsou jedním z dopadů jejich činnosti.⁵¹

Účastníci regionálního šetření přitom vidí roli občanské společnosti v posilování tolerance jednoznačně jako silnou a pozitivní. S výrokem, že „organizace OS hrají důležitou roli ve zmenšování sociálních a rasových předsudků mezi lidmi“ souhlasilo 97 % respondentů. Někteří účastníci Národního semináře byli názoru, že netolerance vůči etnickým, národnostním a jiným menšinám v české občanské společnosti nepředstavuje zásadní problém; jako větší problém viděli netoleranci mezi aktéry občanské společnosti navzájem. Organizace se mezi sebou neumí domluvit na společné věci, konkurují si a mj. je obtížné ustavit zastřešující organizace.

III.3.4/NENÁSILÍ

Tato subdimenze zkoumá, nakolik aktéři občanské společnosti v ČR podporují a v praxi realizují nenásilí. Tabulka 20 shrnuje hodnocení daných indikátorů.

Tabulka 20: Hodnocení nenásilí

3.4.1 Nenásilí v občanské společnosti	3,0
3.4.2 Aktivity OS na podporu nenásilí	2,7

3.4.1 Nenásilí v občanské společnosti: ČR neprošla ozbrojeným konfliktem od roku 1968, kdy se jednalo o invazi cizích vojsk. Revoluce, která v roce 1989 ukončila komunistický režim, se pyšnila tím, že se obešla bez násilí a dali jsme jí přídomek „sameťová“. Akty násilí se v české občanské společnosti vyskytují spíše marginálně. V regionálním dotazníku třetina respondentů neuměla nebo nechtěla na otázku o výskytu násilí a agrese v občanské společnosti odpovědět. Největší část z těch, kteří odpověděli, byla názoru, že násilí se v OS nevyskytuje nikdy (43 %).

Počátkem 90. let bylo rasisticky orientované násilí častější než dnes a poslední rasově motivovaná vražda se stala roku 2001. Zatímco pravicové násilí je decentralizované, le-

⁵¹ Příklady ze sociálnězdravotní oblasti: Akce Pohodový den, jejímž cílem je seznámit návštěvníky se životem lidí s postižením (Pohoda); Seminář na téma Umírání v domově důchodců (Naděje Brno); Poradna AIDS pro veřejnost a prevence na školách formou besed (Česká společnost AIDS); Podíl na tvorbě dokumentu ČT „Čas pro rodinu“ (Sdružení pěstounských rodin). Příklady jsme získali v rámci analýzy 26 výročních zpráv různě zaměřených organizací OS za rok 2002, na které spolupracovali studenti Katedry oboru Občanský sektor FHS UK.

vicový extremismus sahá k násilí při organizovaných masových akcích (street party, demonstrace proti Mezinárodnímu měnovému fondu). Časté je násilí v bojůvkách tvrdých jader levice a pravice. Dochází k propojování s násilnostmi fotbalových hooligans. Sřety fanoušků mají velkou mediální pozornost a jsou odsuzované.

3.4.2 Aktivity OS na podporu nenásilí: Vzhledem k tomu, že násilí ve společnosti obecně není závažný problém, ani aktivity organizací občanské společnosti nejsou ve velkém rozsahu. Přesto se dá říci, že organizace občanské společnosti v ČR jsou vůdčí silou v propagaci nenásilí. Existují organizace, které násilí veřejně odsuzují – významná část se věnuje rasově motivovanému násilí (např. Liga etnických menšin ČR, Občanské sdružení Lačo Drom, Občanské sdružení R-Mosty) nebo domácímu násilí (např. ROSA, Bílý kruh, profem).

➤ III.3.5/ ROVNOST MUŽŮ A ŽEN

Tato subdimenze zkoumá, nakolik aktéři občanské společnosti v ČR podporují a v praxi realizují rovnost mužů a žen. Tabulka 21 shrnuje hodnocení daných indikátorů.

Tabulka 21: Hodnocení rovnosti mužů a žen

3.5.1 Rovnost mužů a žen v rámci občanské společnosti	3,0
3.5.2 Rovnost mužů a žen v praxi organizací OS	1,7
3.5.3 Aktivity občanské společnosti na podporu rovnosti mužů a žen	2,0

3.5.1 Rovnost mužů a žen v rámci občanské společnosti: Pro posouzení rovnosti mužů a žen v občanské společnosti bylo z hlediska metodologie organizace CIVICUS určující to, nakolik jsou ženy zastoupeny ve vedení organizací občanské společnosti. V regionálním dotazníku více než polovina respondentů označila zastoupení žen ve vedení za přiměřené a tři čtvrtiny respondentů považují za přiměřené zastoupení žen mezi členy. Podle průzkumu Občanská společnost 2004 je mezi členy organizací občanské společnosti o něco více mužů (53 %) než žen (42 %). Zastoupení mužů a žen je obtížné celkově posuzovat, protože se liší podle typů organizací. Podle názoru některých členů Poradní skupiny v sociální oblasti převažují ženy (i když ve vedení organizací bývá muž), ve sportovních organizacích převažují muži a jinde jde o typicky mužské spolky (např. myslivecké svazy).

3.5.2 Rovnost mužů a žen v praxi organizací OS: Kritériem pro rovnost mužů a žen v praxi organizací občanské společnosti bylo to, zda mají organizace s placenými zaměstnanci směrnice, které zaručují rovnost mužů a žen. Podle expertních interview je takových organizací jen malá menšina (to platí i pro firemní sektor), což však neznamená, že jejich praktiky ohledně rovnosti žen jsou špatné. Směrnice jsou vnímány jako nepotřebné a pokud jsou na základě zahraničních vzorů přijaty, působí v českých poměrech spíše jako externí prvek. Z toho důvodu také Poradní skupina opustila existenci

směrnic jako platný indikátor rovnosti mužů a žen v praxi organizací a založila hodnocení na vlastních zkušenostech a na argumentech ve společné diskuzi.

3.5.3 Aktivity občanské společnosti na podporu rovnosti mužů a žen: Podpoře rovnosti mužů a žen ve společnosti se věnuje Meziresortní komise pro rovné příležitosti mužů a žen při Ministerstvu práce a sociálních věcí, kde jsou zástupci ženských organizací. Několik desítek ženských organizací vzniklo po roce 1989. Veřejnost o činnosti těchto organizací nemá velké ponětí (mezi známé organizace patří Český svaz žen, Bílý kruh bezpečí a Jihočeské matky), přesto mají značný vliv na média a v oblasti vzdělávání (přednášková činnost, vysoké školy). Existují kauzy, které získaly velkou pozornost veřejnosti a měly dopad (např. popularizace problematiky domácího násilí). Tyto organizace nemají žádnou nebo jen malou členskou základnu. Největší česká ženská organizace s pevným zázemím z doby před rokem 1989, Český svaz žen, starost o práva žen deklaruje, ale nezabývá se sama jejich aktivním prosazováním, lobováním ani prací s veřejností (některé tyto aktivity zadává „novým“ organizacím). Je to jediná česká ženská organizace založená na rozsáhlém členství po celém území ČR; členství se však nezakládá na úspěšné mobilizaci členek pro otázku rovnosti žen, ale vychází spíše z dlouholeté tradice Svazu žen a potřeby žen se scházet za zájmovými činnostmi.

III.3.6/BOJ S CHUDOBOU

Tato subdimenze zkoumá, nakolik aktéři občanské společnosti v ČR podporují a v praxi realizují boj s chudobou. Tabulka 22 shrnuje hodnocení daného indikátoru.

Tabulka 22: Hodnocení boje s chudobou

3.6.1 Aktivity občanské společnosti na podporu boje s chudobou	2,4
--	-----

Pokud budeme chápat chudobu tak, jak ji CIVICUS definoval v indikátoru 2.3.1., potom v ČR, narozdíl od mnoha jiných zemí světa, žádná chudoba není a indikátor pozbývá smysl. Proto jsme si zde definovali chudobu relativně, jako příjem pod nebo na hranici životního minima.⁵² Je řada organizací, které se věnují lidem ohroženým chudobou, bezdomovcům, chudým rodinám s mnoha dětmi atd., např. Naděje, Azylové domy, Armáda spásy, Charity nebo Český červený kříž a další. Další organizace jsou aktivní v boji s chudobou ve světě (např. Člověk v tísni, Adra).

V oblasti řešení chudoby v ČR však hraje hlavní roli stát jako garant určité minimální životní úrovně občanů a tak jej také vnímá veřejnost. Přesto právě v této oblasti vnímají svoji roli organizace OS velmi silně. V regionálním dotazníku přes 60 % respondentů „určitě souhlasí“ s rolí organizací občanské společnosti v rozvíjení solidarity mezi lidmi a s rolí v řešení problémů sociálně slabých skupin lidí. (Pro srovnání uvádíme,

⁵² Výši životního minima určuje usnesení vlády a záleží na určitých podmínkách (např. zda jde o rodinu či samotného člověka, jaký je věk osoby, počet dětí). V roce 2004 výše minima činila 4 100 Kč za měsíc pro samotnou dospělou osobu.

že v případě role organizací OS pro demokracii nebo v boji proti korupci bylo „určitě“ přesvědčených respondentů o polovinu méně). Také veřejnost organizace občanské společnosti v této roli vidí, když s výrokem „bez dobrovolných neziskových organizací by nejpotřebnější lidé byli odkázáni jen sami na sebe“ souhlasí téměř 70 % lidí (Občanská společnost 2004).

III.3.7/ OCHRANA ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ

Tato subdimenze zkoumá, nakolik aktéři občanské společnosti v ČR podporují a v praxi realizují ochranu životního prostředí. Tabulka 23 shrnuje hodnocení daného indikátoru.

Tabulka 23: Hodnocení ochrany životního prostředí

3.7.1 Aktivity občanské společnosti na ochranu životního prostředí	2,8
--	-----

Ochrana životního prostředí se věnují jak organizace člensky velmi početné (Český svaz ochránců přírody), tak organizace člensky méně významné, ale mediálně velmi viditelné a aktivní v ochraně životního prostředí (Hnutí DUHA, Arnika, Greenpeace). Řada organizací se věnuje vzdělávání v oblasti ochrany přírody.⁵³ Ochrana přírody také patří do náplně zájmových sdružení, jako jsou myslivci nebo rybáři. Ochrana přírody je také součástí ducha zálesáctví a trampování, které má v ČR dlouhou tradici a do občanské společnosti patří jako neinstytucionalizovaná aktivita.

Ochrana životního prostředí byla hlavička, pod kterou se v období komunistického režimu formovala částečně politická opozice. Také dnes se organizace pod hlavičkou ochrany životního prostředí věnují širšímu okruhu témat, především ochraně demokracie a prosazování participace veřejnosti na rozhodování. Účastní se také správních řízení,⁵⁴ konzultují či kritizují vládní strategické dokumenty.⁵⁵ Celkově se dá říci, že organizace v oblasti ochrany životního prostředí patří k neaktivnějším v české občanské společnosti. Také v regionálním dotazníku vynikla role organizací občanské společnosti v ochraně přírody jako jedna z nejdůležitějších, spolu s hodnotami jako je solidarita a pomoc sociálně slabým (v případě všech tří hodnot s výrokem o významné roli souhlasilo 90 % respondentů a více než 60 % „určitě souhlasilo“).

⁵³ Ekologická výchova a osvěta, tedy propagování ochrany přírody a budování pozitivního/odpovědného postoje k přírodě v dětech i dospělých, např. výukové pořady pro mateřské a základní školy, provoz lesního vzdělávacího střediska, programy pro děti, rodiny a veřejnost, vzdělávání pedagogických pracovníků, zájmové kroužky, stezky v přírodě, Den země, Den stromů, Hra o zemi – celostátní kampaň za zvýšení zájmu občanů o životní prostředí atd. S výchovou a vzděláváním jsou svázané informační aktivity (např. EkoCentrum Brno). Zdroj: Analýza výročních zpráv.

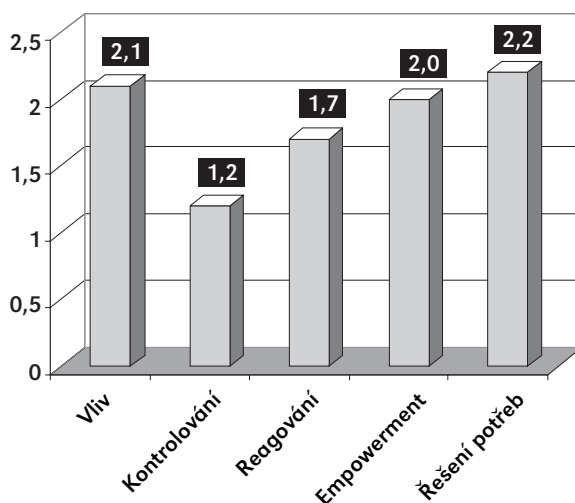
⁵⁴ Český svaz ochránců přírody se v období pěti let (1996 – 2000) zúčastnil asi v 80 % správních řízení na okres Benešov, jejichž zahájení mu bylo oznámeno; více než 400 z celkového počtu 500 výsledných rozhodnutí příslušných správních orgánů bylo vydáno v souladu s postoji a požadavky ČSOP (Daňková 2001).

⁵⁵ Například Ekologický právní servis (EPS) v roce 2002 mimo jiné vedl kampaň proti přijetí vládního návrhu novely zákona o správním řízení a snažil se prosadit právo ekologů a památkářů podávat žaloby ve veřejném zájmu.

Význam organizací v oblasti ochrany přírody podtrhuje fakt, že právě ekologickým sdružením občané silně důvěřují, pokud se týká informací o znečištění životního prostředí. Mezi šesti typy subjektů – obchod a průmysl; ekologické skupiny; ministerstva; noviny; rádio a televize; nezávislá výzkumná pracoviště – lidé vkládají nejvyšší důvěru v nezávislá výzkumná pracoviště (87 % lidí) a v ekologické skupiny (74 %) (Soukup 2001).

▶ III.4./VLIV

Tato část popisuje a analyzuje aktivitu a úspěch aktérů občanské společnosti v plnění některých základních rolí v české společnosti. Výsledné hodnocení této dimenze je 1,8, což odráží jen mírně nadprůměrný dopad aktivit občanské společnosti v ČR. Graf 4 prezentuje hodnocení pro pět subdimenzí v rámci dimenze Vliv. Pozornost upoutá nízké hodnocení role občanské společnosti jako „hlídacího psa“ státu a podniků.

Graf 4: Přehled hodnocení subdimenzí v rámci dimenze Vliv

▶ III.4.1/VLIV NA VEŘEJNOU POLITIKU

Tato subdimenze popisuje a hodnotí, nakolik jsou aktéři občanské společnosti v ČR aktivní a úspěšní v ovlivňování veřejné politiky. Tabulka 24 shrnuje hodnocení daných indikátorů.

Tabulka 24: Hodnocení vlivu na veřejnou politiku

4.1.1 Vliv na sociální politiku	2,5
4.1.2 Vliv na lidská práva	2,7
4.1.3 Vliv na rozpočet	1,0
4.1.4 Vliv na prevenci kriminality	2,0

Vliv organizací OS na veřejnou politiku byl zkoumán v regionálním dotazníku,⁵⁶ kde jsme se zaměřili na následujících sedm oblastí:

1. práva etnických a národnostních menšin
2. ochrana práv občanů
3. korupce a kriminalita
4. ochrana životního prostředí
5. nezaměstnanost
6. sociální služby
7. zdravotnictví

V dotazníkovém šetření nás zarazil velký počet respondentů, kteří na otázky na aktivitu a úspěchy ve vybraných oblastech neznali odpověď (v případě posouzení míry aktivity okolo třetiny a při posouzení úspěšnosti i více než polovina respondentů). Mohlo by to znamenat, že otázka byla příliš „expertní“ a že se respondenti necítili kompetentní posuzovat oblasti, kde nepůsobí jejich organizace. Byly zde však dvě výjimky, kde odpověděly asi tři čtvrtiny respondentů, a to oblast ochrany životního prostředí a oblast sociálních služeb. (Přitom počet odpovědí na tyto otázky rozhodně převyšoval zastoupení těchto specializací mezi našimi respondenty). Podle 96 % respondentů jsou organizace občanské společnosti v ochraně přírody aktivní a podle 75 % jsou také úspěšné. V oblasti sociálních služeb je to podobné: podle názoru 89 % respondentů zde jsou organizace aktivní a podle 74 % jsou úspěšné. Vše nasvědčuje tomu, že právě tyto dvě oblasti jsou jakési „vlajkové lodi“ české občanské společnosti.

V rámci monitoringu médií jsme sledovali výskyt určitých témat (jejich frekvence může naznačovat, že jsou v dané oblasti organizace aktivní a možná úspěšné nebo jsou považovány za odborníky na danou problematiku). Nejfrekventovanější bylo téma práce a zaměstnanost. K nejpočetnějším také patřila témata advokacie, obchod a průmysl a zdraví. V celém tomto „balíčku“ čtyř témat se jednalo o události národní politiky, kde hrály velkou roli odbory a profesní skupiny. V tématech, jako je výše platů ve veřejné správě, jsou občanské (zde spíše zaměstnanecké) organizace velmi aktivní a vlivné. Podobně jednotlivé profesní organizace a komory jsou aktivní a vlivné v oblastech svého zájmu (který se někdy dotýká zájmu všech občanů či veřejného prospěchu).

Dalšími dvěma silnými tématy v médiích byla kultura (umění, zábava, kulturní zájmové kroužky) a ochrana životního prostředí (udržitelný rozvoj, ekologie, ekologická výchova). Narozdíl od prvního „balíčku“ se tato témata týkala nejčastěji událostí regionálního a místního rozsahu. Vedle aktivit a vlivu na národní rovině, kde z hlediska široké občanské společnosti dominují odbory a profesní sdružení, tedy funguje mnoho (mediálně viditelných) aktivit také na regionální a místní úrovni. Zde naopak převažují komunitní organizace, které pořádají v místě či obci zábavy, výstavy, soutěže a další

⁵⁶ Otázka: V této části se ptáme na to, jak moc se podle Vašeho názoru organizace občanského sektoru snaží ovlivnit veřejnou politiku v kraji v různých oblastech. Zároveň se ptáme i na to, jak jsou podle Vás tyto jejich snahy úspěšné. D.1. Jak **aktivní** byly podle Vás nevládní organizace ve snahách ovlivnit veřejnou politiku v kraji v následujících problémových oblastech? D.2. A jak byly podle Vás organizace v ovlivňování veřejného rozhodování v kraji **úspěšné**?

společenské akce, organizace v oblasti kultury a umění, sportu a rekreace, ochrany životního prostředí.

Můžeme tedy shrnout, že z hlediska vlivu (množství aktivit a patrně také úspěchů) lze rozdělit občanskou společnost do dvou skupin: (1) vliv na národní rovině, kde dominují odbory a profesní a hospodářská sdružení, a (2) vliv na regionální a místní rovině, kde jsou výraznějšími aktéry kulturní, zájmová, ekologická a sportovní sdružení. Pro hodnocení dopadu aktivit občanské společnosti je důležité si uvědomit, že občanská společnost je aktivní přinejmenším v těchto dvou zcela odlišných oblastech vyznačujících se jinými tématy, jinými typy organizací a odlišnou geografickou rovinou událostí.

Případové a přehledové studie

Případové a přehledové studie jsme směřovali do čtyř konkrétních oblastí:⁵⁷

- ⊕ sociální politika
- ⊕ ochrana lidských práv
- ⊕ národní rozpočtový proces
- ⊕ prevence kriminality⁵⁸

4.1.1 Vliv na sociální politiku: V oblasti sociální politiky jsme vybrali dva případy, kampaň za prosazení trestnosti domácího násilí a účast organizací občanské společnosti na tvorbě zákona o sociálních službách. Kampaň za prosazení trestnosti domácího násilí ukázala, že organizace občanské společnosti umí vytvářet relativně široké a stabilní koalice k danému tématu (koalice 11 organizací), umí použít řadu osvětových a aktivizujících metod – školení, publikace, studie, průzkumy veřejného mínění, mediální kampaně, semináře v Senátu. Deklarovaný cíl svých aktivit organizace dosáhly. Druhý vybraný případ se týkal účasti organizací občanské společnosti na tvorbě zákona o sociálních službách. Možnost podílet se na přípravě zákona vyplynula z příchodu nového ministra na Ministerstvo práce a sociálních věcí (MPSV) v rámci výměny vlády po volbách v roce 1998. Když se jednou možnost participace otevřela, mělo to velký dopad jak na podobu zákona (rovné postavení nestátních neziskových organizací jako poskytovatelů služeb, zavedení standardů kvality služeb), tak na kultivaci vnitřního prostředí v občanské společnosti. V průběhu spolupráce s MPSV se totiž posílila spolupráce mezi organizacemi občanské společnosti, zejména na půdě oborových platforem (sdružení organizací působících v sociální a zdravotně sociální oblasti SKOK a Národní rada zdravotně postižených). Deklarovaného cíle svých aktivit organizace občanské společnosti zčásti dosáhly, i když kvůli změně vlády ještě nedošlo ke schválení věcného záměru zákona.

4.1.2 Vliv na lidská práva: V oblasti ochrany lidských práv jsme vybrali protest proti kontroverznímu rozsudku soudu v případě rasově motivovaného napadení rodiny Romů.

⁵⁷ Shrnutí a srovnání čtyř případových studií naleznete v příloze 3; vlivu na rozpočet je věnována samostatná studie v příloze 4.

⁵⁸ Ke třem tématům, definovaným v metodologii Indexu, jsme přidali kriminalitu, která podle průzkumů veřejného mínění představuje jedno z naléhavých témat pro občany ČR.

Případ ukázal schopnost velmi rychlé a účinné reakce aktivistů v oblasti lidských práv a schopnost účinné medializace – tlak médií byl jedním z rozhodujících faktorů. O svá práva se umí postarat sami představitelé menšiny (Romové), přestože existence účinných společníků v osobě vládního zmocněnce pro lidská práva a Rady vlády pro lidská práva byla významným faktorem. Deklarovaného cíle svých aktivit aktéři občanské společnosti dosáhli.

4.1.3 Vliv na rozpočet: Rozpočtový proces v ČR je v dostupných studiích hodnocen jako otevřený a transparentní (Gomez, Friedman and Shapiro 2004).⁵⁹ Proto je zajímavé podívat se na aktivity organizací občanské společnosti v rozpočtovém procesu. V oblasti vlivu na státní rozpočet jsou organizace aktivní hlavně při ovlivňování dotací a jednotlivých komponent rozpočtu ve fázi přípravy rozpočtu a v legislativní fázi, tedy v rámci vlivu na ministerstva ve fázi přípravy a na poslance ve fázi schvalování rozpočtu v Parlamentu. Ve fázi kontroly rozpočtu žádné organizace OS aktivní nejsou. Pro CIVICUS však bylo určující, zda organizace svoje aktivity koordinují, zda se věnují rozpočtu jako celku a především rozpočtu jako procesu, který by měl plnit určitá kritéria. Organizace svoje aktivity navzájem koordinují jen ve výjimečných případech. Okruh organizací OS, které se vyjadřují k rozpočtu jako celku, je velmi omezený a patří sem převážně ekonomické think-tanky s pravicovou orientací, které se zabývají deficitem rozpočtu, nebo v ojedinělých případech ekologické organizace, které se věnují tématu ekologických daní apod. Systematicky se celému rozpočtu nebo monitoringu rozpočtu nevěnuje žádná organizace OS, protože na aktivity tohoto typu není dostatek financí.⁶⁰

4.1.4 Vliv na prevenci kriminality: Problém kriminality podle průzkumů veřejného mínění figuruje mezi nejnaléhavěji pocíťovanými problémy v ČR. Organizace občanské společnosti jsou zde aktivní jen v některých dílčích oblastech a „velkými tématy“ kriminality (např. hospodářskou kriminalitou) se prakticky nezabývají. Organizace OS jsou například velmi aktivní v oblasti protidrogové prevence, kde zajišťují až 80 % veškeré péče (narozdíl třeba od pomoci neslyšícím či nevidomým, kde zajišťují asi 20 % služeb). Jsou hlavním poskytovatelem služeb hlavně v terénních a nízkoprahových programech, kde se setkávají s nejrizikovější částí uživatelů drog (Fránek a Holub 2004, Holub 2004). Organizace OS aktivně spolupracují s Ministerstvem vnitra a Policií ČR i v dalších oblastech (např. pomoc a azyl cizincům a uprchlíkům, pomoc obětem trestných činů, prevence obchodu se ženami, vzdělávání policistů). Naopak např. v oblasti alternativních trestů (kde jde o integraci odsouzeného do komunity a prevenci recidivy) jsou organizace OS aktivní málo,⁶¹ přestože při prosazení zákona o alternativních trestech hrálo roli Sdružení pro rozvoj sociální práce v trestní justici.⁶²

⁵⁹ Otevřenost rozpočtového procesu byla hodnocena ve 36 zemích (Afrika, Asie, střední a východní Evropa) ze tří hlavních hledisek: veřejná dostupnost rozpočtových dokumentů na úrovni centrální vlády – ČR 1. místo (86 % ze 100 %); monitorování a hodnocení rozpočtu během a po ukončení rozpočtového roku – ČR 4. místo (76 %); diskuze o rozpočtu v legislativě a ze strany veřejnosti – ČR 3. místo (65 %).

⁶⁰ Podrobněji k tomuto tématu viz příloha 4.

⁶¹ Například v teplickém okrese v roce 2004 rozeslala Probační a mediační služba dotazník s nabídkou pro umístění na alternativní tresty, ale jen sedmina ze 43 oslovených nestátních neziskových organizací měla o spolupráci zájem (tři sportovní organizace a dále organizace Salesiáni, Pohoda a Arkádie).

III.4.2/ KONTROLOVÁNÍ STÁTU A FIREM

Tato subdimenze zkoumá, nakolik jsou aktéři občanské společnosti v ČR aktivní a úspěšní v kontrolování a monitorování státu a soukromých podniků. Tabulka 25 shrnuje hodnocení daných indikátorů.

Tabulka 25: Hodnocení kontrolování a monitorování státu a firem

4.2.1 Kontrolování státu	1,2
4.2.2 Kontrolování firem	1,2

4.2.1 Kontrolování státu: Existují příklady, kdy organizace občanské společnosti volají stát k odpovědnosti, především v oblasti ochrany přírody nebo lidských práv. Ve vztahu k pracovním právům či platům a specifickým zájmům hrají silnou kontrolní roli odbory a zájmové profesní organizace. Ekonomické think-tanky monitorují výdaje veřejných rozpočtů a kritizují vládu kvůli rozpočtovým deficitům. Celkově lze označit tyto aktivity jako relativně omezené a spíše neúspěšné, s výjimkou ochrany přírody, kde lze hovořit o jistých úspěších (za cenu negativní nálepky radikálů a ekoteroristů, kterou získalo několik typicky kritických ekologických organizací).

Podle Friče (2000) je v ČR hlavní formou vztahů mezi státem a organizacemi OS spolupráce. Konflikty jsou výjimečné a hrají marginální roli. Tomu odpovídají výsledky regionálního dotazníku v rámci Indexu, které ukazují na marginální roli občanských organizací jako „hlídacích psů“ v našem souboru respondentů a pravděpodobně v české občanské společnosti jako celku. Například z dvanácti cílů zastřešujících organizací byla „veřejná kontrola“ tím nejméně důležitým cílem. Podobně ve výzkumu Spiralis (2003) o roli nestátních neziskových organizací vůči krajům byla kontrolní role („kontrola a monitoring činnosti kraje“) na posledním místě ze šesti možností (v této roli se viděla jen pětina organizací). V regionálním dotazníku jsme se dále zeptali na sedm hodnot či rolí, které organizace OS mohou ve společnosti plnit, kde dvě se blížily kontrole státu – boj s korupcí a fungování demokracie. Právě tyto dvě hodnoty spojovali účastníci regionálních šetření s občanskou společností nejméně (jen pětina určitě souhlasila se zásadní rolí v oblasti korupce a třetina se zásadní rolí v demokracii). U jiných hodnot – solidarita mezi lidmi, pomoc sociálně slabým – přitom s výroky určitě souhlasilo dvakrát až třikrát tolik respondentů.

Dalo by se tedy soudit, že svoji kontrolní úlohu vnímá jako klíčovou jen menšina organizací občanské společnosti. V zásadě stejně se na organizace občanské společnosti dívá veřejnost. Podle průzkumu Občanská společnost 2004 se jen polovina občanů domnívá, že bez organizací OS by nemohla fungovat demokracie, a tři pětiny se domnívají, že organizace OS pomáhají lidem v boji proti byrokracii státních institucí. To je výrazně méně, než nakolik veřejnost spojuje občanskou společnost se sounáležitostí mezi lidmi (80 %) nebo pomocí potřebným (70 %).

⁶² Při zpracování tohoto odstavce jsme vycházeli ze dvou podkladových studií, které vypracovaly studentky FHS UK jako seminární práci (Lávičková 2004; Šobová a Rötšchová 2004).

4.2.2 Kontrolování firem: Tytéž organizace, které v oblasti životního prostředí kontrolují stát, se zaměřují i na firmy, především na dopady činnosti na životní prostředí, ale také např. neprůhledné praktiky a propojení mezi firmami a státem. Několik organizací (Fórum dárců, Nadace VIA, Transparency Internatioanl ČR, Etické fórum, Business Leaders Forum) se věnují zlepšování firemní filantropie a podporují dobrou praxi a průhlednost firem, ale jejich aktivity jsou stále ve velmi omezeném rozsahu a jejich dopad je zatím malý. V kontrole firem hrají roli spotřebitelské organizace, kterých je v ČR asi 60 a působí jak na místní rovině, tak celostátně a věnují se jak specializovaným tématům, tak široce pojaté ochraně spotřebitelů, včetně spotřebitelů jako klientů státních služeb. Asi 16 větších organizací je spojeno v zastřešujících organizacích Koalice spotřebitelských aktivit (KOSA) a Asociace spotřebitelských organizací (ASA); dále existuje sedmičlenný Spotřebitelský poradní výbor s napojením na exekutivu. Trend vývoje je pozitivní, ale zatím nelze hovořit o silném spotřebitelském hnutí nebo o stabilizovaných spotřebitelských organizacích se silnou autoritou.

Rozvoj a činnost organizací OS v roli „hlídacích psů“ podporovaly od počátku 90. let především zahraniční dárci. V souvislosti se vstupem ČR do Evropské unie a přesunem priorit zahraničních dárců směrem dále na východ se hovoří o kritickém bodu v existenci těchto typů organizací. Vstup do EU sice přinese zdroje ze Strukturálních fondů, které mohou čerpat i organizace OS, avšak monitorovací a kontrolní aktivity do zaměření Strukturálních fondů nepatří. Podpora kritických organizací ze strany českého státu nebo firem se nedá ve větší míře očekávat. Organizace, které dosud spoléhaly na zahraniční podporu, se zatím nenaučily pracovat s okruhem příznivců a sympatizantů, kteří by mohli organizace finančně podporovat.⁶³

III.4.3/ REAGOVÁNÍ NA SPOLEČENSKÉ ZÁJMY

Tato subdimenze zkoumá, nakolik dokáží aktéři občanské společnosti v ČR reagovat na společenské zájmy. Tabulka 26 shrnuje hodnocení daných indikátorů.

Tabulka 26: Hodnocení schopnosti reagovat na společenské zájmy

4.3.1 Schopnost reagovat	2,4
4.3.2 Veřejná důvěra v organizace OS	1,0

4.3.1 Schopnost reagovat: Část III.1.3 se zabývala různorodostí organizací občanské společnosti v ČR, které reagují na velkou škálu společenských zájmů a potřeb. Avšak prioritní celospolečenské zájmy v ČR (nezaměstnanost, zdravotnictví, kriminalita) jsou problémy, které z větší části spadají do gesce státu a jejich řešení občané také jednoznačně očekávají od státu. Výsledky průzkumu Občanská společnost 2004 ukazují, že občané vnímají roli občanských organizací až tam, kde problémy již nemůže řešit stát. Na druhou stranu organizace občanské společnosti umí „vytvořit“ téma, které je širo-

⁶³ „Přežijí neziskové organizace odchod zahraničních dárců?“ Inzertní příloha *Respekt* 31.5.-6.6.2004.

kou populací i státem dosud opomíjeno. Sem patří mimo jiné průkopnická práce občanských sdružení v oblasti péče o smrtelně nemocné a umírající.⁶⁴

Když jsme se snažili najít problematiku, kde žádné organizace OS nepůsobí, napadla nás otázka ukrajinských dělníků, ilegálně pracujících v ČR. Této problematice se okrajově věnují organizace ukrajinské menšiny v ČR, jinak převážně orientované do oblasti kultury, tradice a jazyka.⁶⁵ Téma však nemá mezi ostatními organizacemi širší zájem a podporu.

4.3.2 Veřejná důvěra v organizace OS: CIVICUS volí míru důvěry veřejnosti v organizace OS jako indikátor toho, že organizace skutečně reagují na společenské zájmy. Podle výsledků Eurobarometru⁶⁶ důvěruje v ČR odborům 24 % občanů, nevládním organizacím 31 % a dobročinným organizacím 48 % (průměr pro druhé dvě kategorie je 40 %). To je podobné jako míra důvěry ke vládě (37 %), ale například méně než důvěra v policii (51 %) nebo dokonce televizi či rozhlas (okolo 75 %). Pro srovnání, ve starších 15 zemích EU v témže roce důvěřovalo odborům 37 %, nevládním organizacím 39 % a dobročinným organizacím 57 % občanů (průměr pro druhé dvě kategorie je 48 %).

III.4.4/ POSILOVÁNÍ SCHOPNOSTI OBČANŮ ROZHODOVAT ZA SEBE A BRÁNIT SVÉ ZÁJMY ČI PRÁVA

Tato subdimenze popisuje a hodnotí, nakolik aktéři občanské společnosti v ČR posilují schopnost občanů rozhodovat za sebe a bránit své zájmy či práva („empowerment“). Tabulka 27 shrnuje hodnocení daných indikátorů.

Tabulka 27: Hodnocení posilování schopnosti občanů rozhodovat za sebe a bránit své zájmy či práva

4.4.1	Informování, vzdělávání a osvěta občanů	2,3
4.4.2	Budování schopnosti občanů organizovat se a řešit společné problémy	1,5
4.4.3	Posilování schopnosti marginalizovaných občanů rozhodovat za sebe a bránit své zájmy/práva	2,3
4.4.4	Posilování schopnosti žen rozhodovat za sebe a bránit své zájmy/práva	2,3
4.4.5	Budování sociálního kapitálu	2,4
4.4.6	Podpora/tvorba možností obživy a výdělečné činnosti	1,4

4.4.1 Informování, vzdělávání a osvěta občanů: Informačním aktivitám organizací OS se již částečně věnovala část III.1.4. Na obecné rovině se informování občanů věnují například občanské poradny sdružené v Asociaci občanských poraden. Lidským

⁶⁴ Např. občanské sdružení Cesta domů po 2 letech výzkumu a spolupráce s experty a odborníky ze zdravotnictví připravilo Zprávu o umírání v ČR, kterou prezentovalo v Parlamentu ČR.

⁶⁵ Podklad: přehledová studie Olgy Smirnové (2004).

⁶⁶ Zdroj: Eurobarometr 2002, cit. v Frič a kol. (2003).

právům se věnují některé organizace, jako je Liga lidských práv, početné romské organizace, Český helsinský výbor, Ekologický právní servis a jiné. Poradenství pro marginalizované skupiny obyvatel provozuje např. síťová organizace Česká asociace pro psychické zdraví formou telefonní linky pomoci. Také další existující linky bezpečí a důvěry (děti, oběti násilí apod.) bychom sem mohli zahrnout; často v nich pracují sami lidé z cílové skupiny.

4.4.2 Budování schopnosti občanů organizovat se a řešit společné problémy: Budováním komunitních koalic, které mají podpořit schopnost kolektivní akce, se v ČR zabývá např. Centrum pro komunitní práci (CpKP). Podle CpKP organizací, které se zabývají touto činností, není stále dost. Místní rozvoj a místní iniciativy podporuje Nadace VIA v rámci programu Rozvoj regionálního a komunitního života. Je otázka, zda by sem nepařily také úspěšné iniciativy mnohých starostů obcí, kteří dokáží zmobilizovat svoje občany pro řešení nějaké věci (např. starostové organizovali protesty místních obyvatel proti rozšíření těžby uhlí na severu Čech nebo proti nové hraniční smlouvě se Slovenskem). I to jsou příklady, kdy se lidé v komunitě sami organizují a hájí své zájmy.

4.4.3 Posilování schopnosti marginalizovaných občanů rozhodovat za sebe a bránit své zájmy/práva: Mnoho organizací v sociální a zdravotní oblasti má vzdělávání cílových skupin o jejich právech jako součást činnosti. Uvedme pár velmi konkrétních příkladů:⁶⁷

- ⊕ Teoretické semináře pořádané v rámci Domova DUHA a zaměřené na rozšiřování znalostí práv a povinností každého člověka (Společnost DUHA).
- ⊕ Podpora svépomocných aktivit nádorově nemocných (Rekondiční onkologické centrum).
- ⊕ Bezplatná poradna, m.j. právník a sociální poradkyně, konzultace jsou spojeny i s praktickou pomocí při jednání na úřadech (Betánie).
- ⊕ Základní a odborné sociální poradenství (např. sociálně právní poradenství), poskytování všeobecných informací klientům (Centrum služeb pro zdravotně postižené).
- ⊕ Poradenství a vydání publikace „Pro lepší život lidí s postižením“, kde lze nalézt odpovědi na otázky ze strany postižených lidí, včetně kontaktů na poskytovatele služeb (Pohoda).

4.4.4 Posilování schopnosti žen rozhodovat za sebe a bránit své zájmy/práva: Ženské organizace působí v řadě oblastí: zdraví, rodina a péče o děti (Klub osamělých matek, Mateřská centra a další), násilí na ženách (Bílý kruh bezpečí a další), profesní rozvoj žen a pozice žen na trhu práce (např. Asociace podnikatelek a manažerek), postavení žen ve společnosti obecně (Gender Studies o.p.s., proFem a další), připomínkování zákonů atd. Některé organizace žen mají politický aspekt (Sociálně demokratické ženy, Klub levicových žen). Přehled o počtech organizací nám dá databáze Gender Studies a adresář azylových domů a mateřských center: 59 ženských organizací, 134 ma-

⁶⁷ Zdroj: Analýza výročních zpráv 26 občanských sdružení či obecně prospěšných společností za rok 2002.

teřských center, 60 azylů pro matky a těhotné ženy, 21 dalších projektů vedených při organizacích, jejichž primárním zaměřením není ženská otázka (Hašková a Křížková 2003).

4.4.5 Budování sociálního kapitálu: Občanská společnost je zdrojem sociálního kapitálu, což bylo dle metodologie posouzeno jako rozdíl mezi mírou důvěry ve druhé lidi u členů organizací občanské společnosti na straně jedné a mírou důvěry u nečlenů na straně druhé. Jak ukázal průzkum Občanská společnost 2004, míra důvěry u členů občanských organizací je významně vyšší (24 %) než mezi nečleny (13 %).

4.4.6 Podpora/tvorba možností obživy a výdělečné činnosti: Aktivitu organizací OS v oblasti nezaměstnanosti neuměli účastníci regionálního dotazníku posoudit. V současnosti existují v rámci Strukturálních fondů programy na podporu zaměstnanosti a integrace na trhu práce, kam se mohou hlásit i organizace občanské společnosti. Dosud však nevíme, kolik a jakých projektů se objeví. Chráněné dílny pro lidi zdravotně nebo mentálně postižené patří do náplně řady organizací působících v sociální oblasti. Celkově bychom mohli indikátor 4.4.6. chápat jako dotaz na existenci tzv. sociální ekonomiky.⁶⁸ Tento pojem ani jeho obsah v ČR dosud nemá rezonanci, i když se objevují první snahy o jeho propagaci.

III.4.5/SCHOPNOST ŘEŠIT SPOLEČENSKÉ POTŘEBY

Tato subdimenze zkoumá, nakolik jsou aktéři občanské společnosti v ČR aktivní a schopní řešit společenské potřeby, především chudých lidí a jiných marginalizovaných skupin. Tabulka 28 shrnuje hodnocení daných indikátorů.

Tabulka 28: Hodnocení řešení společenských potřeb

4.5.1 Lobování za státní poskytování služeb	1,6
4.5.2 Poskytování služeb přímo	2,5
4.5.3 Poskytování služeb marginalizovaným skupinám občanů	2,5

4.5.1 Lobování za státní poskytování služeb: V ČR se rozvíjí debata ohledně toho, zda by měl služby poskytovat stát, trh nebo občanská společnost. Přesto je dosud hlavním poskytovatelem služeb a zdrojem jejich financování stát. Ani mezi veřejností není poptávka po nějaké razantní změně. Organizacím OS se také zatím nepodařilo dosáhnout řešení „hybridního stavu“, kdy stát není schopný/ochotný rozlišit mezi dotováním organizací OS a nákupem služeb.

⁶⁸ Definice sociální ekonomiky: Cílem podniků v sociální ekonomice je sloužit členům komunity, spíše než snaha o finanční zisky. Podniky v sociální ekonomice jsou autonomní vůči státu. Jejich statut a jednatelství řád ustavuje demokratická rozhodovací pravidla, která dávají uživatelům a pracovníkům možnost zapojit se do rozhodování. Sociální podniky při rozdělování příjmů a přebytků upřednostňují lidi a práci před kapitálem. Aktivita těchto podniků jsou založeny na principech participace, „empowermentu“ a individuální i kolektivní odpovědnosti (Neamtan 2004).

Příkladem úspěchu v lobování státu by mohla být příprava zákona o sociálních službách (1998 – 2004). Neziskové organizace byly zahrnuty do přípravy věcného návrhu zákona a mohly ovlivnit, že systém státního financování sociálních služeb nebude vycházet z právní formy osoby zřizovatele, ale ze standardů kvality služeb, které je zřizovatel schopen zajistit. Na přípravě těchto standardů se neziskové organizace podílely.⁶⁹ Zákon však zatím nebyl přijat.

4.5.2 Poskytování služeb přímo: Organizace poskytují alternativní formy služeb, a to skupinám, které základní síť státních služeb nezachytí. Klíčovou roli v poskytování služeb však hraje stát a jeho rozpočtové a příspěvkové organizace. V roce 1999 se na poskytování sociálních služeb podílel především stát (48 %) a obce a města (35 %). Necelou jednu pětinu potom zajistily dohromady církve (10 %) a nestátní neziskové organizace a fyzické osoby (7 %).⁷⁰

4.5.3 Poskytování služeb marginalizovaným skupinám občanů: Všeobecně se soudí, že organizace OS jsou efektivnější v poskytování služeb marginalizovaným skupinám než stát. Efektivitou rozumíme „více muziky za méně peněz“, tzn. že náklady na péči o klienta jsou podle odhadů nižší v nestátních neziskových zařízeních; druhým aspektem je spokojenost s kvalitou poskytovaných služeb, která je u organizací OS asi také zpravidla vyšší a souvisí s vyšší angažovaností pracovníků. V dotazníku Občanská společnost 2004 jsme tomu věnovali dvě otázky. V otázce, zda lepší služby sociálně slabým skupinám poskytuje stát nebo nestátní neziskové organizace, nemají lidé jasno. Celá třetina nevěděla, jak na tuto otázku odpovědět. Pravděpodobně nebylo jasné, podle čeho kvalitu služeb měřit (například z hlediska rozsahu služeb nelze stát a občanské organizace porovnávat). 39 % respondentů posoudilo jako lepší služby státu a 26 % naopak služby neziskových organizací. V uplynulém roce požádalo o pomoc státní instituce 15 % respondentů a neziskové organizace jen 4 %. Proto je jen málo těch, kdo mohou tuto otázku posuzovat z vlastní zkušenosti. Státní i neziskovou instituci požádalo o pomoc 28 respondentů (necelá 3 %) a z nich 17 říká, že jim neziskové organizace pomohly více (61 %).

⁶⁹ Zdroj: případová studie Jany Zahradníčkové (2004).

⁷⁰ Návrh věcného záměru zákona o sociálních službách (leden 2001), str. 6.

» IV./ SILNÉ A SLABÉ STRÁNKY ČESKÉ OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI A DOPORUČENÍ DO BUDOUCNA

► IV.1/ SILNÉ A SLABÉ STRÁNKY ČESKÉ OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI

V této kapitole shrnujeme hlavní výstupy z Národního semináře, který se konal až na samý závěr projektu a účastnilo se jej téměř 50 osob z organizací občanské společnosti, z akademických institucí a veřejné správy. Po prezentaci výsledků Indexu na semináři jsme účastníky vyzvali k identifikování silných a slabých stránek občanské společnosti v ČR a k tomu, aby navrhli doporučení, jak občanskou společnost posílit. Účastníci pracovali ve 4 malých skupinách (asi 12 osob), přičemž každá se zaměřila na jednu dimenzi Indexu: struktura, prostředí, hodnoty a vliv. Na několika tématech se skupiny zcela shodly, přestože každá diskutovala jinou dimenzi.

Nejen Národní seminář, ale také regionální konzultace a diskuze v Poradní skupině projektu ukázaly, že lidé z organizací občanské společnosti se umí dívat kriticky nejen na vnější prostředí, v němž působí (chování firem, veřejné správy, politiků), ale především na sebe a své aktivity a na chování v občanské společnosti jako celku. Když na Národním semináři účastníci diskutovali o silných a slabých stránkách, pokaždé se slabým stránkám věnovalo mnohem více a mnohem detailnější pozornosti, než těm silným. Kritické diskuze proběhly také na regionálních konzultacích a v Poradní skupině.

Silné stránky

Následující část popisuje hlavní silné stránky diskutované během Národního semináře. Jde o různorodá témata, a proto je zde prezentujeme v bodech:

- ⊕ **Lidské zdroje organizací občanské společnosti:** Organizace občanské společnosti se mohou spolehnout na velký počet lidí, kteří jsou ochotní se angažovat, jsou flexibilní, plní entuziasmu a vzdělání a odborně kvalifikovaní pro oblast, kde působí (placení zaměstnanci i dobrovolníci).
- ⊕ **Různorodost organizací občanské společnosti:** Je obtížné posuzovat, nakolik jsou organizace občanské společnosti „reprezentativní“, ale každopádně jsou velmi různorodé a pokrývají pestrou škálu činností, poslání a cílových skupin.
- ⊕ **Ochrana životního prostředí jako hodnota:** Ekologické organizace byly význačnou částí „občanské společnosti“ v ČR ještě před rokem 1989 a spoluutvářely jakési „podhoubí“ revoluce; ochrana přírody je silnou hodnotou občanské společnosti od počátku 90. let.
- ⊕ **Ochrana životního prostředí jako vliv:** Ekologickým organizacím se od počátku 90. let dobře daří lobovat a ovlivňovat zákony; otevřely veřejnou diskuzi o zapojení občanů do rozhodování; jsou téměř jediní v občanské společnosti, kdo se angažuje v kontrole státu a firem na národní úrovni.

- ⊕ Starost o sociálně slabé skupiny jako hodnota: Solidarita a pomoc sociálně slabým je silnou hodnotou občanské společnosti; organizace občanské společnosti se často a úspěšně věnují pomoci chudým, nevzdělaným, nemocným a vyloučeným a znevýhodněným skupinám lidí.
- ⊕ Starost o sociálně slabé skupiny jako vliv: Organizace občanské společnosti se od roku 1989 postupně dokázaly stát silným producentem sociálně zdravotních služeb; umí se postarat o část potřeb občanů, především znevýhodněných skupin (zdravotně nebo sociálně postižených).
- ⊕ Generování témat veřejné diskuze a politiky: Organizace občanské společnosti umí pojmenovat existující problémy, udělat z nich témata diskuze a nastolit je k řešení; dokáží k tématům formulovat názory a navrhnout řešení (např. problém domácího násilí nebo otázka péče o smrtelně nemocné a umírající lidi).

Slabé stránky

Zde popisujeme hlavní slabé stránky české občanské společnosti. Nejprve uvádíme dvě širší sady slabých stránek ("neschopnost se spravovat" a atmosféra ve společnosti) a poté uvádíme různé další slabiny, které se objevily během Národního semináře.

V zásadě se objevila jedna široká množina propojených témat ve vztahu k fungování organizací občanské společnosti. Jde o jakési „super-téma“ či aktuální „super-slabinu“, kterou bychom snad mohli pojmenovat „neschopnost se spravovat“. Skládá se z následujících prvků, které nacházely společného jmenovatele v jednom přání – zvýšit důvěryhodnost organizací občanského sektoru mezi sebou navzájem, pro veřejnost, firmy i veřejnou správu.

- ⊕ Klientelismus: Problémem mnoha organizací a osob v občanské společnosti je zneužívání pravomocí či postavení k osobnímu účelu a zvýhodňování blízké skupiny či osob.
- ⊕ Neprůhlednost: Neprůhlednost financí a aktivit nebývá záměrná, spíše je vedlejším důsledkem toho, že chybí „záměr být transparentní“. Lidé v organizacích občanské společnosti si často myslí, že samo o sobě stačí jejich poslání, které je hodno respektu. Někdy jde o neschopnost ukázat výsledky dosažené za svěřené peníze (chybí know-how, lidské zdroje i vůle). Jedním z důvodů neprůhlednosti je, že mnohé organizace nemají personál, který by např. připravil výroční zprávu, ani peníze, aby si ji mohly zadat.
- ⊕ Neschopnost sebe-propagace: Většina organizací občanské společnosti neumí představit svoji činnost, „prodat“ ji a propagovat.
- ⊕ Neprofesionalita: Organizace nemají dostatek profesionálů, kteří by uměli strategické plánování, fundraising, management, komunikaci s veřejností; tyto aktivity dostatečně neprobíhají.
- ⊕ Špatná kvalita řízení a rozhodování: Organizace občanské společnosti jednoznačně přijímají obecné deklaratorní hodnoty (demokracie, tolerance, průhlednost), ale na druhé straně samy je neumí použít a uvést v život ve své každodenní praxi. Problém řízení, osobní odpovědnosti, nespokojenosti s nadřízeným, neschopnost komunikovat s podřízenými je obecně problémem české společnosti.

- ⊕ Malé finanční zdroje: Z nedostatku finančních zdrojů plyne příliš velká závislost na dobrovolné práci, bez které by „to nešlo“, ale také malé možnosti dalšího rozvoje organizací (jejich aktivit, zázemí, profesionality).
- ⊕ Špatné fungování zastřešujících organizací: Mnoho zastřešujících organizací vzniklo bez potřeby zdola, bez patřičné členské základy a důvěry a respektu ze strany organizací občanské společnosti, ale přesto si přivlastnily jisté kompetence a vystupují jako partner veřejné správy. Podle mnoha názorů z občanské společnosti jde o umělé vytváření vyšších struktur v občanské společnosti – vedené vidinou osobního vlivu, moci, financí a privilegovaného přístupu k rozhodování – spíše než o spontánní vznik struktury občanské společnosti.
- ⊕ Neschopnost komunikovat spolu či směrem mimo občanskou společnost: Organizace občanské společnosti se často mezi sebou neumí dohodnout. Například se ani nedaří ustavit národní asociaci, která by měla dostatečnou autoritu. Vůle a schopnost komunikovat mezi sebou, směrem k veřejné správě i firmám je často malá.
- ⊕ Neschopnost mobilizovat veřejnost: Některé organizace občanské společnosti neumí mobilizovat a aktivizovat veřejnost; to souvisí s nedostatkem sebedůvěry a schopnosti jít do konfliktů a někdy je důsledkem, že vliv organizací na prostředí je slabý (novelizace zákonů apod.)

Za druhé větší téma bychom mohli označit atmosféru ve společnosti jako celku. V diskuzích se totiž alespoň částečně objevilo vědomí toho, že organizace občanské společnosti neexistují odříznuté od lidí, ale že jejich problémy a slabiny jsou v mnohém problémy a slabiny celé společnosti. Sem patří dva specifické problémy:

- ⊕ Málo veřejného ducha či veřejné kázně: Nízký veřejný duch ve společnosti souvisí s celkovým stavem společnosti a nebude lepší, dokud chybní politik nebude nucen odstoupit nebo finanční úřad nebude měřit velkým a malým institucím jedním metrem.
- ⊕ Nízká důvěra: Organizace občanského sektoru nemají u veřejnosti, ale ani mezi sebou navzájem takovou důvěru, jakou by mohly a měly mít. Nízká důvěra mezi lidmi i vůči institucím představuje obecně problém ve společnosti. Důvěru si musí organizace občanské společnosti zasloužit a budovat, ale dosud to neumí.

Kromě toho byly jmenovány další dvě slabiny:

- ⊕ Organizace občanské společnosti jsou v řadě oblastí nedostatečně aktivní, např. při řešení kriminality/spolupráce s policií nebo při kontrole příslibů/závazků ze strany zastupitelů a vlády.
- ⊕ Potenciální závislost organizací v oblasti sociálních a zdravotních služeb na státu: Tyto organizace jsou příliš zaměřené na klienty a poskytování služeb a nezbyvá jim síla na lobování a prosazování změn ve veřejné politice (na kontrolní roli hlídacích psů). Stát s nimi uzavřel smlouvy („ochočil“ si je) a vnímá je jako subdodavatele. To je postavení, které lze z jistého hlediska považovat za úspěch, ale na druhou stranu je křehké, protože tím vzniká závislost na státu.

▶ IV.2/ DOPORUČENÍ DO BUDOUCNA

Zde uvádíme doporučení, která dávali a diskutovali účastníci Národního semináře. Jsou to doporučení adresovaná jak směrem dovnitř občanské společnosti, tak směrem k veřejné správě či politikům, a vesměs kopírují témata slabých stránek. Podobně jako můžeme hovořit o velké „super-slabině“, můžeme také hovořit o jednom silně rezonujícím „super-doporučení“ – posílit důvěryhodnost občanské společnosti. Ale zatímco „super-slabinu“ vytvořila autorka této zprávy jako zobecnění velké řady dílčích slabin, posílení důvěryhodnosti opakovaně uváděli účastníci Národního semináře, někdy přímo jako souhrnný cíl, pod který by sami řadu zmiňovaných aktivit a doporučení zahrnuli. Ke zvýšení důvěryhodnosti by přispělo:

- ⊕ Nalezení účinných forem komunikace mezi organizacemi.
- ⊕ Zlepšit otevřenost a průhlednost: (a) Zajistit větší publicitu pozitivních příkladů, např. jako kuchařka dobré praxe; (b) vysvětlovat čeho organizace dosáhly a jak použily finanční zdroje, informovat o výsledcích a úspěších, např. jako návod na minimální požadavky výroční zprávy na Internetu; (c) využívat nová média.
- ⊕ Posilovat vzájemnou kontrolu uvnitř občanské společnosti a vytvářet mechanismy veřejné kontroly: etické kodexy, „interní policie“, certifikace (profesní komora pro pracovníky organizací občanské společnosti). Podmínky pro zveřejňování a veřejnou kontrolu má za povinnost vytvářet také stát (např. nadace mají mít výroční zprávy na rejstříkových soudech, ale soudy jsou nečinné, přestože většina nadačních fondů je tam nemá).
- ⊕ Profesionalizovat a vzdělávat organizace občanské společnosti: Získat více profesionálů a udržet je v sektoru, protože činnost založená jen na dobrovolnictví obvykle nestačí; přijímat osvětu a poučení také ze strany firem (např. profesionálové z firem znají PR).
- ⊕ Role zastřešujících organizací: Střechy by měly komunikovat ohledně legislativních opatření s Parlamentem a měly by zastávat zájmy malých organizací, které na tyto aktivity „nemají“.

Některá další doporučení se týkala specificky potřeby budovat partnerství mezi občanskou společností a firmami či veřejnou správou, ať již obecně nebo ve vztahu ke Strukturálním fondům EU.

- ⊕ Partnerská spolupráce: Posílit partnerské vztahy mezi sektory a umět využít již nastavené mechanismy. Pouhé financování není skutečný partnerský vztah a občanské organizace by měly spolupracovat s firmami a veřejnou správou i mimo oblast grantů. Vazby mezi sektory by měly být spíše založené na spolupráci a rovnocennosti.
- ⊕ Strukturální fondy EU: (a) Prosadit globální grant na obnovu a posilování občanské společnosti na období 2007-2013 (posilování kapacit, růst, větší nezávislost organizací občanské společnosti); (b) organizace by měly aktivněji vyhledávat partnerství s firmami a orgány veřejné správy (jako se to po nich dnes chce v programu EU EQUAL); (c) zástupci organizací občanské společnosti by se měli více podílet na pří-

pravě programů, výběru žadatelů, zveřejňování výsledků a kontrole Strukturálních fondů EU; to by přispělo ke kontrole veřejné správy i k většímu vlivu občanských organizací.

Dvě doporučení se věnovala roli organizací občanské společnosti jako „hlídacích psů“ demokracie, oponentů a kritiků vlády:

- ⊕ Zjistit, proč se ekologům povedlo být v roli „hlídacích psů“ víc než jiným organizacím občanské společnosti. Spolupracují na mezinárodní úrovni a získaly tak zahraniční know-how? Umí vytipovat důležité zákony, analyzovat hlasování v parlamentu atd.? Využít odpovědi na tyto otázky pro posílení i jiných typů organizací v „hlídacích“ roli.
- ⊕ Organizace v oblasti poskytování sociálních služeb jsou do značné míry závislé na státu a především věnují veškerou energii právě na zajištění služeb. Bylo by dobré, kdyby kromě tohoto převládajícího typu existoval také druhý typ sociálně zdravotních organizací, které by byly existenčně nezávislé na státu a mohly vykonávat tlak na stát (připomínkování zákonů atd.).

A nakonec ostatní doporučení:

- ⊕ Upozornit vládu na to, že občanská společnost je také v roli zaměstnavatele, a tím získat větší pozornost a podporu vlády.
- ⊕ Propagovat koncept sociální ekonomiky a tím pojmenovat a zdůraznit roli mnoha typů organizací občanské společnosti v hospodářství: v řešení zaměstnávání znevýhodněných skupin obyvatel, v rozvoji místních komunit, v rozvíjení inovativních a dlouhodobě udržitelných podniků v konkrétních místních podmínkách atd.

Komentář k vybraným doporučením

Na Národním semináři zazněla celá řada úvah a doporučení, která jsme se pokusili shrnout výše. Předkládáme je čtenářům a zainteresovaným aktérům občanské společnosti, aby o nich přemýšleli a zkusili na ně navázat. Na mne jako autorku této zprávy nejvíce zapůsobila tři témata, která proto níže stručně komentuji: (a) otázka důvěry a kontroly, (b) konsensus versus konflikt a vliv občanských organizací, (c) ochrana životního prostředí a sociálně zdravotní služby jako „vlajkové lodi“ české občanské společnosti.

(a) Otázka důvěry a kontroly

Někteří účastníci semináře uvažovali tak, že větší veřejná či vzájemná kontrola v občanské společnosti povede k větší transparentnosti a důvěře. Avšak důvěra nemusí být ani tak výsledkem kontroly jako spíše jejím předpokladem. Jakýkoli systém kontroly – pokud by nebyl přímo založen na státní moci a donucení, což se pro občanskou společnost dá označit za potenciálně velmi ohrožující – musí fungovat na základě důvěry. Obě strany tohoto vztahu, jak kontrolované organizace tak veřejnost, musí věřit, že nastavená pravidla jsou spravedlivá a že kontrolní instituce funguje poctivě a nestranně. Bez této základní důvěry bude systém fungovat jen stěží. Důvěra ve spoluobčany i v in-

stituce je v celé české společnosti (a v postkomunistických zemích obecně) velmi nízká – nejde tedy jen o problém občanského sektoru či neziskových institucí.

Z diskuzí účastníků semináře se někdy zdálo, jako by se důvěra dala „vyrobit“, jen stačí publikovat, zveřejňovat a informovat. Ale pokud je na straně příjemce informací nedůvěra, nemusí věřit našim údajům ani vysvětlením a naše publikace bude považovat za propagandu. To neznamená, že informování nemá smysl, ale spíš to, že zde není žádná přímá úměra nebo samozřejmý příčinný vztah. Výsledky tedy nemusí být přímo úměrné vloženému úsilí. Ziskávání důvěry je dlouhodobý proces, přičemž ojedinělý „průšvih“ často může vrátit zpět pozitivní účinky mnoha předchozích snah.

(b) Konsensus versus konflikt a vliv občanských organizací

V celém projektu jsme vnímali vliv organizací občanské společnosti bezproblémově jako pozitivní faktor. Jak ale poukázali účastníci Národního semináře, „vliv“ často nebývá výsledkem konsensu, ale konfliktu. A nejde přitom jen o konflikt s veřejnou správou, politiky či firmami, ale o konflikt uvnitř občanské společnosti. Občanská společnost není konsensuální prostor vzájemné shody, ale je spíše prostorem, kde se formulují a střetávají různé zájmy. Některé občanské organizace jednájí, jako by prosazovaly apriori pozitivní zájem všech, který se však při pohledu „zvenku“ může jevit jako zájem partikulární. S tím souvisí v ČR neustálená otázka veřejného zájmu, který je sice častým argumentem státu, občanských organizací i politických stran, ale o jehož obsahu nepanuje žádná široce přijímaná shoda.

Konečný dopad aktivit občanské společnosti je tedy výsledkem konfliktu, často mezi samotnými aktéry občanské společnosti. Proto může být mnohem přínosnější se při posuzování vlivu občanské společnosti zaměřit spíše na schopnost občanských organizací formulovat témata a nabízet alternativy řešení, než na to, kolik a kterých alternativ nakonec bylo realizováno. Takové pojetí vlivu by konečně více odpovídalo podstatě občanské společnosti jako zdroje různorodosti a iniciativ, který vytváří podhoubí mocenské politiky, nikoli mocenskou politiku samu.

Vnímání občanské společnosti jako prostoru konsensu stálo do značné míry za koncepcí Indexu (hlavně v dimenzích hodnoty a vliv), ale je také součástí toho, jak se obvykle vnímá občanská společnost v ČR. Je možné položit si otázku, zda by nás méně otravovaly a zklamávaly neshody, rivalita a „nedostatek komunikace“ mezi organizacemi občanské společnosti, kdybychom neočekávali neustálý konsensus jako jednu ze základních norem.

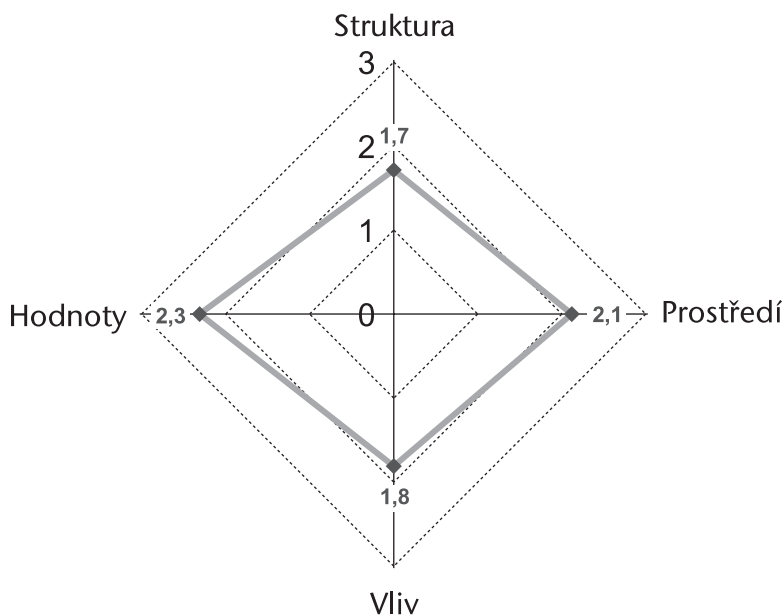
(c) Ochrana životního prostředí a sociálně zdravotní služby jako „vlajkové lodi“

Ochrana životního prostředí a poskytování sociálně zdravotních služeb se v průběhu projektu vyprofilovaly jako dvě oblasti, kde je občanská společnost aktivnější i úspěšnější než jinde (zde odhlížíme od působení jinak velmi vlivných odborů a profesních svazů). Účastníci Národního semináře obdivovali úspěchy ekologických organizací při lobování a ovlivňování zákonů i jejich širší přesah do oblasti zapojování občanů do rozhodování a schopnost kontrolovat na národní úrovni jednání státu a firem. Naproti tomu v sociálně zdravotní oblasti sice pozitivně hodnotili to, jak se občanské organizace dokázaly etablovat jako poskytovatelé služeb, ale zároveň v tom spatřovali závislost na státu a postrádali odstup od státu a aktivitu v roli „hlídacích psů“.

Srovnání působení organizací občanské společnosti v obou oblastech by mohlo být velmi užitečné, i když přesahuje hranice této zprávy. Je rozdíl způsoben odlišnými zahraničními vzory, odlišnou mediální taktikou a využíváním odlišných způsobů „mobilizace veřejnosti“? Může být důvodem to, že v poskytování sociálně zdravotních služeb mají silné místo církevní právnické osoby, které vyzdvihují hodnotu pomoci bližnímu spíše než hodnotu občanství a občanské participace? Nebo je důvodem to, že sféra poskytování sociálních služeb je tradičně monopolizována státem a organizace občanské společnosti mohou v nejlepším aspirovat na slabší smluvní partnery veřejné správy?

» V./ ZÁVĚR

Diagram, který vizuálně znázorňuje stav české občanské společnosti v podobě diamantu, je poměrně vyvážený a středně velký obrazec. To znamená, že v žádné ze čtyř dimenzí neleží dramatická slabina a že občanská společnost v České republice – tak jak byla studována a posuzována v tomto projektu – je poměrně vyvážená a stabilní sféra.

Obrázek 4: Diamant občanské společnosti v České republice 2004

Hodnocení stavu občanské společnosti se pohybuje okolo hodnoty 2. Za posledních deset let tedy již bylo dosaženo slušného rozvoje, ale do ideálních 3 bodů ještě zbývá nemalá cesta. Při dalším rozvoji občanské společnosti v ČR by bylo potřeba se zaměřit především na strukturu občanské společnosti – zvýšit počty členství, rozsah dárcovství a dobrovolnictví, schopnost komunikace a samoregulace uvnitř občanské společnosti – a její vliv – posílit kontrolní aktivity, být silnějším partnerem státu i firem, umět lépe pomáhat občanům, vybudovat si větší důvěru u veřejnosti.

Dvě nejslabší dimenze, vliv a struktura, spolu přitom úzce souvisí. Vliv je slabý, a to přestože se občanská společnost poměrně výrazně profiluje z hlediska hodnot a má tedy „co prosazovat“. Ani prostředí by podle výsledného diamantu většímu vlivu bránit nemuselo. Klíč můžeme vidět v poněkud slabší struktuře občanské společnosti, ve které se dosud angažuje relativně málo lidí, která nemůže spoléhat na silnou podporu veřejnosti a má (částečně proto) také slabší finanční zázemí. Většímu vlivu také logicky

brání špatné vztahy mezi organizacemi občanské společnosti, malý počet a slabá autorita zastřešujících organizací a pod.

Zajímavé je také srovnání nejslabší a nejsilnější dimenze, tedy struktury a hodnot. Hodnoty vyšly jako nejsilnější dimenze Diamantu. Ještě výše však byla tato dimenze hodnocena při spontánním hlasování Poradní skupiny, a to na 2,6 bodu. Hodnoty občanské společnosti tedy máme tendenci posuzovat velmi kladně, možná je až „nadsazovat“, což patrně souvisí s pojetím občanské společnosti jako sféry samozřejmě pozitivních občanských hodnot. Avšak tato hodnotově silně vyvinutá občanská společnost jen pokulhává na slabých „nohách struktury“, které by ji měly nést. Můžeme si představovat, že kdyby se hodnotově silná občanská společnost mohla opřít o silnou strukturu, měla by také mnohem větší vliv.

Avšak mezi hodnotami a strukturou může být i opačný vztah. Dalo by se uvažovat tak, že pokud jsou hodnoty organizací občanské společnosti natolik silné, že se neshodují s hodnotami a preferencemi většinové populace, ani s hodnotami vlády nebo firem, potom je zde jen omezený prostor pro posílení struktury. Občanská společnost s „přebujelými“, i když pozitivními, hodnotami se může natolik vzdálit občanské základně, že zde nebude potenciál pro posilování struktury. Struktura občanské společnosti v ČR byla od počátku 90. let budována s pomocí zahraničních zdrojů, takže zde nebyl tlak na konformitu hodnot a cílů organizací občanské společnosti a jejich domácí „základny“ – tedy občanů, firem či vlády – a mohlo docházet k jistému odcizení některých typů organizací.

Zmíněná konformita se neslučuje s představou občanské společnosti jako jakéhosi demokratického předvoje společnosti. Přitom přesně tak se často lidé v některých občanských organizacích vnímají a tak je někdy vnímá také veřejnost a některé politické strany – jako věčné buřiče nebo kazatele. Pokud přistoupíme na to, že určitá shoda mezi hodnotami organizací občanské společnosti a hodnotami populace je dobrá a nutná pro rozvoj občanské společnosti, zůstává míra této konformity otevřenou otázkou. Odpověď na ni však zároveň může být klíčem k budoucímu rozvoji české občanské společnosti.

Budoucí aktivity v rámci Indexu občanské společnosti

Nadace rozvoje občanské společnosti se bude snažit popularizovat tuto publikaci jak mezi organizacemi občanské společnosti, tak mezi publikem, které je s těmito tématy méně obeznámené – mezi vládou, úředníky v centru i na krajích a politiky. Tato publikace by také měla sloužit jako užitečný referenční text pro studenty občanské společnosti a spojených témat. NROS bude také iniciovat jednání s těmi členy Poradní skupiny (nebo jinými zainteresovanými aktéry), kteří by měli zájem se výsledkem Indexu dále zabývat a pomáhat s následnými aktivitami (jako např. upřesnit doporučení, která plynou z Indexu, a pokusit se je prosadit).

Tato publikace v anglické verzi bude sloužit jako základ pro mezinárodní srovnání v rámci celého projektu Civil Society Index. Česká republika byla **první** z více než 50 zemí zapojených do projektu, která vytvořila výsledný Diamant a uspořádala Národní seminář, a bude také mezi prvními, které vydají zprávu z výzkumu. Ostatní země budou své projekty dokončovat v průběhu roku 2005. Mezinárodní srovnání je již úkolem

organizace CIVICUS a na výslednou studii se můžeme těšit pravděpodobně až v roce 2006. V březnu 2006 by se mělo konat setkání všech národních týmů, které se podílely na Indexu občanské společnosti. CIVICUS chce metodologii projektu na základě současných zkušeností a poznatků zdokonalit a projekt v budoucích letech zopakovat.

Náš tým spolupracoval v rámci Indexu především s Polskem a částečně s Německem. Objevují se první plány, jak by bylo možné koncepci projektu pozměnit a použít pro skromnější srovnávací výzkum v rámci střední Evropy. I kdyby se však další kolo Indexu po dvou či třech letech neopakovalo, věříme, že současný Index občanské společnosti ČR 2004 byl přínosem.

» SEZNAM PŘÍLOH

Příloha 1	Přehled indikátorů a popis bodového hodnocení
Příloha 2	Přehled metod
Příloha 3	Shrnutí případových studií
Příloha 4	Vliv občanské společnosti na národní rozpočet
Příloha 5	Společenská odpovědnost firem

» PŘÍLOHA 1: PŘEHLED INDIKÁTORŮ A POPIS BODOVÉHO HODNOCENÍ

▶ 1. / STRUKTURA

▶ 1.1./ ŠÍŘE PARTICIPACE LIDÍ V OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI

Jak rozšířená je účast občanů v občanské společnosti (OS)? Jaká část občanů se účastní aktivit OS?

1.1.1. Nestranické politické aktivity

Jaké procento lidí se podílelo na nestranické politické aktivitě (napsat dopis do novin, podepsat petici, účastnit se demonstrace)?

Velmi malá menšina (méně než 10 %)	Skóre 0
Menšina(10 % až 30 %)	Skóre 1
Významná část (31 % až 65 %)	Skóre 2
Velká většina (více než 65 %)	Skóre 3

1.1.2. Dárcovství

Jaké procento lidí daruje na dobročinné účely?

Velmi malá menšina (méně než 10 %)	Skóre 0
Menšina(10 % až 30 %)	Skóre 1
Významná část (31 % až 65 %)	Skóre 2
Velká většina (více než 65 %)	Skóre 3

1.1.3. Členství v organizacích OS

Jaké procento lidí je členem alespoň jedné organizace OS?

Malá menšina(méně než 30 %)	Skóre 0
Menšina(30 % až 50 %)	Skóre 1
Většina (51 % až 65 %)	Skóre 2
Velká většina (více než 65 %)	Skóre 3

1.1.4. Dobrovolná práce

Jaké procento lidí se účastní dobrovolné práce (alespoň jednou ročně)?

Velmi malá menšina(méně než 10 %)	Skóre 0
Malá menšina(10 % až 30 %)	Skóre 1
Menšina(31 % až 50 %)	Skóre 2
Většina(více než 50 %)	Skóre 3

1.1.5. Komunitní aktivity

Jaké procento lidí se účastnilo společných komunitních aktivit během minulého roku (např. účast na komunitním setkání, na komunitní akci nebo na společném úsilí vyřešit komunitní problém)?

Malá menšina(méně než 30 %)	Skóre 0
Menšina(30 % až 50 %)	Skóre 1
Většina(51 % až 65 %)	Skóre 2
Velká většina(více než 65 %)	Skóre 3

1.2./ INTENZITA PARTICIPACE LIDÍ V OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI

Jak intenzivní je účast občanů v OS? Jak často, v jakém rozsahu se podílí na aktivitách OS?

1.2.1. Dárcovství

Kolik (tj. jaké procento osobního příjmu) věnují dárci na dobročinné účely v průměru za rok?

Méně než 1 %	Skóre 0
1 % až 2 %	Skóre 1
2.1 % až 3 %	Skóre 2
Více než 3 %	Skóre 3

1.2.2. Dobrovolnictví

Kolik hodin za měsíc v průměru věnují dobrovolníci dobrovolné práci?

Méně než 2 hodiny	Skóre 0
2 až 5 hodin	Skóre 1
5.1 až 8 hodin	Skóre 2
Více než 8 hodin	Skóre 3

1.2.3. Členství v organizacích OS

Jaké procento členů organizací OS patří k více než jedné organizaci?

Malá menšina(méně než 30 %)	Skóre 0
Menšina(30 % až 50 %)	Skóre 1
Většina(51 % až 65 %)	Skóre 2
Velká většina(více než 65 %)	Skóre 3

➤ 1.3./RŮZNORODOST OBČANSKÉ SPOLEČNOSTI

Jak různorodá/reprezentativní je sféra občanské společnosti? Účastní se všechny společenské skupiny v OS přiměřeně? Nepřevážují některé skupiny nebo jiné chybí?

1.3.1. Zastoupení sociálních skupin mezi členy organizací OS

Do jaké míry reprezentují organizace OS všechny významné sociální skupiny (ženy, venkovské obyvatele, chudé občany, menšiny)?

Významné sociální skupiny mezi organizacemi OS chybí.	Skóre 0
Významné sociální skupiny mezi organizacemi OS převážně chybí.	Skóre 1
Významné sociální skupiny jsou mezi organizacemi OS podreprezentované.	Skóre 2
Organizace OS přiměřeně reprezentují všechny sociální skupiny. Žádná skupina není viditelně podreprezentovaná.	Skóre 3

1.3.2. Zastoupení sociálních skupin ve vedení organizací

Do jaké míry je vedení organizací OS různorodé? Do jaké míry reprezentuje vedení organizací OS všechny významné sociální skupiny (ženy, venkovské obyvatele, chudé občany, menšiny)?

Významné sociální skupiny ve vedení organizací OS chybí.	Skóre 0
Významné sociální skupiny ve vedení organizací OS převážně chybí.	Skóre 1
Významné sociální skupiny jsou ve vedení organizací OS podreprezentované.	Skóre 2
Vedení organizací OS přiměřeně reprezentuje všechny sociální skupiny. Žádná skupina není viditelně podreprezentovaná.	Skóre 3

1.3.3. Rozmístění organizací na území státu

Jak jsou organizace OS rozmístěné na území ČR?

Organizace OS jsou silně soustředěné ve velkých městech.	Skóre 0
Organizace OS jsou většinou soustředěné v městských oblastech.	Skóre 1
Organizace OS existují všude, kromě odlehlých částí území.	Skóre 2
Organizace OS existují na celém území.	Skóre 3

➤ 1.4./ÚROVEŇ ORGANIZACE

Jak dobře organizovaná je OS? Jaká infrastruktura pro OS existuje?

1.4.1. Existence zastřešujících organizací

Jaké procento organizací OS patří k zastřešující organizaci, platformě nebo asociaci?

Malá menšina(méně než 30 %)	Skóre 0
Menšina(30 % až 50 %)	Skóre 1
Většina(51 % až 70 %)	Skóre 2
Velká většina(více než 70 %)	Skóre 3

1.4.2. Efektivita zastřešujících organizací

Jak efektivní jsou zastřešující organizace v dosahování svých definovaných cílů?

Zcela neefektivní (nebo neexistující)	Skóre 0
Většinou neefektivní	Skóre 1
Poměrně neefektivní	Skóre 2
Efektivní	Skóre 3

1.4.3. Vlastní regulace uvnitř sektoru

Je mezi organizacemi OS snaha o sebe-regulaci? Jak efektivní a vynutitelné jsou existující sebe-regulační mechanismy? Jaké procento organizací OS se hlásí ke společnému předpisu jednání (etický kód, kodex správného jednání ap.)?

Mezi organizacemi OS nejsou snahy o sebe-regulaci.	Skóre 0
Předběžné snahy o sebe-regulaci se objevují, ale jen malá menšina organizací OS se jich účastní a dopad je velmi omezený.	Skóre 1
Určité mechanismy sebe-regulace existují, ale podílí se na nich jen některé sektory OS a neexistuje efektivní způsob vynucení. Dopad je proto omezený.	Skóre 2
Mechanismy sebe-regulace organizací OS existují a fungují docela efektivně. Můžeme vidět zřejmý dopad na chování organizací OS.	Skóre 3

1.4.4. Podpůrná infrastruktura⁷¹

Jaká je úroveň podpůrné infrastruktury pro OS? Kolik existuje organizací, které se podporou zabývají? Jsou efektivní?

Podpůrná infrastruktura pro OS neexistuje.	Skóre 0
Podpůrná infrastruktura pro OS je velmi omezeného rozsahu.	Skóre 1
Podpůrná infrastruktura existuje pro některé sektory OS a rozšiřuje se.	Skóre 2
Existuje dobře rozvinutá podpůrná infrastruktura OS.	Skóre 3

1.4.5. Mezinárodní propojení

Jaká část organizací OS má mezinárodní vazby (tj. jsou členy mezinárodních sítí, účastní se mezinárodních událostí)?

⁷¹ „Podpůrná infrastruktura“ podle zadání zahrnuje organizace, které se zabývají podporou organizací OS, poskytují informace, poradenství, technickou pomoc a servis, publikují časopisy, vedou seznamy a informační databáze atd.

Jen pár "elitních" organizací OS má mezinárodní vazby.	Skóre 0
Omezený počet (hlavně národních) organizací OS má mezinárodní vazby.	Skóre 1
Menší počet (hlavně národních) organizací OS má mezinárodní vazby.	Skóre 2
Významný počet organizací OS z různých sektorů a z různých úrovní (grassroots i národní) má mezinárodní vazby.	Skóre 3

1.5./VZÁJEMNÉ VZTAHY UVNITŘ OBČANSKÉHO SEKTORU

Jak silné a produktivní jsou vztahy mezi aktéry OS?

1.5.1. Komunikace v OS

Nakolik spolu aktéři OS komunikují?

Do velmi malé míry	Skóre 0
Do malé míry	Skóre 1
Středně	Skóre 2
Do významné míry	Skóre 3

1.5.2. Spolupráce mezi organizacemi OS

Do jaké míry spolu aktéři OS spolupracují na věcech společného zájmu? Můžeme najít příklady mezi-sektorových koalic (kolem určitého problému nebo společného zájmu)?

Aktéři OS spolu na společných problémech nespolečně pracují. Nemůžeme najít příklady mezi-sektorových koalic organizací OS.	Skóre 0
Spolupráce aktérů OS na společných problémech je velmi vzácná. Můžeme najít jen velmi málo příkladů mezi-sektorových koalic organizací OS.	Skóre 1
Aktéři OS spolu někdy spolupracují na společných problémech. Některé příklady mezi-sektorových koalic organizací OS můžeme najít.	Skóre 2
Aktéři OS spolu na společných problémech pravidelně pracují. Můžeme najít četné příklady mezi-sektorových koalic organizací OS.	Skóre 3

1.6./ZDROJE OBČANSKÉHO SEKTORU

Mají organizace OS adekvátní zdroje, aby mohly dosahovat svých cílů?

1.6.1. Finanční zdroje

Jak adekvátní je úroveň finančních zdrojů pro organizace OS?

V průměru trpí organizace OS vážnými problémy s financováním.	Skóre 0
V průměru mají organizace OS neadekvátní finanční zdroje pro dosahování svých cílů.	Skóre 1
V průměru mají organizace OS většinu finančních zdrojů, které potřebují pro dosahování svých cílů.	Skóre 2
V průměru mají organizace OS adekvátní a jistou základnu finančních zdrojů.	Skóre 3

1.6.2. Lidské zdroje

Jak adekvátní je úroveň lidských zdrojů pro organizace OS?

V průměru trpí organizace OS vážnými problémy s lidskými zdroji.	Skóre 0
V průměru mají organizace OS neadekvátní lidské zdroje pro dosahování svých cílů.	Skóre 1
V průměru mají organizace OS většinu lidských zdrojů, které potřebují pro dosahování svých cílů.	Skóre 2
V průměru mají organizace OS adekvátní a jistou základnu lidských zdrojů.	Skóre 3

1.6.3. Technické zázemí

Jak adekvátní je úroveň technického zázemí organizací OS?

V průměru trpí organizace OS vážnými problémy s technickým zázemím.	Skóre 0
V průměru mají organizace OS neadekvátní technické zázemí pro dosahování svých cílů.	Skóre 1
V průměru mají organizace OS většinu technického zázemí, které potřebují pro dosahování svých cílů.	Skóre 2
V průměru mají organizace OS adekvátní a stabilní technické zázemí.	Skóre 3

▶ 2. / PROSTŘEDÍ

▶ 2.1./ POLITICKÝ KONTEXT

Jaká je politická situace v ČR a její dopad na OS?

2.1.1. Politická práva

Jak výrazná jsou omezení občanských politických práv (např. účastnit se svobodně politiky, svobodné a spravedlivé volby, svoboda vytvářet politické strany)?

Politická práva občanů jsou silně omezena. Občané se nemohou účastnit politiky.	Skóre 0
Politická práva občanů a jejich účast v politice jsou poněkud omezeny.	Skóre 1
Občané mají významná politická práva a skutečné možnosti politické účasti. Existují malá a izolovaná omezení plných politických práv občanů a jejich možnosti účastnit se politiky.	Skóre 2
Lidé mají plnou svobodu a volbu užít svá politická práva a skutečně se účastnit politiky.	Skóre 3

2.1.2. Politická soutěž

Jaký je systém politických stran z hlediska počtu stran, ideologického spektra, institucionalizace a soutěže politických stran?

Systém jedné strany.	Skóre 0
Malý počet stran založených na osobních kontaktech a klientelismu.	Skóre 1
Mnohost stran, které jsou však slabě institucionalizované a/nebo ideologicky nevyhraněné.	Skóre 2
Silná soutěž více stran, dobře institucionalizovaných a ideologicky rozrůzněných.	Skóre 3

2.1.3. *Vláda zákona*

Do jaké míry v ČR platí vláda zákona?

Občané a stát na zákon nedbají.	Skóre 0
Existuje nízká důvěra v zákon a častá porušení zákona ze strany občanů a státu.	Skóre 1
Existuje mírná důvěra v zákon. Porušení zákona ze strany občanů a státu jsou docela častá.	Skóre 2
Společnosti vládnou spravedlivé a předvídatelné zákony, kterými se obecně všichni řídí.	Skóre 3

2.1.4. *Korupce*

Jaká je míra vnímané korupce ve veřejném sektoru?

Vysoká	Skóre 0
Značná	Skóre 1
Střední	Skóre 2
Nízká	Skóre 3

2.1.5. *Efektivní stát*

Do jaké míry je stát schopen plnit své definované funkce?

Státní aparát zkolaboval nebo je zcela neefektivní (např. vinou politické, ekonomické nebo společenské krize).	Skóre 0
Schopnost státního aparátu je velice omezená.	Skóre 1
Státní aparát je funkční, ale je vnímán jako nekompetentní nebo nereagující (na potřeby občanů).	Skóre 2
Státní aparát je plně funkční a je vnímán, že působí ve veřejném zájmu.	Skóre 3

2.1.6. *Decentralizace*

Do jaké míry jsou veřejné výdaje přesunuty na regionální a obecní úroveň veřejné správy?

Regionální a obecní podíl na veřejných výdajích je méně než 20 %.	Skóre 0
Regionální a obecní podíl na veřejných výdajích je mezi 20 a 34,9 %.	Skóre 1
Regionální a obecní podíl na veřejných výdajích je mezi 35 a 49,9 %.	Skóre 2
Regionální a obecní podíl na veřejných výdajích je 50 % a více.	Skóre 3

➤ 2.2./ ZÁKLADNÍ LIDSKÁ PRÁVA A SVOBODY

Do jaké míry jsou základní svobody zajištěny v zákonu a v praxi?

2.2.1. *Občanské svobody*

Do jaké míry jsou občanské svobody (např. svoboda slova, sdružování, shromažďování) zajištěny v zákonu a v praxi?

Občanské svobody jsou systematicky porušovány.	Skóre 0
Občanské svobody jsou často porušovány.	Skóre 1
Občanské svobody jsou porušovány v ojedinělých případech.	Skóre 2
Občanské svobody jsou v zákonu a v praxi plně zajištěné.	Skóre 3

2.2.2. Právo na informace

Do jaké míry je garantovaný přístup veřejnosti k informacím? Jak přístupné jsou veřejnosti vládní dokumenty?

Přístup k informacím negarantuje žádný zákon. Přístup občanů k informacím je velmi omezený.	Skóre 0
Přístup občanů k vládním dokumentům je omezený, ale zvětšuje se.	Skóre 1
Legislativa ohledně přístupu k informacím existuje, ale v praxi je obtížné získat vládní dokumenty.	Skóre 2
Vládní dokumenty jsou široce a snadno veřejnosti dostupné.	Skóre 3

2.2.3. Svoboda tisku

Do jaké míry je zajištěna svoboda tisku v zákonu a v praxi?

Svoboda tisku je systematicky porušována.	Skóre 0
Svoboda tisku je často porušována.	Skóre 1
Svoboda tisku je porušována ve výjimečných případech.	Skóre 2
Svoboda tisku je plně zajištěna v zákonu i v praxi.	Skóre 3

2.3./ SOCIÁLNĚ-EKONOMICKÝ KONTEXT

Jaká je sociálně-ekonomická situace v ČR a jaký je její dopad na OS?

2.3.1. Sociálně-ekonomický kontext

Do jaké míry představují sociálně-ekonomické podmínky v ČR překážku pro efektivní OS?

Sociální a ekonomické podmínky představují vážnou překážku pro efektivní fungování OS. Více než 5 z následujících podmínek platí:

1. Široce rozšířená chudoba (např. více než 40 % lidí žije za méně než 2 USD na den)
2. Občanská válka (ozbrojený konflikt v posledních 5 letech)
3. Vážný etnický nebo náboženský konflikt
4. Vážná ekonomická krize (např. velikost zahraničního dluhu je více než HDP)
5. Vážná společenská krize (za poslední 2 roky)
6. Vážné sociálně-ekonomické nerovnosti (Gini koeficient > 0.4)
7. Rozšířená negramotnost dospělých (nad 40 %)
8. Nedostatek IT infrastruktury (tj. méně než 5 stanic na 10.000obyv.) **Score 0**

Sociální a ekonomické podmínky významně omezují efektivní fungování OS. 3-5 z uvedených podmínek platí. **Score 1**

Sociální a ekonomické podmínky poněkud omezují efektivní fungování OS. 1-2 z uvedených podmínek platí. **Score 2**

Sociální a ekonomické podmínky nepředstavují překážku pro efektivní fungování OS. Žádná z uvedených podmínek neplatí. **Score 3**

2.3.1.1. Chudoba

2.3.1.2. Občanská válka

2.3.1.3. Závažný etnický nebo náboženský konflikt

2.3.1.4. Vážná hospodářská krize

2.3.1.5. Závažná společenská krize

2.3.1.6. Závažné socio-ekonomické nerovnosti

2.3.1.7. Negramotnost

2.3.1.8. Chybějící informační technologie

➤ 2.4./ SOCIOKULTURNÍ KONTEXT

Do jaké míry jsou sociokulturní normy a postoje vhodné nebo naopak škodlivé pro OS?

2.4.1. Důvěra

Do jaké míry si členové společnosti navzájem důvěřují?

Vztahy mezi členy společnosti charakterizuje nedůvěra (např. méně než 10 % lidí důvěřuje podle indikátoru důvěry World Values Survey). **Skóre 0**

Mezi členy společnosti je rozšířená nedůvěra (např. 10 % až 30 % lidí důvěřuje podle indikátoru důvěry WVS). **Skóre 1**

Mezi členy společnosti je mírná důvěra (např. 31 % až 50 % lidí důvěřuje podle indikátoru důvěry WVS). **Skóre 2**

Mezi členy společnosti je vysoká důvěra (např. více než 50 % lidí důvěřuje podle indikátoru důvěry WVS). **Skóre 3**

2.4.2. Tolerance

Jak tolerantní jsou členové společnosti?

Společnost charakterizuje rozšířená netolerance (např. průměrné skóre indikátoru odvozeného od WVS je 3.0 nebo výše).	Skóre 0
Společnost charakterizuje nízká míra tolerance (např. zmíněný indikátor mezi 2.0 a 2.9).	Skóre 1
Společnost charakterizuje střední míra tolerance (např. zmíněný indikátor mezi 1.0 a 1.9).	Skóre 2
Společnost charakterizuje vysoká míra tolerance (např. zmíněný indikátor je méně než 1.0)	Skóre 3

2.4.3. Veřejný duch

Jak silný je pocit veřejného ducha mezi členy společnosti?

Velmi nízká míra veřejného ducha ve společnosti (indikátor méně než 1.5)	Skóre 0
Nízká míra veřejného ducha (indikátor mezi 1.5 a 2.5)	Skóre 1
Střední míra veřejného ducha (indikátor mezi 2.6 a 3.5)	Skóre 2
Vysoká míra veřejného ducha (např. průměrné skóre indikátoru odvozeného od WVS je výše než 3.5)	Skóre 3

➤ 2.5./PRÁVNÍ PROSTŘEDÍ

Nakolik napomáhá či zamezuje existující právní prostředí rozvoji OS?

2.5.1. Registrace organizací OS

Jak vstřícný je proces registrace organizací OS? Je to proces (1) jednoduchý, (2) rychlý, (3) nenákladný, (4) podle zákonných předpisů, (5) uplatňovaný na všechny stejně?

Proces registrace organizací OS není vůbec vstřícný. 4-5 z uvedených znaků chybí.	Skóre 0
Proces registrace organizací OS není příliš vstřícný. 2-3 z uvedených znaků chybí.	Skóre 1
Proces registrace organizací OS se dá považovat za relativně vstřícný. 1 z uvedených znaků chybí.	Skóre 2
Proces registrace organizací OS je vstřícný. Žádný z uvedených znaků nechybí.	Skóre 3

2.5.2. Svoboda organizací OS kritizovat vládu

Do jaké míry mohou organizace OS kritizovat vládu a věnovat se obhajobě zájmů a práv (advocacy)?

Organizace OS se nemohou věnovat obhajobě zájmů nebo kritizovat vládu.	Skóre 0
Existují přehnaná a/nebo vágně definovaná omezení na obhajobu zájmů.	Skóre 1
Omezení obhajoby zájmů ze strany organizací OS jsou minimální a jasně definovaná, jako např. zákaz politických kampaní.	Skóre 2
Organizace OS se mohou svobodně věnovat obhajobě zájmů a kritice vlády.	Skóre 3

2.5.3. Daňové výhody

Jak vstřícný je daňový systém vůči organizacím OS? Jak široký či úzký je rozsah organizací OS, které mají nárok na daňové úlevy, pokud vůbec? Jak velké jsou to výjimky?

Daňový systém brzdí organizace OS, nemají žádné úlevy.	Skóre 0
Daňový systém je pro organizace OS zátěží. Daňové úlevy jsou jen pro úzké pole organizací (např. humanitární) nebo jen pro vymezené zdroje příjmu (nap. granty nebo dary).	Skóre 1
Daňový systém obsahuje některé pobídky ve prospěch organizací OS. Z úlev je vyloučena jen malá množina organizací a/nebo úlevy se nevztahují jen na některé aktivity či druhy daní.	Skóre 2
Daňový systém je vůči organizacím OS vstřícný. Úlevy a preference jsou možné z různých daní a aktivit a omezené jen v přiměřených případech.	Skóre 3

2.5.4 Daňové výhody pro dárcovství (filantropii)

Jak široce dostupné jsou daňové odpočty a jiné daňové výhody, které mají podporovat individuální a firemní dárcovství?

Žádné daňové výhody na dobročinné dárcovství nejsou dostupné jednotlivcům ani firmám.	Skóre 0
Daňové výhody jsou dostupné pro velmi omezenou množinu účelů nebo typů organizací.	Skóre 1
Daňové výhody jsou dostupné pro docela širokou množinu účelů nebo typů organizací.	Skóre 2
Významné daňové výhody jsou dostupné pro širokou množinu účelů nebo typů organizací.	Skóre 3

➤ 2.6./VZTAH MEZI OBČANSKOU SPOLEČNOSTÍ A STÁTEM

Jaký je charakter a kvalita vztahů mezi OS a státem?

2.6.1. Autonomie OS

Do jaké míry může OS existovat a fungovat nezávisle na státu? Do jaké míry mohou organizace OS fungovat bez přehnaného vměšování ze strany vlády? Je vládní dohled rozumně projektovaný a omezený na ochranu legitimních veřejných zájmů?

Stát kontroluje (ovládá) OS.	Skóre 0
Organizace OS jsou předmětem častého nechtěného vměšování do jejich aktivit.	Skóre 1
Stát akceptuje existenci nezávislé OS, ale organizace OS jsou předmětem občanského nechtěného vměšování ze strany vlády.	Skóre 2
Organizace OS fungují svobodně. Jsou předmětem jen rozumného dohledu, který souvisí s jasnými a legitimními veřejnými zájmy.	Skóre 3

2.6.2. Dialog mezi OS a státem

Do jaké míry vstupuje stát do dialogu s OS? Jak institucionalizovaná jsou pravidla a podmínky dialogu, pokud existují? Umožňují pravidla zahrnout všechny důležité aktéry (inkluzivita)?

Mezi OS a státem není žádný skutečný dialog.	Skóre 0
Stát vstupuje do dialogu jen ad hoc a s malým okruhem organizací OS.	Skóre 1
Stát vstupuje do dialogu s relativně širokým okruhem organizací, ale převážně jen ad hoc.	Skóre 2
Existují mechanismy pro systematický dialog mezi státem a širokým a různorodým okruhem organizací OS.	Skóre 3

2.6.3. Podpora OS ze strany státu

Jak úzký či široký je okruh organizací OS, které dostávají zdroje od státu (formou grantů, smluv ap.)?

Míra státních zdrojů směřujících k organizacím OS je nevýznamná.	Skóre 0
Jen velmi omezený okruh organizací OS dostává státní zdroje.	Skóre 1
Středně velký okruh organizací OS dostává státní zdroje.	Skóre 2
Stát směřuje významné množství zdrojů velkému okruhu organizací OS.	Skóre 3

2.7./VZTAH MEZI OBČANSKOU SPOLEČNOSTÍ A FIREMNÍM SEKTOREM

Jaký je charakter a kvalita vztahů mezi OS a firmami (soukromým sektorem)?

2.7.1. Postoj firemního sektoru

Jaký je celkově postoj firem k aktérům OS?

Celkově nepřátelský	Skóre 0
Celkově lhostejný	Skóre 1
Celkově pozitivní	Skóre 2
Celkově vstřícný	Skóre 3

2.7.2. Společenská odpovědnost firem

Jak rozvinutý je pojem společenské odpovědnosti firem (corporate social responsibility, CSR) a související aktivity?

Velké firmy se o dopad jejich činnosti na společnost a životní prostředí nestarají.	Skóre 0
Velké firmy o společenské odpovědnosti jen hovoří, ale na negativní dopady své činnosti se často neohlíží.	Skóre 1
Velké firmy se začínají zajímat o negativní dopady své činnosti.	Skóre 2
Velké firmy přijímají účinná opatření ke snížení negativních dopadů své činnosti.	Skóre 3

2.7.3. Firemní filantropie

Jak úzký či široký je okruh organizací OS, které dostávají podporu z firemního sektoru?

Firemní filantropie je bezvýznamná.	Skóre 0
Jen velmi omezený okruh organizací OS dostává finanční zdroje z firemního sektoru.	Skóre 1
Středně velký okruh organizací OS dostává finanční zdroje z firemního sektoru	Skóre 2
Firemní sektor poskytuje zdroje velkému okruhu organizací OS.	Skóre 3

▶ 3. / HODNOTY

▶ 3.1./ Demokracie

Do jaké míry aktéři OS praktikují a podporují demokracii?

3.1.1. Demokratická praxe uvnitř organizací OS

Do jaké míry praktikují organizace OS interní demokracii? Kolik kontroly mají členové nad rozhodováním organizací? Je vedení voleno v demokratických volbách?

Velká většina (tj. více než 75 %) organizací OS nepraktikuje interní demokracii (např. členové nemají kontrolu nad rozhodováním, v organizacích je nepotismus atp.).	Skóre 0
Většina organizací OS (tj. více než 50 %) nepraktikuje interní demokracii (např. členové nemají kontrolu nad rozhodováním, v organizacích je nepotismus atp.).	Skóre 1
Většina organizací OS (tj. více než 50 %) praktikuje interní demokracii (např. členové mají významný vliv na rozhodování, vedení je voleno v demokratických volbách).	Skóre 2
Velká většina organizací OS (tj. více než 75 %) praktikuje interní demokracii (např. členové mají významný vliv na rozhodování, vedení je voleno v demokratických volbách).	Skóre 3

3.1.2. Aktivity občanské společnosti podporující rozvoj demokracie

Jak aktivně podporuje OS demokracii ve společnosti?

Nemá aktivní roli, žádné významnější aktivity OS v této oblasti nemůžeme najít.	Skóre 0
Můžeme najít jen pár aktivit OS v této oblasti. Jejich viditelnost je malá a těmto otázkám OS jako celek nepřičítá velký význam.	Skóre 1
Můžeme najít řadu aktivit OS. Chybí jim však široká podpora a/nebo veřejná viditelnost.	Skóre 2
OS je vůdčí silou v podpoře demokratické společnosti. Aktivity OS v této oblasti se těší široké podpoře a/nebo silné veřejné viditelnosti.	Skóre 3

▶ 3.2./ PRŮHLEDNOST (TRANSPARENTNOST)

Do jaké míry aktéři OS praktikují a podporují průhlednost?

3.2.1. Korupce v občanské společnosti

Jak rozšířená je v OS korupce?

Příklady zkorumpovaného chování jsou v OS velmi časté.	Skóre 0
Příklady zkorumpovaného chování v OS jsou časté.	Skóre 1
Příklady zkorumpovaného chování v OS jsou občasné	Skóre 2
Příklady zkorumpovaného chování v OS jsou výjimečné.	Skóre 3

3.2.2. Finanční transparentnost organizací OS

Kolik organizací OS je finančně průhledných? Jaké procento zveřejňuje své závěrečné účty (výroční zpráva)?

Malá menšina organizací OS (méně než 30 %) zveřejňuje výroční zprávu.	Skóre 0
Menšina organizací (30 % -50 %) zveřejňuje výroční zprávu.	Skóre 1
Malá většina organizací (51 % -65 %) zveřejňuje výroční zprávu.	Skóre 2
Velká většina organizací (více než 65 %) zveřejňuje výroční zprávu.	Skóre 3

3.2.3. Aktivity občanské společnosti na podporu průhlednosti

Nakolik OS aktivně podporuje průhlednost vlády a firem?

Nemá aktivní roli, žádné významnější aktivity OS v této oblasti nemůžeme najít.	Skóre 0
Můžeme najít jen pár aktivit OS v této oblasti. Jejich viditelnost je malá a těmto otázkám OS jako celek nepřičítá velký význam.	Skóre 1
Můžeme najít řadu aktivit OS. Chybí jim však široká podpora a/nebo veřejná viditelnost.	Skóre 2
OS je vůdčí silou v podpoře průhlednosti vlády a firem. Aktivity OS v této oblasti se těší široké podpoře a/nebo silné veřejné viditelnosti.	Skóre 3

3.3./TOLERANCE

Do jaké míry aktéři OS a organizace praktikují a podporují toleranci?

3.3.1. Tolerance v občanské společnosti

Do jaké míry je OS tolerantním prostorem?

V OS převládají netolerantní síly a toleruje se vyjadřování jen úzkého okruhu názorů.	Skóre 0
Významné síly v OS netolerují názory druhých a v OS jako celku to nebudí pohoršení a odpor.	Skóre 1
V OS existují nějaké netolerantní síly, ale v rámci OS jako celku jsou izolované.	Skóre 2
OS je otevřený prostor kde se aktivně podporuje vyjadřování všech názorů. OS jako celek silně odsuzuje netolerantní chování.	Skóre 3

3.3.2. *Aktivity občanské společnosti na podporu tolerance*

Nakolik OS aktivně podporuje toleranci ve společnosti?

Nemá aktivní roli, žádné významnější aktivity OS v této oblasti nemůžeme najít.	Skóre 0
Můžeme najít jen pár aktivit OS v této oblasti. Jejich viditelnost je malá a těmto otázkám OS jako celek nepřičítá velký význam.	Skóre 1
Můžeme najít řadu aktivit OS. Chybí jim však široká podpora a/nebo veřejná viditelnost.	Skóre 2
OS je vůdčí silou v podpoře tolerantní společnosti. Aktivity OS v této oblasti se těší široké podpoře a/nebo silné veřejné viditelnosti.	Skóre 3

3.4./ NENÁSILÍ

Do jaké míry aktéři OS praktikují a podporují nenásilí?

3.4.1. *Nenásilí v občanské společnosti*⁷²

Jak rozšířené je užívání násilných prostředků (ničení cizího majetku, osobní napadení) mezi aktéry OS jako způsob, jak vyjádřit své zájmy ve veřejné sféře?

Významné masové organizace v OS používají násilí jako hlavní prostředek k vyjádření svých zájmů.	Skóre 0
Některé izolované skupiny v OS pravidelně používají násilí k vyjádření svých zájmů, aniž by přitom narazili na odpor OS jako celku.	Skóre 1
Některé izolované skupiny v OS občas použijí násilí, ale jsou široce odsouzeny OS jako celkem.	Skóre 2
V OS existuje vysoká míra shody o principu nenásilí. Akty násilí jsou mezi aktéry OS zcela výjimečné a silně odsuzované.	Skóre 3

3.4.2. *Aktivity občanské společnosti na podporu nenásilí*

Do jaké míry OS aktivně podporuje nenásilnou společnost? Nakolik například podporuje nenásilné řešení sociálních konfliktů a míru? Věnuje se násilí na ženách, dětech ap.?

Nemá aktivní roli, žádné významnější aktivity OS v této oblasti nemůžeme najít.	Skóre 0
Můžeme najít jen pár aktivit OS v této oblasti. Jejich viditelnost je malá a těmto otázkám OS jako celek nepřičítá velký význam.	Skóre 1
Můžeme najít řadu aktivit OS. Chybí jim však široká podpora a/nebo veřejná viditelnost.	Skóre 2
OS je vůdčí silou v podpoře nenásilné společnosti. Aktivity OS v této oblasti se těší široké podpoře a/nebo silné veřejné viditelnosti.	Skóre 3

3.5./ ROVNOST MUŽŮ A ŽEN

Do jaké míry aktéři OS aktivně praktikují a podporují rovnost mužů a žen?

3.5.1. *Rovnost mužů a žen v rámci občanské společnosti*

Nakolik je OS prostorem, kde panuje rovnost mužů a žen?

⁷² Interview s expertem na extremismus v ČR.

Ženy jsou vyloučeny z vedoucích rolí v OS.	Skóre 0
Ženy převážně chybí ve vedoucích rolích v OS.	Skóre 1
Ženy jsou ve vedoucích rolích v OS podreprezentované.	Skóre 2
Ženy jsou rovněž zastoupené jako vůdkyně a členky OS.	Skóre 3

3.5.2. Rovnost mužů a žen v praxi organizací OS

Nakolik organizace OS praktikují rovnost mužů a žen? Jaké procento organizací s placentními zaměstnanci má opatření pro zajištění rovnosti mužů a žen?

Malá menšina (pod 20 %)	Skóre 0
Menšina (20 %-50 %)	Skóre 1
Malá většina (51 % - 65 %)	Skóre 2
Velká většina (nad 65 %)	Skóre 3

3.5.3. Aktivity občanské společnosti na podporu rovnosti mužů a žen

Nakolik OS aktivně podporuje rovnost mužů a žen ve společnosti?

Nemá aktivní roli, žádné významnější aktivity OS v této oblasti nemůžeme najít.	Skóre 0
Můžeme najít jen pár aktivit OS v této oblasti. Jejich viditelnost je malá a těmto otázkám OS jako celek nepřičítá velký význam.	Skóre 1
Můžeme najít řadu aktivit OS. Chybí jim však široká podpora a/nebo veřejná viditelnost.	Skóre 2
OS je vůdčí silou v podpoře společnosti, kde jsou si muži a ženy rovni. Aktivity OS v této oblasti se těší široké podpoře a/nebo silné veřejné viditelnosti.	Skóre 3

3.6./ BOJ S CHUDOBOU

Do jaké míry aktéři OS podporují vymýcení chudoby?

3.6.1. Aktivity občanské společnosti na podporu boje s chudobou

Do jaké míry se OS aktivně snaží vymýtit chudobu?

Nemá aktivní roli, žádné významnější aktivity OS v této oblasti nemůžeme najít.	Skóre 0
Můžeme najít jen pár aktivit OS v této oblasti. Jejich viditelnost je malá a těmto otázkám OS jako celek nepřičítá velký význam.	Skóre 1
Můžeme najít řadu aktivit OS. Chybí jim však široká podpora a/nebo veřejná viditelnost.	Skóre 2
OS je vůdčí silou v boji za vymýcení chudoby. Aktivity OS v této oblasti se těší široké podpoře a/nebo silné veřejné viditelnosti.	Skóre 3

3.7./ OCHRANA ŽIVOTNÍHO PROSTŘEDÍ

Nakolik aktéři OS praktikují a podporují udržitelnost životního prostředí?

3.7.1. Aktivity občanské společnosti na ochranu životního prostředí

Nakolik se OS aktivně snaží ochraňovat životní prostředí?

Nemá aktivní roli, žádné významnější aktivity OS v této oblasti nemůžeme najít.	Skóre 0
Můžeme najít jen pár aktivit OS v této oblasti. Jejich viditelnost je malá a těmto otázkám OS jako celek nepřičítá velký význam.	Skóre 1
Můžeme najít řadu aktivit OS. Chybí jim však široká podpora a/nebo veřejná viditelnost.	Skóre 2
OS je vůdčí silou v ochraně životního prostředí. Aktivity OS v této oblasti se těší široké podpoře a/nebo silné veřejné viditelnosti.	Skóre 3

4. / VLIV

4.1./ VLIV NA VEŘEJNOU POLITIKU

Nakolik aktivní a úspěšná je OS v ovlivňování veřejné politiky?

4.1.1. Případová studie sociální politika

Nakolik aktivní a úspěšná je OS v ovlivňování veřejné politiky v této oblasti?

Žádná významnější aktivita OS v této oblasti se nedá najít.	Skóre 0
Aktivita OS v této oblasti je velmi omezená a není viditelný dopad.	Skóre 1
OS je v této oblasti aktivní, ale dopad je omezený.	Skóre 2
OS zde hraje důležitou roli. Můžeme najít příklady významného úspěchu či dopadu.	Skóre 3

4.1.2. Případová studie lidská práva

Nakolik aktivní a úspěšná je OS v ovlivňování veřejné politiky v této oblasti?

Žádná významnější aktivita OS v této oblasti se nedá najít.	Skóre 0
Aktivita OS v této oblasti je velmi omezená a není viditelný dopad.	Skóre 1
OS je v této oblasti aktivní, ale dopad je omezený.	Skóre 2
OS zde hraje důležitou roli. Můžeme najít příklady významného úspěchu či dopadu.	Skóre 3

4.1.3. Studie o vlivu na rozpočet

Nakolik aktivní a úspěšná je OS v ovlivňování celkového národního rozpočtového procesu?

Žádná významnější aktivita OS v této oblasti se nedá najít.	Skóre 0
Aktivita OS v této oblasti je velmi omezená a zaměřena na specifické komponenty rozpočtu.	Skóre 1
OS je v této oblasti aktivní v celém rozpočtovém procesu, ale dopad je omezený.	Skóre 2
OS zde hraje důležitou roli v celém rozpočtovém procesu. Můžeme najít příklady významného úspěchu či dopadu.	Skóre 3

4.1.4. Vliv NNO v oblasti prevence kriminality⁷³

Nakolik aktivní a úspěšná je OS v ovlivňování veřejné politiky v této oblasti?

Žádná významnější aktivita OS v této oblasti se nedá najít.	Skóre 0
Aktivita OS v této oblasti je velmi omezená a není viditelný dopad.	Skóre 1
OS je v této oblasti aktivní, ale dopad je omezený.	Skóre 2
OS zde hraje důležitou roli. Můžeme najít příklady významného úspěchu či dopadu.	Skóre 3

4.2./ KONTROLOVÁNÍ STÁTU A FIREM

Nakolik aktivní a úspěšná je OS v kontrolování státu a firem?

4.2.1. Kontrolování státu

Nakolik aktivní a úspěšná je OS v monitorování jednání státu a kontrole státu?

Žádná významnější aktivita OS v této oblasti se nedá najít.	Skóre 0
Aktivita OS v této oblasti je velmi omezená a nemá viditelný dopad.	Skóre 1
OS je v této oblasti aktivní, ale dopad je omezený.	Skóre 2
OS zde hraje důležitou roli. Můžeme najít příklady významného úspěchu či dopadu.	Skóre 3

4.2.2. Kontrolování firem

Nakolik aktivní a úspěšná je OS v kontrole firem?

Žádná významnější aktivita OS v této oblasti se nedá najít.	Skóre 0
Aktivita OS v této oblasti je velmi omezená a nemá viditelný dopad.	Skóre 1
OS je v této oblasti aktivní, ale dopad je omezený.	Skóre 2
OS zde hraje důležitou roli. Můžeme najít příklady významného úspěchu či dopadu.	Skóre 3

4.3./ REAGOVÁNÍ NA SPOLEČENSKÉ ZÁJMY

Nakolik reagují aktéři OS na společenské problémy (zájmy)?

4.3.1. Schopnost reagovat

Jak efektivně reagují aktéři OS na společenské zájmy?

⁷³ Tento indikátor je nad současný požadavek CIVICUSu a vychází z původního zadání, kde byly 4 případové studie.

Aktéři OS nejsou v kontaktu s klíčovými problémy obyvatel.	Skóre 0
Často najdeme příklady toho, že aktéři OS nereflakují klíčové společenské problémy.	Skóre 1
Jsou ojedinělé příklady toho, že aktéři OS nereflakují klíčové společenské problémy obyvatel.	Skóre 2
Aktéři OS velmi efektivně berou za své klíčové problémy obyvatel.	Skóre 3

4.3.2. Veřejná důvěra v organizace OS

Jaké procento obyvatel důvěřuje aktérům OS?

Malá menšina (< 25 %)	Skóre 0
Podstatná menšina (25-50 %)	Skóre 1
Malá většina (51-75 %)	Skóre 2
Podstatná většina (> 75 %)	Skóre 3

➤ 4.4./ POSILOVÁNÍ SCHOPNOSTI OBČANŮ ROZHODOVAT ZA SEBE A BRÁNIT SVÉ ZÁJMY/PŘÁVA

Jak aktivní a úspěšná je OS v posilování schopnosti občanů rozhodovat za sebe a bránit své zájmy/práva? Především pokud jde o tradičně marginalizované skupiny.

4.4.1. Informování, vzdělávání a osvěta občanů

Jak aktivní a úspěšná je OS v informování a vzdělávání občanů o veřejných tématech a otázkách?

Žádné významnější aktivity OS v této oblasti nelze najít.	Skóre 0
Aktivity OS v této oblasti jsou velmi omezené a nelze vysledovat znatelný dopad.	Skóre 1
OS je v této oblasti aktivní, ale dopad je omezený.	Skóre 2
OS zde hraje významnou roli. Lze najít příklady významných úspěchů (lze vysledovat dopad).	Skóre 3

4.4.2. Budování schopnosti občanů organizovat se a řešit společné problémy

Jak aktivní a úspěšná je OS v budování schopnosti (kapacity) občanů organizovat se, mobilizovat zdroje a společně pracovat na řešení společných problémů?

Žádné významnější aktivity OS v této oblasti nelze najít.	Skóre 0
Aktivity OS v této oblasti jsou velmi omezené a nelze vysledovat znatelný dopad.	Skóre 1
OS je v této oblasti aktivní, ale dopad je omezený.	Skóre 2
OS zde hraje významnou roli. Lze najít příklady významných úspěchů (lze vysledovat dopad).	Skóre 3

4.4.3. Posilování schopnosti marginalizovaných občanů rozhodovat za sebe a bránit své zájmy/práva

Jak aktivní a úspěšná je OS v posilování schopnosti marginalizovaných občanů rozhodovat za sebe a bránit své zájmy/práva (empowering marginalized people)?

Žádné významnější aktivity OS v této oblasti nelze najít.	Skóre 0
Aktivity OS v této oblasti jsou velmi omezené a nelze vysledovat znatelný dopad.	Skóre 1
OS je v této oblasti aktivní, ale dopad je omezený.	Skóre 2
OS zde hraje významnou roli. Lze najít příklady významných úspěchů (lze vysledovat dopad).	Skóre 3

4.4.4. Posilování schopnosti žen rozhodovat za sebe a bránit své zájmy/práva

Jak aktivní a úspěšná je OS v posilování schopnosti žen rozhodovat za sebe a bránit své zájmy/práva (empowering women)? Tj. dát jim skutečnou možnost volby a kontroly nad vlastním životem.

Žádné významnější aktivity OS v této oblasti nelze najít.	Skóre 0
Aktivity OS v této oblasti jsou velmi omezené a nelze vysledovat znatelný dopad.	Skóre 1
OS je v této oblasti aktivní, ale dopad je omezený.	Skóre 2
OS zde hraje významnou roli. Lze najít příklady významných úspěchů (lze vysledovat dopad).	Skóre 3

4.4.5. Budování sociálního kapitálu

Nakolik vytváří OS mezi svými členy sociální kapitál, jak se liší úroveň důvěry, tolerance a veřejného ducha mezi členy a nečleny organizací OS?

OS zmenšuje míru sociálního kapitálu ve společnosti.	Skóre 0
OS nepřispívá k tvorbě sociálního kapitálu ve společnosti.	Skóre 1
OS mírně přispívá k tvorbě sociálního kapitálu ve společnosti.	Skóre 2
OS silně přispívá k tvorbě sociálního kapitálu ve společnosti.	Skóre 3

4.4.6. Podpora/tvorba možností obživy a výdělečné činnosti

Nakolik aktivní a úspěšná je OS ve vytváření/podporování zaměstnanosti a možností výděleku, především pro chudé lidi a ženy?

Žádné významnější aktivity OS v této oblasti nelze najít.	Skóre 0
Aktivity OS v této oblasti jsou velmi omezené a nelze vysledovat znatelný dopad.	Skóre 1
OS je v této oblasti aktivní, ale dopad je omezený.	Skóre 2
OS zde hraje významnou roli. Lze najít příklady významných úspěchů (lze vysledovat dopad).	Skóre 3

4.5./ SCHOPNOST ŘEŠIT SPOLEČENSKÉ POTŘEBY

Nakolik aktivní a úspěšná je OS v řešení společenských potřeb, především potřeb chudých lidí a jiných marginalizovaných skupin?

4.5.1. Lobování za státní poskytování služeb

Nakolik aktivní a úspěšná je OS v lobování vlády za účelem splnění naléhavých společenských potřeb ve společnosti?

Žádné významnější aktivity OS v této oblasti nelze najít.	Skóre 0
Aktivity OS v této oblasti jsou velmi omezené a nelze vysledovat znatelný dopad.	Skóre 1
OS je v této oblasti aktivní, ale dopad je omezený.	Skóre 2
OS zde hraje významnou roli. Lze najít příklady významných úspěchů (lze vysledovat dopad).	Skóre 3

4.5.2. Poskytování služeb přímo

Nakolik aktivní a úspěšná je OS v přímém řešení společenských potřeb (poskytování služeb, podpora svépomocných iniciativ)?

Žádné významnější aktivity OS v této oblasti nelze najít.	Skóre 0
Aktivity OS v této oblasti jsou velmi omezené a nelze vysledovat znatelný dopad.	Skóre 1
OS je v této oblasti aktivní, ale dopad je omezený.	Skóre 2
OS zde hraje významnou roli. Lze najít příklady významných úspěchů (lze vysledovat dopad).	Skóre 3

4.5.3. Poskytování služeb marginalizovaným skupinám občanů

Nakolik jsou organizace OS více nebo méně efektivní než stát v poskytování služeb marginalizovaným skupinám občanů?

Organizace OS jsou méně efektivní jako stát.	Skóre 0
Organizace OS jsou stejně efektivní jako stát.	Skóre 1
Organizace OS jsou o něco efektivnější než stát	Skóre 2
Organizace OS jsou výrazně efektivnější než stát	Skóre 3

» PŘÍLOHA 2: PŘEHLED METOD A INFORMACE O JEJICH POUŽITÍ

Regionální dotazník

Regionální šetření se konala v březnu až dubnu 2004 ve dvou vlnách, nejprve v Kraji Vysočina a Karlovarském kraji, poté ve Zlínském a Libereckém kraji. Cílem bylo oslovit v každém kraji rozmanitou skupinu asi 30 účastníků, kteří by reprezentovali celou šíři organizací občanské společnosti. Výběr souboru respondentů se řídil (a) seznamem 27 typů organizací (viz tabulka 2 v části II textu), (b) sídlem organizace – nechtěli jsme, aby byly všechny z hlavního krajského města, (c) oslovení byli vedoucí organizací. Jiná kritéria se při výběru v úvahu nebrala. S výběrem nám ve třech krajích pomohli lidé z krajského úřadu, kteří mají na starosti neziskový sektor – zaslali nám na vyžádání seznamy organizací, se kterými spolupracují. Dále jsme vycházeli z adresářů NROS a tam, kde jsme kontakt na určitý typ organizace neměli, jsme vyhledali adresu na Internetu. Krajské úřady na Vysočině a ve Zlínském a v Karlovarském kraji výzkum podpořily i tím, že poskytly prostory pro konání regionálních konzultací.

Tabulka 29: návratnost regionálních pilotních dotazníků

Kraj	Rozesláno dotazníků	Navráčeno dotazníků
Vysočina	32	23 (72 %)
Karlovarský	25	20 (80 %)
Liberecký	31	15 (48 %)
Zlínský	28	15 (54 %)
Celkem	116	73 (63 %)

Polovina ze 73 respondentů má hlavní zaměstnání v občanském sektoru, ostatní pracují ve veřejné správě, firemním sektoru nebo jsou bez zaměstnání (nejčastěji v důchodu). Asi třetina respondentů je členem církve. Mírně převažují muži nad ženami (asi o 7 %) a věkové rozložení je rovnoměrné, s většinou respondentů mezi 30 a 60 roky. Mezi respondenty je polovina středoškoláků a 40 % vysokoškoláků. Zastoupení typů organizací OS je v jednotlivých krajích podobné (to bylo i cílem výběru). V celkovém vzorku byly nejpočetněji zastoupené organizace v oblasti sociálních služeb – 16 %, různé zájmové organizace (sběratelé a filatelisté, myslivci, včelaři a chovatelé, dobrovolní hasiči, zahrádkáři a pěstitelé, rybáři a jiné) – 14 % a organizace, zabývající se ochranou životního prostředí – 9 %. Dalších 60 % tvořilo ostatních 14 typů organizací: hospodářská komora nebo profesní svaz; odbory; náboženské a duchovní organizace; kulturní organizace; sportovní organizace; vzdělávací organizace; studentské nebo rodičovské organizace při škole; organizace péče o zdraví; humanitární organizace; organizace mládeže; ženské organizace; národnostní organizace; podpora občanských aktivit; ochrana lidských práv.

Regionální konzultace

Lidé, kteří se zúčastnili regionálního dotazníkového šetření byli poté pozváni k účasti na společném setkání tváří v tvář (Jihlava 6. dubna, Karlovy Vary 8. dubna, Liberec 11. května a Zlín 13. května 2004). Hovoříme o regionálních konzultacích, protože cílem bylo zachytit názory z různých koutů země a nezůstat v Praze. Krajské rozdíly však nebyly cílem výzkumu (neptali jsme se na ně), ani je zvolená metoda nedovoluje z konzultací odvodit (malé skupiny, v každém kraji jen jedna, rozdíly mnohem spíše dané složením skupiny než krajskou realitou).

Tabulka 30: Účast na regionálních konzultacích

Kraj	Počet účastníků	Podíl z těch, kdo vyplnili dotazník
Vysočina	15	65 %
Karlovarský	10	50 %
Liberecký	10	67 %
Zlínský	8	53 %
Celkem	43	60 %

Regionální konzultace byly téměř celodenní událostí a skládaly se ze dvou hlavních bloků: (1) diskuze o tom, co je občanská společnost a (2) diskuze vybraných témat.

(1) Po úvodu k projektu a cíli konzultace a vzájemném představení následovala krátká prezentace výsledků z výzkumů, které ukazují neujasněnost vnímání občanské společnosti v ČR (jak málo veřejnost rozumí pojmu nezisková, dobrovolná organizace, že členové odborů se nevnímají jako občanské sdružení ap.). Poté byli účastníci vyzváni, aby řekli, zda jejich organizace patří do OS nebo ne a proč. Následovala diskuze, kde moderátoři nechávali hovořit především účastníky a sami jen vnášeli otázky sporných subjektů: politických stran, hospodářských komor, odborů (pokud k nim nedošla diskuze sama od sebe). Poté jsme účastníky rozdělili do 2 skupin a každá pracovala asi 20 minut na "mapě občanské společnosti". Instrukce byla nakreslit občanskou společnost jako kruh s jádrem a okrajem a diskutovat, které organizace jsou v jádru OS, které na okraji a které případně mimo; podle jakých kritérií budou organizace dělit, jsme nechali na každé skupině. Skupina prezentovala výsledek všem.

(2) Ve druhé části regionálních konzultací jsme účastníkům prezentovali výsledky předchozího dotazníku a následně iniciovali diskuzi, a to k tématům (a) negativní chování v občanské společnosti (korupce, zneužívání vlivu, netolerance, násilí apod.); (b) role a význam psaných pravidel v občanské společnosti (etické kodexy, směrnice atd.); (c) komunikace s krajem.

Dynamika skupin v krajích byla rozdílná. Například v Jihlavě se vytvořilo „tvrdé jádro“ diskutujících (a jedině v tomto kraji diskuze obsahovala až teoretickou reflexi situ-

ace, diskuzi návrhů zákonů apod.), kdežto ostatní asi polovina účastníků byli pasivní a někteří vystoupili za celý den jen jednou. V Karlových Varech nebo ve Zlíně naproti tomu diskutovali všichni, vládla velmi uvolněná atmosféra a účastníci neváhali si klást otázky navzájem. Ve všech krajích uváděli účastníci mnoho praktických příkladů k diskutovaným tématům.

Reprezentativní šetření populace ČR

Dotazníkové šetření na reprezentativním vzorku populace ČR provedla pod názvem Občanská společnost 2004 agentura STEM. Reprezentativní šetření bylo zaměřené na současné postoje obyvatel ČR k členství, dárcovství a dobrovolné činnosti v neziskových organizacích. Hlavní část šetření proběhla v dubnu a došetření se uskutečnilo v květnu 2004. Výběrový soubor čítá 1018 respondentů starších 18 let a byl vybrán metodou kvótního výběru. STEM prezentoval NROS v květnu 2004 Závěrečnou zprávu (STEM 2004), z níž jsme pro tuto studii čerpali data i některé interpretace.

Případové a přehledové studie

Případové a přehledové studie se zaměřily na vybrané oblasti aktivit organizací občanské společnosti. Studie zpracovali studenti Katedry oboru Občanský sektor FHS UK jako semestrální práce v období od března do června 2004 (v rozsahu asi 15 normostran).

Případové studie:⁷⁴

- ⊕ Kampaň za přiměřený trest v případě napadení manželů Žigových (Jana Horáčková)
- ⊕ Nadační investiční fond (Barbora Jandová a Martin Novák)
- ⊕ Zakotvení trestnosti domácího násilí (Jaroslava Šimková)
- ⊕ Příprava zákona o sociálních službách (Jana Zahradníčková)

Přehledové studie:

- ⊕ Neziskové organizace zastupující zájmy ukrajinské menšiny v ČR (Olga Smirnova)
- ⊕ Spolupráce Ministerstva vnitra ČR s neziskovými organizacemi v boji proti kriminalitě (Jaroslava Lávičková)
- ⊕ Zapojení nestátních neziskových organizací při řešení kriminality: realizace alternativních trestů v komunitě (Marcela Šobová a Jindra Rötšchová)
- ⊕ Vliv občanské společnosti na národní rozpočet (Tereza Vajdová)⁷⁵
- ⊕ Společenská odpovědnost firem (Tereza Vajdová)⁷⁶

Anketa oborových zastřešujících organizací

V rámci výzkumu Index občanské společnosti jsme v dubnu až květnu 2004 provedli anketní šetření mezi oborovými sítěmi. Neexistuje žádná oficiální databáze oborových sítí; vycházeli jsme z kombinace jediných známých seznamů Informačního centra neziskových organizací (ICN) a sdružení Spiralis, které v jednu databázi shrnula a do-

⁷⁴ Viz příloha 3

⁷⁵ Viz příloha 4

⁷⁶ Viz příloha 5

plnila Jana Zahradníčková (2003). V případě velkých asociací na krajské i celorepublikové úrovni, jsme s dotazníkem oslovili nejvyšší úroveň. Dohromady jsme oslovili 27 oborových sítí a vyplněný dotazník vrátilo 19 organizací tedy asi 70 %. Anketu připravily a zpracovaly Jana Zahradníčková, Jitka Čechová a Magdalena Černá, studentky Katedry oboru Občanský sektor Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy.

Monitoring médií

Součástí projektu byl průzkum toho, jak média reportují o aktech a událostech občanské společnosti. Výběr vzorku médií se řídil následujícími kritérii: (a) frekvence: deník; (b) rozsah média: celostátní i regionální; (c) typ média: noviny, televize i rozhlas; (d) vlastnictví média: veřejnoprávní i soukromé. Vybrali jsme deníky Mladou frontu Dnes, Hospodářské noviny a Liberecký den, televizní stanice TV Nova a Česká televize 1 a rozhlasovou stanicí Český rozhlas 1 – Radiožurnál. V rámci těchto médií jsme se zaměřili jen na určité části. V případě novin jsme sledovali hlavní vydání bez tematických příloh a inzerce. V případě televize a rozhlasu jsme sledovali pouze hlavní zpravodajství, tedy Události na ČT1, Televizní noviny na TV Nova a Ozvěny na ČRo – Radiožurnál.

Tabulka 31: Charakteristika monitorovaného vzorku březen – květen 2004

Médium	Úroveň a typ vlastnictví	Sledovaná část	Data sledovaných vydání
Hospodářské noviny	Celostátní Soukromé	Hlavní část vydání bez příloh	březen 9/11/15/17/19/23/25/29/31 duben 2/6/8/12/14/16/20/22/26/ 28/30 květen 4/6/10/12/14/18/20/24/26/ 28
Mladá fronta Dnes	Celostátní Soukromé	Hlavní část vydání bez příloh	březen 9/11/13/15/17/19/23/25/ 27/29/31 duben 2/6/8/10/12/14/16/20/22/ 24/26/28/30 květen 4/6/8/10/12/14/18/20/22/ 24/26/28
Liberecký den	Regionální Soukromé	Hlavní část vydání bez příloh	Ibid.
ČT 1	Celostátní Veřejnoprávní	Události	Ibid.
TV Nova	Celostátní Soukromé	Televizní noviny	Ibid.
ČRo – Radiožurnál	Celostátní Veřejnoprávní	Ozvěny dne	Ibid.

Vybraná média jsme monitorovali po dobu 12 týdnů, tedy v období od 9. 3. do 28. 5. 2004. Z důvodů kapacity jsme zvolili rotující vzorek 3 dny v týdnu, tedy první týden vždy úterý, čtvrtek, sobota a následující týden vždy pondělí, středa, pátek. Celkem jsme tedy sledovali 36 vydání. Výjimkou jsou Hospodářské noviny, které nemají sobotní vydání (30 vydání).

Monitoring prováděl tým 5 studentů magisterského cyklu Katedry oboru občanský sektor FHS UK (každý měl na starosti jeden deník či zpravodajství), který vyškolil a vedl David Stulík z NROS. Studenti kódovali vybrané články podle daných kategorií (viz

níže) a poté je ve spolupráci s vedoucím monitorovacího týmu vkládali do počítačové databáze. To napomohlo správnosti a jednotnosti kódování.

Při monitoringu jsme vybírali články/zprávy podle 2 základních vodítek: (a) definice občanské společnosti jako prostoru mezi rodinou, státem a trhem, kde se lidé sdružují za účelem sledování svých zájmů; (b) výčet typů organizací občanské společnosti, o který se opírá celá koncepce výzkumu Index občanské společnosti (viz tabulka 2 v části II.2.1). Do monitoringu jsme zahrnuli články, kde se objevili aktéři či aktivity občanské společnosti. Postačila přítomnost aktéra občanské společnosti v článku – jako účastníka nějaké aktivity nebo jako přímo či nepřímo citovaného komentátora libovolného dění; sám článek o občanské společnosti vůbec pojednávat nemusel.

Pro každý vybraný článek/zprávu (dále také „položku“) jsme zaznamenávali identifikační údaje (datum, název média apod.) a tyto hlavní proměnné: typ položky (charakter článku/zprávy – zda šlo o krátkou zprávu, názor, interview, analýzu apod.); téma položky (ústřední námět článku/zprávy: kromě primárního tématu bylo možno zadat i druhé, sekundární téma, obě z předem daného seznamu 37 témat, např. vzdělání, práce a nezaměstnanost, bydlení, děti, sport, zemědělství, lidská práva); geografický rozsah položky (rovina, na které se ústřední obsah položky odvíjel – mezinárodní, národní, regionální, místní); typ organizace (jaké typy organizací občanské společnosti byly v položce „přítomny“ – tj. o kterých se v článku psalo nebo které v článku/zprávě promlouvaly, komentovaly nějaké události; hodnoty této kategorie jsme vybírali z předem daného seznamu 23 typů organizací); prominence položky (tištěná média: článek publikován na 1. stránce, televize a rozhlas: zpráva vysílána jako 1. v pořadí; zachycuje tak důležitost článku či zprávy); reprezentace organizací (v jakém světle byly v článku organizace občanské společnosti představeny – v pozitivním, neutrálním nebo negativním).

Interview

V rámci výzkumu bylo vedeno 20 expertních interview a kratších konzultací na specifická témata. Osobám, které poskytly rozhovor či konzultaci, děkujeme, aniž jsou jakkoli odpovědné za přesnost či správnost informací nebo názory obsažené v této zprávě.

Hana Foltýnová (Centrum pro otázky životního prostředí, Univerzita Karlova)

Pavol Frič (Centrum pro sociální a ekonomické strategie, Univerzita Karlova)

Roman Haken (Centrum pro komunitní práci)

Pavλίna Kalousová (Fórum dárců)

Tomáš Kostelecký (Sociologický ústav, Akademie věd ČR)

Alena Králíková (Gender Studies, o.p.s.)

Aleš Kroupa (Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, Ministerstvo práce a sociálních věcí)

Lukáš Linek (Sociologický ústav Akademie věd ČR)

František Lobovský (Sdružení obrany spotřebitelů ČR)

Miroslav Mareš (Fakulta sociálních studií, Masarykova univerzita)

David Ondračka (Transparency International ČR)

Miroslav Patrik (Hnutí DUHA)

Hana Pernicová (Nadace VIA)

Petra Rakušanová (Sociologický ústav, Akademie věd ČR)

Ondřej Schneider (Institut pro sociální a ekonomické analýzy)

Jana Stachová (Sociologický ústav, Akademie věd ČR)

Milan Ščasný (Centrum pro otázky životního prostředí, Univerzita Karlova)

Marek Šedivý (Informační centrum neziskových organizací)

Jana Zahradníčková (Nadace VIA)

Tomáš Žížka (Mamapapa)

» **PŘÍLOHA 3:** SHRNUTÍ PŘÍPADOVÝCH STUDIÍ

▷ **A./SHRNUTÍ PŘÍPADŮ**

▷ **KAMPAŇ ZA PŘIMĚŘENÝ TREST V PŘÍPADU NAPADENÍ ROMSKÝCH MANŽELŮ**

Oblast: Lidská práva

Doba kauzy: 5. 1. – 15. 1. 2004

Jádro případu: Romský manželský pár byl ve svém bytě napaden třemi mladíky, kteří muži a těhotné manželce těžce ublížili na zdraví. Násilníkům hrozil trest až 10 let vězení, avšak byl jim udělen jen podmíněný trest. Porušením lidských práv byl sám rasově motivovaný útok na rodinu patřící k etnické menšině. Aktivisté označili verdikt soudu za další porušení práv.

Cíl: Přimět státního zástupce k odvolání se proti verdiktu soudu; na odvolání má státní zástupce jen 8 dní od doručení rozsudku.

Výsledek: Úspěch – rozsudek byl zrušen.

Hlavní události: 28. 6. 2003 napadení manželů Žigových; 5. 1. 2004 vynesení rozsudku soudem v Jeseníku; 5. 1. až 13. 1. 2004 protesty aktivistů a některých představitelů státní správy v médiích – vydání prohlášení Grémia romských regionálních představitelů; romští aktivisté hrozí, že budou informovat jednotlivá velvyslanectví; dopis předsedy o.s. Jekhetano drom na Ministerstvo spravedlnosti s žádostí o nové prošetření případu; schůzka představitelů o.s. Za lidská práva romských spoluobčanů s vládním zmocněncem, místopředsedou vlády a ministrem spravedlnosti; místopředseda vlády požaduje vysvětlení od ministra spravedlnosti; redaktoři týdeníku Respekt zveřejnili na svých www stránkách otevřený dopis státnímu zástupci, který ho nabádá k odvolání se proti verdiktu soudu; k otevřenému dopisu patřila podpisová akce; 14. 1. 2004 pod tlakem se státní zástupce vzdal práva na odvolání a postoupil spis krajskému zastupitelství, které přidělilo případ do Bruntálu s doporučením podat odvolání a žádat přísnější trest; 12. 2. 2004 zrušení původního rozsudku a kauza se vrací na začátek k soudu do Jeseníku.

Hlavní aktéři: Grémium romských regionálních představitelů, o.s.; Za lidská práva romských spoluobčanů, o.s.; Jekhetano drom – Společná cesta, o.s; vládní zmocněnec pro lidská práva; místopředseda vlády a předseda Rady vlády pro lidská práva; týdeník Respekt a jeho 5 redaktorů.

➤ NADAČNÍ INVESTIČNÍ FOND (NIF)

Oblast: Rozpočet

Doba kauzy: 1993 – 2004

Jádro případu: V roce 1992 přijala vláda iniciativu předsedy Fondu národního majetku a rozhodla o vytvoření mimorozpočtového fondu (NIF), který měl podpořit budování českého nadačního sektoru; zároveň s tím vytvořila poradní orgán vlády, který se měl touto otázkou zabývat – Radu pro nadace. Prodej akcií z NIF a rozdělení výtěžku se však neustále odkládal, přestože v letech 1992-3 si podalo přes 900 nadací žádost o podporu. Nadace ve spolupráci s Radou pro nadace (od roku 1998 Rada pro NNO) vyvíjely tlak a dlouhodobou systematickou práci, aby rozdělení prostředků dosáhly. Konkrétně bylo nutné dosáhnout prodeje akcií a jejich převedení na zvláštní účet (1995); přijmout pravidla pro rozdělení prostředků (1999); zabránit tomu, aby akcie neprodané v první vlně byly z účtu vyňaty (1999); zabránit tomu, aby byly zbývající peníze zbytečně dlouho drženy na účtu Fondu národního majetku (2002).

Cíl: Realizovat rozdělení prostředků z vládního fondu nadacím.

Výsledek: Úspěch – v letech 1999 – 2004 se ve třech vlnách podařilo rozdělit přes 2 miliardy korun nadacím.

Hlavní události: červen 1992 vznik Rady pro nadace; říjen 1995 prodej akcií fondu a uložení na zvláštním účtu; 1997 pracovní skupina Rady pro nadace připravila návrh principů dělení prostředků z fondu; 1999 pracovní skupina při Fóru dárců (4 členové a 1 koordinátor) 4 měsíce lobuje za prosazení návrhu na rozdělení prostředků NIF podle návrhu RNNO; květen 1999 schválení pravidel rozdělení 1. vlny NIF vládou; červenec 1999 schválení výsledků výběru nadací Poslaneckou sněmovnou; prosinec 1999 PSP schválila pravidla 2. vlny včetně rozhodnutí, že výnosy z budoucího prodeje zbývajících akcií budou součástí tohoto usnesení; leden 2003 schválení dodatku, podle kterého má FNM převádět prostředky nadacím automaticky, když částka na účtu přesáhne 200 milionů Kč.

Hlavní aktéři: předseda FNM; Rada vlády pro nadace (RNNO); pracovní skupina RNNO složená ze zástupců nadací; Výbor RNNO pro NIF; pracovní skupina iniciovaná Fórem dárců; pracovní skupina rozpočtového výboru PSP.

➤ ZAKOTVENÍ TRESTNOSTI DOMÁCIHO NÁSILÍ

Oblast: Sociální oblast

Doba kauzy: 1995 – 2003

Jádro případu: Trestní zákon v ČR neumožňoval účinné postihy domácího násilí, protože je neuznával jako samostatný trestný čin a řešil je jen jako přestupky. Zatímco na Slovensku se novelizace realizovala v roce 2001, v ČR se to dlouho nedařilo. Bylo třeba změnit vnímání veřejnosti i legislativců (domácí násilí nikoli jako feministický výstřelek, ale celospolečenský problém).

Cíl: (1) Prosadit novelu trestního zákona – zakotvit trestnost týrání osoby blízké/ve společném obydlí (Trestní zákon, par. 215a); (2) aktivizace a osvěta veřejnosti v otázkách domácího násilí.

Výsledek: Úspěch – aktivizace médií a veřejnosti, prosazení změny paragrafu 215a.

Hlavní události: 1995 vznik Koordinačního kruhu prevence násilí (5 NNO: Elektra o.s., La Strada o.p.s., ROSA o.s., konzultační středisko proFem o.p.s., Gender Studies o.s.); 1998 veřejně slyšení k domácímu násilí v Senátu; 1999 senátorka Seitlová v Senátu pořádá seminář; 2000 proFem podává návrh legislativních změn Radě pro lidská práva (zamítnuto); 2001 Bílý kruh bezpečí zadává STEM provedení průzkumu o povědomí veřejnosti o domácím násilí; medializovaná kauza zabití ženy mužem ve volebním obvodu senátorky Seitlové; 2002 neprošel návrh lidoveckých poslanců na změnu par. 215; 2003 panelové diskuze organizované meziresortní skupinou k domácímu násilí MVČR; mediální Kampaň proti domácímu násilí na ženách (NNO); druhý průzkum STEM o násilí na ženách; návrh Seitlové na novelizaci prochází 3. čtením.

Hlavní aktéři: Koordinační kruh prevence násilí; senátorka Jitka Seitlová; Bílý kruh bezpečí o.s.; MVČR; „Kampaň proti domácímu násilí“ (11 NNO: ROSA, proFem a 9 dalších včetně Českého svazu žen).

➤ PŘÍPRAVA ZÁKONA O SOCIÁLNÍCH SLUŽBÁCH

Oblast: Sociální oblast

Doba kauzy: 1998 – 2004

Jádro případu: V ČR se od poloviny 90. let připravoval nový zákon o sociálním zabezpečení (později o sociálních službách), ale dlouho nereflektoval fakt, že na službách se podílí také nestátní neziskové organizace. Organizace se proti tomu dokázaly ohradit peticí a poté v situaci, kdy se na MPSV se změnou ministra otevřel prostor pro účast, při-

ležitost využily. Ve věcném návrhu zákona dosáhly stejného postavení s ostatními poskytovateli služeb a díky jejich podílu vznikly standardy kvality sociálních služeb.

Cíl: Podílet se na přípravě zákona a v něm prosadit rovné postavení NNO se státními a ostatními poskytovateli služeb (tzv. „věcný“ přístup, zaměřený na kvalitu služeb bez ohledu na statut poskytovatele).

Výsledek: Úspěch – účast na přípravě zákona, dosažení rovného postavení, zavedení standardů kvality služeb.

Hlavní události: 1994 MPSV při přípravě nového zákona o sociální pomoci stále ne-reflektuje existenci velkého počtu NNO, které poskytují služby; NNO se ohradily peticí (kdy?); 1998 nový ministr MPSV otevírá možnost spolupráce NNO na přípravě zákona: série sociálních konferencí (kdy?), podíl NNO v pracovních skupinách při přípravě zákona a souvisejících standardů kvality služeb; 2000 došlo k rozdělení zákona (nadále řeší jen sociální služby, nikoli sociální dávky); 2002 znovu nový ministr MPSV zřídil pro přípravu zákona expertní pracovní skupinu, kde opět byly zastoupeny NNO; 2004 revizovaná verze věcného záměru zákona ve spolupráci se zástupci krajů a obcí; 6/2004 ukončeno připomínkové řízení (ale kvůli změně vlády se schválení odložilo).

Hlavní aktéři: Vládní výbor pro zdravotně postižené občany (poradní orgán vlády); MPSV; zastřešující organizace NNO v sociální oblasti SKOK; zastřešující Národní rada zdravotně postižených.

▶ B./ SROVNÁNÍ PŘÍPADŮ

▶ ČÍM SE PŘÍPADY ODLÍŠUJÍ:

Různá délka a celkový charakter případů

- ⊕ Žigovi: krátkodobá akce s nutností rychlého dopadu (10 dní)
- ⊕ Trestní zákoník: dlouhodobá kampaň spojená s osvětou a snahou o dosažení společenské změny (8 let)
- ⊕ NIF: dlouhodobý úkol, který vyžaduje jak rychlé akce (pracovní skupina Fóra dárců – 4 měsíce aktivního lobování), tak setrvalou pozornost určitému tématu (9 let)
- ⊕ Zákon o sociálních službách: dlouhodobá odborná aktivita v úzké spolupráci s ministerstvem práce a sociálních věcí (6 let)

Cíl akce

- ⊕ dosáhnout určitého rozhodnutí (NIF, Žigovi, trestní zákoník, zákon o sociálních službách)

- ⊕ dosáhnout určitého statutu ve vztahu ke státu – partneři, odborníci, rovnocenní poskytovatelé služeb (zákon o sociálních službách)
- ⊕ dosáhnout změny celospolečenského vnímání určitého problému/osvěta (trestní zákoník)

Prostředky

- ⊕ lobování vlády a poslanců (NIF, trestní zákoník)
- ⊕ mobilizace médií a veřejnosti (trestní zákoník, Žigovi)
- ⊕ participace v pracovních skupinách a komisích ministerstva a výrazně odborná činnost (zákon o sociálních službách)

Postoj státu (poslanci, vláda)

- ⊕ od začátku mají na své straně některé silné zástupce státu (Žigovi, NIF, zákon o sociálních službách)
- ⊕ musí si postupně získat podporu zástupců státu (novela trestního zákoníku – spojené s částečným přeformulováním problému od „feministického“ k celospolečenskému)

➤ **CO ZVLÁŠTNÍHO UKÁZAL KAŽDÝ PŘÍPAD:**

- ⊕ Případ verdiktu v kauze Žigovi: Schopnost velmi rychlé a účinné reakce aktivistů v oblasti lidských práv; schopnost účinné medializace; o svá práva se umí postarat sami představitelé menšiny (Romové); existence účinného spojence v osobě zmocněnce pro lidská práva a RLP (s tahem na vládu v osobě místopředsedy vlády).
- ⊕ Případ NIF: Rada pro NNO (včetně výborů) se etablovala jako účinné místo vlivu neziskových organizací na vládu; poskytuje dlouhodobou a stabilní institucionální „kotvu“ a tím umožňuje neziskovému sektoru soustředit i dlouhodobou pozornost na jedno politické téma.
- ⊕ Případ novely trestního zákoníku: Schopnost vytváření širokých a stabilních koalic mezi NO k daným tématům, schopnost použít řadu osvětových/aktivizujících metod – školení, publikace studií, průzkumy veřejného mínění, mediální kampaně, semináře v Senátu. Vazba na RLP v tomto případě selhala, ale spojence si NO našly v Senátu. Tato studie podle mně ukázala význam „přijatelného“ formulování požadavku, spojeného s nalezením spojenců v parlamentu nebo ve vládě: viz několik let neúspěšného snažení pro Fem, kdy bylo téma vnímané jako feministická záležitost a nebylo proto obecně přijatelné.
- ⊕ Případ přípravy zákona o sociálních službách: Možnost podílet se na přípravě zákona závisela zcela na konkrétních osobách ve vedení MPSV. Když se jednou možnost participace otevře, má to velký dopad jak na podobu zákona (rovné postavení NNO, standardy kvality služeb), tak na kultivaci vnitřního prostředí v občanském sektoru: v průběhu spolupráce s MPSV se posílila spolupráce uvnitř sektoru, zejména na půdě oborových platforem (SKOK, NRZP).

» PŘÍLOHA 4: OBČANSKÁ SPOLEČNOST A NÁRODNÍ ROZPOČTOVÝ PROCES V ČR

Úvod

Součástí výzkumného projektu Index občanské společnosti bylo zpracování stručné studie o vlivu občanské společnosti na tvorbu národního rozpočtu. Cílem bylo zjistit, nakolik se organizace občanské společnosti v ČR zabývají rozpočtovým procesem a rozpočtem ve všech 4 stádiích rozpočtového procesu – proces přípravy rozpočtu, legislativní etapa, implementace rozpočtu a kontrola rozpočtu. V ideálních případech se nevládní organizace spojují a společně diskutují a prosazují změny v rozpočtu v určitých oblastech (boj s chudobou, péče o děti, rovnost žen, udržitelný rozvoj a podobně) a některé nevládní organizace se také zabývají rozpočtovým procesem jako takovým – jeho průhledností, formalizací procedur, dodržováním lhůt a podobně.

Úkolem studie je popsát aktivity nevládních organizací v jednotlivých fázích rozpočtového procesu, posoudit jejich rozsah a jejich dopad. Studie se zakládá na studiu sekundárních zdrojů a na interview s představiteli NNO v environmentální oblasti, s představitelem ekonomické NNO a s politologem.

Rámec rozpočtového procesu v ČR

V České republice je rozpočtový proces upravený v zákonu. Ústava stanoví, že za předložení návrhu rozpočtu a zprávy o plnění rozpočtu Poslanecké sněmovně odpovídá vláda, že návrhy rozpočtu se diskutují ve veřejném slyšení a že za kontrolu plnění rozpočtu odpovídá Národní kontrolní úřad. Rozpočtová pravidla (Zákon o pravidlech hospodaření s rozpočtovými prostředky č. 218/2000 Sb.) stanovují kategorie příjmů a výdajů státního rozpočtu a rámcově postup přípravy rozpočtu: rozpočtový proces řídí Ministerstvo financí a návrh připravuje ve spolupráci s ostatními ministry – správci rozpočtových kapitol, vedením státních fondů a regiony. Jednací řád Poslanecké sněmovny stanoví, že vláda předkládá návrh rozpočtu nejpozději 3 měsíce před začátkem dalšího rozpočtového roku a stanoví průběh projednávání v Poslanecké sněmovně (celkem tři čtení, po projednání rozpočtovým výborem se v prvním čtení schvalují základní parametry rozpočtu).

Každý rok má rozpočet priority, o kterých se diskutuje v médiích, většinou se první komentáře objeví již v polovině roku a mediální diskuze se zintenzivní, když se návrh rozpočtu objeví v Poslanecké sněmovně. Komentáře přichází obvykle ze strany ministerstev, odborů, politických stran, poslanců, akademických pracovišť, profesních svazů a komor, dotčených zájmových skupin (např. farmáři), analytických pracovišť, bank a podobně. Od konce 90. let jsou pravidelným tématem také systémové otázky (velké procento mandatorních výdajů, deficit veřejných rozpočtů ap.) Zde jde však především o diskurz odborníků, ekonomů z akademických pracovišť nebo finančních institucí (banky a firmy, které pracují na kapitálovém trhu), včetně České národní banky nebo zahraničních expertů (např. OECD nebo Světová banka).

Rozpočtovým procesem jako tématem se nezabývá téměř nikdo. Byly tu pokusy ze Světové banky, ale nikam nevedly. (Světová banka doporučuje změnit praxi při sestavo-

vání rozpočtu a předem stanovit jednotlivým ministerstvům stropy pro čtyřleté období, do nichž by se se svými výdaji musela vejít. Resorty tak budou tlačeny k úsporným opatřením. Světová banka také kritizuje vznik mimorozpočtových fondů dopravy a bydlení.)

Rozpočtový proces a nevládní organizace

Fáze přípravy rozpočtu

Většina vlivu na rozpočet směřuje přes ministerstva. Rozpočet je do velké míry určen zákonem a všeobecná kapitola, se kterou jde hýbat („rozdávat“), je relativně malá; umění je „dostat svoje věci včas tam, kde s nimi jde co nejméně hýbat“. Například dotační programy ministerstev, kde je možné prostředky ubrat či zvýšit, ale ne zrušit nebo dramaticky omezit.

Role Rady pro nestátní neziskové organizace: nastavuje priority státní dotační politiky směrem k nestátním neziskovým organizacím a zastává společné zájmy NNO.

Některé nevládní organizace se věnují dotacím v rozpočtu ve „své“ oblasti. Například monitorují dotace v oblasti dopravy. Celkově se NNO zaměřují na výdajovou stránku (výjimkou jsou širší pokusy o změnu, například ekologická daňová reforma).

Organizace se obvykle nespojují. Každá lobuje ve fázi přípravy rozpočtu za sebe přes vazby na ministerstvech. Úspěšnější jsou pravděpodobně tradiční organizace (sportovní organizace, sdružení myslivců ad.), také profesní svazy (Svaz průmyslu a dopravy, Svaz výrobců cementu, odbory, komory).

Fáze legislativní

V posledních 10 letech lze sledovat trend, kdy poslanci rozhodují o stále větším objemu peněz formou pozměňovacích návrhů k vládnímu návrhu rozpočtu. Lobování přes poslance je podle některých názorů nejefektivnější způsob, jak ovlivnit rozpočet, tj. jít za konkrétním poslancem s konkrétní věcí a konkrétní částkou (stavba konkrétní cyklostezky versus propagace cyklistiky obecně).

Fáze implementace a kontroly rozpočtu

V rámci výzkumu jsme nezjistili nic o aktivitě nevládních organizací v těchto fázích.

Rozpočet jako téma

Tématy dluhu veřejných financí nebo špatné struktury rozpočtu (velké mandatorní výdaje) se zabývají především pravicoví ekonomové a jejich nevládní organizace (think-tanky). Občanská sdružení Liberální institut (LI) nebo Centrum pro ekonomiku a politiku (CEP) – semináře, články, diskuze. Například v CEP se od 2/2002 do 3/2004 na seminářích objevilo téma rozpočtu několikrát – vždy problematika zvyšujících se deficitů veřejných rozpočtů a státního rozpočtu, úvahy o historii fenoménu narůstajícího rozpočtu, příčinách, následcích a řešeních. CEP, stejně jako LI nebo Institut pro sociálních a ekonomické analýzy (ISEA) nebo další české think-tanky (občanská sdružení), nemají dost prostředků na soustavné sledování rozpočtu.

Rozpočtový proces jako téma

Např. v USA jsou instituce, které se věnují sledování rozpočtového procesu, jeho průhlednosti atp. Pro podobné organizace a aktivity nejsou v ČR dostupné prostředky

a tvorba rozpočtu je neprůhledná „černá skříňka“. Většina studií se zabývá čísly a výsledky rozpočtu (jak moc vzrostl deficit apod.), nikoli rozpočtovým procesem.

Shrnutí: Jak hodnotit „rozpočtové“ aktivity české občanské společnosti?

Rozpočet obecně je do značné míry vnímán jako „záležitost ekonomů“ a ekonomicky orientované nevládní organizace se také rozpočtem jako celkem zabývají. Mezi ostatními organizacemi jmenujme ojedinělé snahy Českého a slovenského dopravního klubu a Společnosti pro trvale udržitelný rozvoj.

Snaha nevládních organizací obvykle směřuje k dílčím zásahům do rozpočtu, ať již přes kontakty na ministerstvech nebo přes poslance v legislativní fázi. Tyto aktivity jsou časté, obvykle neprůhledné a málokdy se jedná o nějakou spolupráci mezi více nevládními organizacemi. Úspěšnější jsou silní hráči – celorepublikové organizace s početným členstvím, tradiční organizace, odbory, profesní komory. Mnohé nevládní organizace se lobováním teprve začínají zabývat a lobování se jen pomalu zbavuje negativní nálepky (Grantis 2004).

Pokud jde o rozpočtový proces, nevíme o žádných aktivitách nevládních organizací. Ještě to nikdo z občanského sektoru nevzal jako své téma a ani žádný donor na to nevyhlásil grant. Souvisí to určitě s tím, že některé nevládní organizace se lobováním teprve začínají zabývat, zatímco jiné již mají svoje konexe a o průhlednost nestojí.

Nevládních organizací, které se systémově zabývají obsahem nebo strukturou rozpočtu je málo. Jsou to buď liberální pravicové think-tanky, nebo výjimečně jiné typy organizací, např. Společnost pro trvale udržitelný rozvoj (STUŽ), která navrhla alternativní rozpočet (2001-2004), a Český a slovenský dopravní klub (ČSDK), který vytvořil alternativní návrh na rozpočet v oblasti dopravy (1998-2002). U obou posledně jmenovaných šlo o ekologická témata, aktivitě se věnovalo málo lidí, práce vyžadovala velkou odbornost a bez opory projektu (peněz) byla obtížně realizovatelná a dlouhodobě neudržitelná. Alternativní rozpočet ČSDK se příliš neosvědčil a poslední 2 roky se nekoná. Zelený alternativní rozpočet STUŽ byl projekt iniciovaný i financovaný ze zahraničí, kde hlavní práci zajišťovalo Centrum pro otázky životního prostředí, akademické pracoviště Karlovy univerzity. Jde tedy celkově o skutečné výjimky v občanském sektoru.

» PŘÍLOHA 5: SPOLEČENSKÁ ODPOVĚDNOST FIREM

Úvod

Součástí výzkumného projektu Index občanské společnosti bylo zpracování stručné studie o společenské odpovědnosti firem či “corporate social responsibility” (CSR). CSR se vztahuje např. k postoji firmy k zaměstnancům (motivace, vzdělávání, jasná pravidla, bezpečnost práce), ke klientům a akcionářům, k okolí (životní prostředí, komunikace s veřejností a místní komunitou) (Social Venture Network 2004). V ČR se tématem společenské odpovědnosti nebo tématy úzce souvisejícími zabývají některé instituce: Centrum společenské odpovědnosti firem založené Institutem Svazu průmyslu ČR; Business Leaders Forum; Fórum dárců a při něm Klub firemních dárců DONATOR; Transparency International ČR; Nadace VIA (cena VIA Bona pro firemní dárce).

V naší studii používáme CSR jako indikátor příznivého postoje firemního sektoru k občanské společnosti. Dle zadání organizace CIVICUS do této studie vstupuje analýza výročních zpráv 10 největších (měřeno podle tržeb) podniků v ČR za rok 2002.⁷⁷ Na velké firmy se zaměřujeme proto, že mohou hrát ve vztahu k CSR roli potenciálních vůdců. Analýza výročních zpráv se dotýká především deklaratorní roviny společenské odpovědnosti (protože není možnost se o skutečných aktivitách a jejich dopadech přesvědčovat).

Postoj občanské společnosti

V ČR byly v období socialismu všechny podniky státní a vykonávaly určité sociální funkce, např. byly součástí centrálních národních plánovacích procesů, zajišťovaly 100 % zaměstnanost, poskytovaly sociální a kulturní příspěvky zaměstnancům a také některé struktury politické participace – jakkoli násilné nebo formální – běžně fungovaly na pracovišti. Dědictví této situace se stále může projevovat na postojích veřejnosti. Podle velké většiny obyvatel mají velké společnosti pomáhat vládě řešit sociální problémy země (76 %). Dvě třetiny lidí se domnívají, že firma by měla dělat víc než jen vytvářet zisk a platit daně (Jeřábková a Hartl 2003). Podle většiny lidí se však vedení velkých společností o možnosti podpory vlády při řešení těchto otázek nezajímá (67 %) (Kalmická a Pavlů 2002).

V regionálním dotazníku v rámci Indexu popsaly dvě třetiny respondentů postoj firem k organizacím občanské společnosti jako lhostejný a stejný podíl respondentů míní, že se firmy nestarají o dopad svých činností na lidi a životní prostředí. Názor na to, jak často se firmy zapojují do aktivit občanské společnosti se hodně různil. Většina res-

⁷⁷ Při výběru největších firem jsme vycházeli z žebříčku nefinančních podniků „Czech Top 100“ 2002. Od firem na 8. a 10. místě žebříčku jsme nezískali výroční zprávu a proto se posunul výběr směrem dolů. Některé firmy byly v žebříčku zastoupené jako celá skupina (např. Unipetrol) i jako podnik z této skupiny (např. Česká rafinérská), i proto byl žebříček posunut dolů. Žebříček jsme dále doplnili o finanční instituce podle velikosti. Výsledkem jsou vybrané výroční zprávy od těchto podniků: ŠKODA AUTO; UNIPETROL, respektive ČESKÁ RAFINÉRSKÁ; ČEZ; Transgas; OKD; ČESKÝ TELECOM; Agrofert; Česká pojišťovna; MAKRO Cash and Carry ČR; Komerční banka.

pondentů v každém kraji uvedla také konkrétní příklady zapojení firem do aktivit občanského sektoru v posledních třech letech. Prakticky všechny příklady se týkaly jednorázové podpory a darů (věcné dary, slevy při pronájmu prostor nebo na provedenou práci), které obvykle směřovaly na konkrétní akce (často sportovní nebo akce pro děti a mládež). Dva komentáře pozitivně hodnotily trend ve spolupráci s firmami:

„V posledních třech letech se daří postupně zlepšovat spolupráci s firmami, především prostřednictvím velkých akcí.“ (organizace mládeže z Libereckého kraje)

„Mám dojem, že firemní sektor se v oblasti sponzoringu vyvíjí směrem, který je žádoucí. Podpora naší organizace firemním sektorem vzrůstá.“ (organizace v oblasti sociální péče z Kraje Vysočina)

Firemní sektor a společenská odpovědnost

Existují příklady firem, které mají jednotlivé aktivity související s CSR na www stránkách, ne však v ucelené zprávě, nebo vydávají zvláštní zprávy k jednomu aspektu CSR. ČEZ a.s. vydala ucelenou Zprávu o společenské odpovědnosti v roce 2003.

Podle průzkumu Business Leaders Forum (Trnková 2004) 64 % procent firem uvedlo, že zná koncept CSR, ale zaměstnanec, který se věnuje výhradně CSR má 10 % firem (velké firmy se zahraničním investorem nebo součástí nadnárodních korporací). Tři čtvrtiny firem deklarovaly péči o své zaměstnance. Ekologii jako oblast, kde již vyvíjejí aktivity, uvedlo přes 40 % zúčastněných firem; šlo zejména o firmy, které vyrábějí, čerpají přírodní suroviny nebo vyvíjejí stavební činnost. Množství z nich se připravuje na environmentální certifikaci nebo již certifikací prošlo. Lze tedy soudit, že pozitivní kroky v oblasti ekologie jsou podnikány zejména firmami, jejichž činnost má přímé dopady na životní prostředí. Rozšíření svých CSR aktivit plánuje 84 % firem.

Výsledky analýzy výročních zpráv

Výroční zprávy se lišily délkou, designem i strukturou. Žádná ze zpráv nepojednávala explicitně o „sociální odpovědnosti“, ale některé používaly příbuznou dikci: dbáme na životní prostředí, chceme utvářet průhledné podnikatelské prostředí, pečujeme o zaměstnance, otevřeně informujeme veřejnost atd. Deklaratorně silné a uvědomělé byly výroční zprávy prvních čtyř firem žebříčku: Škody Auto, Unipetrolu (a České rafinérské), ČEZ, Transgasu; a dále Telecomu a Komerční banky.

Aktivní zaměstnanecká politika a poskytování výhod zaměstnancům je nejsilnější aspekt CSR, který najdeme u 90 % sledovaných firem. Kromě jednoho případu měly všechny výroční zprávy zvláštní část věnovanou zaměstnancům firmy. Sedm organizací psalo o aktivní práci se zaměstnanci (řízení kariér, systémy odměňování a motivace, systémy vzdělávání). Osm firem psalo o spolupráci s odbory a šest zmínilo existenci kolektivní smlouvy mezi vedením společnosti a odbory. O zvláštních sociálních a/nebo zdravotních výhodách pro zaměstnance se psalo v pěti výročních zprávách, např. příspěvky na penzijní připojištění, stravování, dopravu či ubytování, léčebné pobyty, zdravotní prevence, závodní lékař, příspěvky na sociální a kulturní akce i rodinných příslušníků, bezúročné půjčky atd. Některé firmy také psaly o investicích do zvyšování bezpečnosti práce.

Vztahu k životnímu prostředí se jako tématu věnovalo pět firem; u některých opomenutí tématu souvisí s povahou jejich aktivit, které přímé dopady na životní prostře-

dí nemají (např. Komerční banka). Ve zprávách je obtížné odlišit, které jsou povinnosti ze zákona a které představují „nadstandard“. Příkladem nadstandardu v oblasti životního prostředí je mezinárodní program Responsible Care – odpovědné podnikání v chemii; logo může oprávněně používat většina podniků Unipetrolu a od roku 2002 probíhá veřejné projednávání zpráv s odbory a místní a regionální samosprávou. Unipetrol má Společnou ekologickou politiku a jeho podniky vydávají jednou za dva roky vlastní zprávu o vlivu na životní prostředí. Dalším příkladem je norma systému environmentálního řízení ISO 14001, kterou získala většina podniků Unipetrolu, Škoda, ČEZ a jedna pobočka Telecomu. Škoda buduje informační systém o životním prostředí.

Veřejným aktivitám mimo firmu (komunikace s veřejností, sponzoring atd.) se věnuje sedm výročních zpráv. Vzhledem k tomu, že roku 2002 se odehrály velké povodně na území ČR, asi polovina zpráv se také zmiňuje o nejrůznějších formách pomoci postiženým povodněmi (finanční, materiální). Filantropie směřuje především do oblasti kultury a sportu, o něco méně také do vzdělávání, směrem k dětem a mládeži a do oblasti zdraví. Velké firmy jsou partnery Českého olympijského týmu (ale také paralympijského), národního divadla, orchestrů atd. Některé firmy spolupracují s vysokými školami (Škoda Auto, ČEZ, Komerční banka). Dvě firmy mají vlastní nadace: Nadace Eurotel (Český Telecom) a Nadace Duhová energie (ČEZ).

Shrnutí

V České republice se začíná společenská odpovědnost firem stávat obecněji známým pojmem v posledních 2 letech. Věnují se jí některé organizace občanské společnosti již delší dobu, ale například teprve v roce 2004 tématu věnovala Hospodářská komora konferenci jako svoji první aktivitu na tomto poli.

Oblastí, kde je CSR tradičně hodně rozvinutá, je péče o zaměstnance. Firmy, jejichž činnost má dopad na životní prostředí, se často alespoň na deklaratorní rovině otázkám dopadů svých aktivit věnují. Analýza výročních zpráv potvrdila, že většina velkých firem deklaruje různé dílčí aktivity CSR, ale v roce 2002 ještě žádná nepoužívala terminologii „společenská odpovědnost firem“ (či jiné podobné překlady anglického pojmu CSR).

Z hlediska společenské odpovědnosti je třeba rozlišit mezi velkými firmami (které jsou často součástí zahraničních korporací) a menšími, obvykle českými firmami. První skupina firem stojí na čele prosazování společenské odpovědnosti jako pojmu či modelu: vydávají zvláštní zprávy, používají rétoriku CSR, umí využít CSR jako součást PR ap.; firmy ve druhé skupině pojem společenské odpovědnosti firem často neznají, ale odpovědnost vůči komunitě mohou vyjadřovat jinak, např. dary, pronájem prostor nebo poskytnutím slevy na práci.

» BIBLIOGRAFIE

- Anheier, Helmut K. 2004. *Civil Society: Measurement, Evaluation, Policy*. Earthscan.
- BMI. 2004. Tisková zpráva 2003/1 "E-domácnost", DEMA a.s. (27. 2. 2003); www stránky občanského sdružení BMI, "březen měsíc Internetu" (výzkumy o Internetu). http://www.brezen.cz/2004/rubriky/2004/09/124_0_0_1094076000.html
- Centrum pro výzkum neziskového sektoru. 2004. *Ekonomické výsledky nadačních subjektů v ČR v roce 2002*. Brno: CVNS.
- Cihlářová, Věra (ed.) 2003. *Neziskové organizace v ČR a informační technologie*. České Budějovice: Attavena.
- CIVICUS. 1997. *The New Civic Atlas. Profiles of Civil Society in 60 Countries*. Washington, DC: CIVICUS.
- CIVICUS. 2003. CIVICUS Civil Society Index Toolkit. Implementation Phase 2003-2004. Materiál distribuovaný na Globálním semináři Civil Society Index 21.-26. září 2003.
- CVVM. 2003a. Tisková zpráva Centra pro výzkum veřejného mínění PD 30 912.
- CVVM. 2003b. Tisková zpráva Centra pro výzkum veřejného mínění PD 30919.
- Český statistický úřad. 2003. *Statistická ročenka České republiky 2003*. www.czso.cz (3. 12. 2004)
- Český statistický úřad. 2004. Tisková zpráva 22304. http://csu.statnisprava.cz/csu/redakce.nsf/i/nabozenske_vyznani_obyvatelstva_ceske_republiky_23_12_04 (28.12.2004)
- Daňková, Lucie. 2001. „Správní řízení: požadavky jsou respektovány“, *Veřejná správa* 44/2001. <http://www.mvcr.cz/casopisy/s/2001/0044/44naz4.html> (6. 12. 2004).
- Dohnalová, Marie, Jaroslav Malina a Karel Müller. 2003. *Občanská společnost: Minulost – současnost – budoucnost*. Brno: Masarykova univerzita.
- Drhová Zuzana. 2004. *Zelený kruh* (www.ucastverejnosti.cz).
- Fránek, Tomáš a Petr Holub. 2004. „Drogy? Vláda přeshlapuje“, *Hospodářské noviny* 9. 8. 2004, str. 3.
- Fránek, Tomáš. 2004. „Naftaři se kvůli ochraně krajiny spojili s ekology“, *Hospodářské noviny* 13. 7. 2004, str. 17.
- Freedom House. 2003. „Nations in Transit 2003“, Country Report.
- Freedom House. 2004a. „Freedom in the World 2004“, Country Report.
- Freedom House. 2004b. „Nations in Transit 2004“, Country Report.
- Freedom House. 2004c. „Freedom of the Press 2004“, ed. Karin Deutsch Karlekar.

- Frič, Pavol a kol. 2003. *Češi na cestě za svojí budoucností*. 2003. Praha: G plus G.
- Frič, Pavol, Lenka Deverová, Petr Pajas a Hana Šilhanová. 1998. Defining the non-profit sector: The Czech Republic. *Working Papers of the Johns Hopkins Comparative Non-profit Sector Project*, No. 27. Baltimore: Johns Hopkins Institute for Policy Studies.
- Frič, Pavol. 1998. *Aktivity a potřeby neziskových organizací*. Praha: Agnes a ICN.
- Frič, Pavol. 2000. *Neziskové organizace a ovlivňování veřejné politiky*. Praha: Agnes.
- Frič, Pavol. 2001. *Dárcovství a dobrovolnictví v ČR*. Praha: Agnes a NROS.
- Frič, Pavol. 2004. *Politický vývoj ve střední a východní Evropě po roce 1989 a jeho dopad na neziskový sektor*. Praha: UK FSV CESES.
- Frišternská, Hana. 2003. „Vývoj organizované filantropie po roce 1990“ In: Dohnalová, Marie, Jaroslav Malina a Karel Müller, *Občanská společnost: Minulost – současnost – budoucnost*. Brno: Masarykova univerzita
- Gomez, Pamela, Joel Friedman a Isaac Shapiro. 2004. Opening Budgets to Public Understanding and Debate. The International Budget Project.
- Grantis. 2004. „Lobbing a NNO: Anketa časopisu Grantis“, *Grantis* 2/2004.
- Gumkowska, Marta. 2005. Comparing Volunteering & Giving in Poland and the Czech Republic. CIVICUS Civil Society Index E-Bulletin No. 4 (January 2005).
- Hašková, Hana a Alena Křížková (eds.) 2003. „Women's Civic and Political Participation in the Czech Republic and the Role of European Union Gender Equality and Accession Policies“. *Sociologické texty* SP 03:9. Praha: Sociologický ústav.
- Heinrich, Volkhart Finn, and Kumi Naidoo. 2001. From Impossibility to Reality. A Reflection and Position Paper on the CIVICUS Index on Civil Society Project 1999-2001, Washington, DC: CIVICUS.
- Heinrich, Volkhart Finn. 2004. *Assessing and Strengthening Civil Society Worldwide. A Project Description of the CIVICUS Civil Society Index: A Participatory Needs Assessment & Action-Planning Tool for Civil Society*, Johannesburg: CIVICUS.
- Holloway, Richard. 2001. *Using the Civil Society Index: Assessing the Health of Civil Society*. CIVICUS.
- Holub, Petr. 2004. „Stát by si sám neporadil“. Rozhovor s ředitelem kanceláře Rady vlády pro koordinaci protidrogové politiky Josefem Radimeckým, *Hospodářské noviny* 9. 8. 2004, str. 3.
- Horáčková, Jana. 2004. „Případ napadení manželů Žigů v Jeseníku dne 28. června 2004.“ Seminární práce v rámci projektu CSI. Praha: Katedra oboru Občanský sektor FHS UK.
- Jandová, Barbora, Martin Novák. 2004. „Nadační investiční fond jako případ vlivu NNO na rozhodování.“ Seminární práce v rámci projektu CSI. Praha: Katedra oboru Občanský sektor FHS UK.
- Jehlička, Petr a Tomáš Kostecký. 1995. „Czechoslovak Greens in a post-Communist society“ In: David Richardson a Christopher Rootes (eds), *The Green Challenge*. London: Routledge.

- Jeřábková, Veronika, a Jan Hartl. 2003. *Společenská odpovědnost firem*. Olomouc: AISIS.
- Kalmická, Vladimíra a Dušan Pavlů. 2002. *Závěrečná zpráva z výzkumu Společenská odpovědnost firem v ČR*. Praha: Amasia, s.r.o.
- Katz, Richard S. a Peter Mair. 1995. „Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party“, *Party Politics* 1: 5–28 .
- Kostecký, Tomáš, Jana Stachová a Daniel Čermák. 2002. Region a politika. Sociologické texty 2002:07. Praha: Sociologický ústav AVČR.
- Kostecký, Tomáš. 2001. Vzestup nebo pád politického regionalismu? Změny na politické mapě v letech 1992 až 1998 - srovnání České a Slovenské republiky. Sociologické texty 2001:09. Praha: Sociologický ústav AVČR.
- Lávičková, Jaroslava. 2004. „Spolupráce Ministerstva vnitra ČR s neziskovými organizacemi v boji proti kriminalitě.“ Seminární práce v rámci projektu CSI. Praha: Katedra oboru Občanský sektor FHS UK.
- Liga lidských práv. 2003. Zákon o právu shromažďovacím – případová studie. <http://www.llp.cz/dokumenty/shroma.html>
- Macháček, David. 2004. „Nejsme kontroloři, kteří hlídají firmy, zda se chovají eticky“, *Hospodářské noviny* 7. 10. 2004, str. 2.
- Macháček, David. 2004. „Z protikorupčního projektu zmizely dvě třetiny firem“, *Hospodářské noviny* 7. 10. 2004, str. 2.
- Mansfeldová, Zdenka, Aleš Kroupa a kolektiv autorů. 2003. "Způsoby a efektivnost zprostředkování zájmů mezi jedinci, sociálními skupinami a státem". Zpráva z programu Ministerstva práce a sociálních věcí "Moderní společnost a její proměny - MS 5". Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí a Sociologický ústav Akademie věd ČR.
- Müller, Jiří. 2003. Neziskový sektor sledovaný Radou vlády pro nestátní neziskové organizace. Příloha k Pracovnímu podkladu pro zasedání RNNO dne 18. prosince 2003.
- Müller, Karel. 2002. *Češi a občanská společnost*. Praha: TRITON.
- Nadace Partnerství. 2004. Neziskový sektor před vstupem ČR do Evropské unie: vývoj, kapacita, potřeby a směřování českých NNO zaměřených na oblast životního prostředí a udržitelného rozvoje. Zpracovala Kateřina Kepáková. Praha: Nadace Partnerství.
- Neamtan, Nancy. 2004. Social economy: A new vocabulary and a new paradigm. Paper presented at PRI-SSHRC Rountable in Ottawa, September 28, 2004. http://policyresearch.gc.ca/doclib/SE0904_Nancy_Neamtan_E.pdf
- Perrotino, Michel. 2003. "Les niveaux de représentation en Pays Tchèques: de la complémentarité à la concurrence" In: Antoine Roger (ed.), *Des partis pour quoi faire? La représentation politique dans les sociétés post-communistes*. Brusel: Bruylant.
- Petr Soukup. 2001. "ISSP – Životní prostředí". *Sociologické texty* SP 01:6. Praha: Sociologický ústav.
- Pudil, Petr. 2004. "Dárce po zásluze potrestán?" Názor člena představenstva Appian Group, a.s., *Hospodářské noviny* 26. 2. 2004, str. 8.

- Rada vlády pro nestátní neziskové organizace. 2004. Rozbor financování nestátních neziskových organizací z vybraných veřejných rozpočtů v roce 2003. Materiál pro jednání schůze vlády, vzato na vědomí usnesením vlády ze dne 9. 6. 2004 č. 586/2004. Zpracovalo Centrum pro výzkum neziskového sektoru.
- Rada vlády pro nestátní neziskové organizace. 2005. Zpráva o neziskovém sektoru v ČR. Materiál pro jednání schůze vlády, vzato na vědomí usnesením vlády ze dne 5. 1. 2005 č. 19/2005. Zpracovala Tereza Vajdová.
- Salamon, Lester M., Anheirer, Helmut K, et al. 1999. *Global Civil Society: Dimensions of the Nonprofit Sector*. Baltimore, MD: The Johns Hopkins Center for Civil society Studies.
- Smirnova, Olga. 2004. Neziskové organizace zastupující zájmy ukrajinské menšiny v ČR.“ Seminární práce v rámci projektu CSI. Praha: Katedra oboru Občanský sektor FHS UK.
- Social Venture Network. 1999. “SVN Standards of Corporate Social Responsibility”, Edward Goodell (ed.) <http://www.svn.org/initiatives/standards.html> (29. 11. 2004).
- Spiralis. 2003. Cesty k efektivní komunikaci NNO a krajů ČR. Praha: Spiralis, o.s.
- STEM. 2004. „Občanská společnost 2004“. Závěrečná zpráva z výzkumu zpracovaného v rámci projektu NROS „Index občanské společnosti“.
- Šimková, Jarka. 2004. “Novelizace trestního zákona týkající se domácího násilí – cesta k jejímu prosazení a strategie jednotlivých aktérů.” Seminární práce v rámci projektu CSI. Praha: Katedra oboru Občanský sektor FHS UK.
- Šobová, Marcela, Jindra Rötšchová. 2004. “Zapojení neziskových organizací do řešení kriminality: Zapojení v rámci realizace alternativních trestů v komunitě.” Seminární práce v rámci projektu CSI. Praha: Katedra oboru Občanský sektor FHS UK.
- Transparency International. 2004. Transparency International Corruption Perceptions Index.
- Trnková, Jana. 2004. Společenská odpovědnost firem. Praha: Business Leaders Forum v rámci European Business Campaign for Corporate Social Responsibility. www.blf.cz
- United Nations. 2003. Handbook on Non-Profit Institutions in the System of National Accounts. New York: United Nations.
- Vajdová, Tereza. 2004a. „Co je občanská společnost?“ *Grantis* 07-08/2004, str. 14-16.
- Vajdová, Tereza. 2004b. „Pravidla v občanské společnosti“. *Grantis* 09/2004, str. 4-5.
- Vajdová, Tereza. 2004c. „Neziskovky hledají cestičky“. *Grantis* 10/2004, str. 4-5.
- Zahradníčková, Jana. 2003. Síťování v neziskovém sektoru v ČR – zastřešující organizace. Seminární práce. Praha: Katedra oboru Občanský sektor FHS UK
- Zahradníčková, Jana. 2004 “Ovlivňování veřejné politiky nestátními neziskovými organizacemi – zapojení NNO do příprav a prosazování zákona o sociálních službách”. Seminární práce v rámci projektu CSI. Praha: Katedra oboru Občanský sektor FHS UK.

